

_Anna- Lena _Stålnacke
_Maria _Bergman
_Peter _Kinlund
_Marianne _Abrahamsson
_Göran _Körner
_Per _Lindberg
_Anna _Götlind

_Puls __SO #5
_Grundbok

_Överförd från första upplagan,
utgiven av _Natur & _Kultur,
_Stockholm, #2021, med
__ISBN #978-#91-#27-#45748-#5

_Specialpedagogiska skolmyndigheten
#2022

_Volym ett av nio

_Till punktskriftsläsaren

_Först i boken finns text från originalets insida pärm, här finns _Europafakta och en tidslinje över _Sveriges historia från år #1050.

_Nytt kapitel börjar alltid på ny sida. _Markera gärna med ett gem var du är i boken.

_Det finns bildbeskrivningar till många bilder.

_Boken har många svällpappersbilder. _Se till att du har dem nära tillhands så att du snabbt kan få fram rätt svällpappersbild.

_Du behöver också en eller flera _Europakartor. _Din lärare behöver visa och markera olika saker som nämns i bokens text.

_Om det saknas bilder eller du vill få något förklarat kan du be din lärare rita en enkel bild på din ritmuff/_Blackboard.

_Tveka aldrig att fråga din mentor om det är något som du undrar över!

_Skicka gärna dina synpunkter på
anpassningen av denna bok till
anpassningsfunktionen~àspsm.se

_Fullständigt innehåll

_Siffran inom parentes hänvisar till svartskriftsbokens sidor.

_Nyckel:

sh = samhällskunskap

ge = geografi

re = religion

hi = historia

_Volym ett

_Till punktskriftsläsaren_I

_Vad är geografi? (#4).....#7

_Vad är samhällskunskap? (#4).....#8

_Vad är religionskunskap? (#5).....#9

_Vad är historia? (#5).....#10

sh _Grupper och roller (#6).....#11

_Grupper i samhället (#8).....#12

_Normer (#10).....#17

_När grupper förändras (#12)...#20

_Iii

_Volym två

_Till punktskriftsläsaren_I

sh	_Arbete och pengar (#14).....	#25
	_Arbete (#16).....	#27
	_Hushållets inkomster och _utgifter (#18).....	#31
	_Det ekonomiska kretsloppet _ (#20).....	#35
	_Planera utgifter och _ inkomster (#22).....	#38
	_Vi har olika mycket pengar _ (#24).....	#41
	_Reportage: _Yrken och _ kunskaper i framtiden (#26) ..	#47
ge	_Jordytan förändras (#28)....	#53
	_Jorden (#30).....	#55
	_Kontinenterna rör på sig _ (#32).....	#59
	_Inre krafter förändrar _ jordytan (#34).....	#63

_Volym tre

_Till punktskriftsläsaren_I

_Fördjupning: _Jordbävningar och vulkaner (#36).....	#67
_Yttre krafter förändrar jordytan (#38).....	#73
_Människan förändrar landskapet (#40).....	#77
_Fördjupning: _Spår av inlandsisen (#42).....	#82
ge _Europa (#44).....	#87
_Världsdelen _Europa (#46).....	#89
_Europas klimat (#48).....	#92
_Europas vegetationsområden (#50).....	#97
_Europas naturresurser (#52).....	#100
_Från naturlandskap till kulturlandskap (#54).....	#105
_Europa är en rik del av världen (#56).....	#108

_V

_Volym fyra

_Till punktskriftsläsaren_I

_Fördjupning: _Samhörighet mellan länderna i _Norden (#58).....	#113
_Namngeografi: _Europa (#60) ..	#118
re _Judendom, kristendom och islām (#62).....	#119
_Tre världsreligioner med gemensamt ursprung (#64)....	#121
_Abraham (#66).....	#124
_Judendom (#68).....	#129
_Vem är jude? (#69).....	#130
_Judendomens berättelser och skrifter (#70).....	#132
_Att leva som jude (#74).....	#142
_Judiska högtider (#76).....	#146
_Judiska riter (#78).....	#149
_Synagogan (#80).....	#152

_Vi

_Volym fem

_Till punktskriftsläsaren_I

_Kristendom (#82).....	#157
_Vem är kristen? (#83).....	#158
_Kristendomens berättelser och skrifter (#84).....	#160
_Att leva som kristen (#88)...	#169
_Kristna högtider (#90).....	#173
_Kristna riter (#92).....	#177
_Kyrkan (#94).....	#180
_Islam (#96).....	#185
_Vem är muslim? (#97).....	#186
_Islams berättelser och skrifter (#98).....	#187
_Att leva som muslim (#102)...	#196

_Volym sex

_Till punktskriftsläsaren_I

_Islamiska högtider (#104)....	#202
_Islamiska riter (#105).....	#204
_Moskén (#106).....	#206
sh _Nationella minoriteter (#108).....	#210

_Vii

_	Minoritetsfolk (#110)	#212
_	Samer (#112)	#216
_	Sverigefinnar (#116)	#226
_	Tornedalingar (#118)	#231
_	Judar (#120)	#236
_	Romer (#122)	#241

_Volym sju

_Till punktskriftsläsaren_I

hi	_	Vasatiden (#124)	#247
	_	Gustav _Vasa -- _Sveriges	
	_	kung (#126)	#250
	_	Kungen och kyrkan (#128)	#254
	_	Bönder gjorde uppror (#130) ..	#258
	_	Vasatidens slott (#132)	#262
	_	Gustav _Vasas söner och	
	_	döttrar (#134)	#267
	_	Riksdagen och de fyra	
	_	ståndet (#138)	#277
	_	Livet för bönderna (#140)	#281
	_	Källor: _Olaus _Magnus	
	_	skriver om _Sverige (#142) ..	#285
	_	Ute i världen: _Böcker kunde	
	_	sprida idéer (#144)	#289

_Volym åtta

_Till punktskriftsläsaren_I

hi	_Stormaktstiden (#146).....	#294
	_På _Gustav __II _Adolfs tid	
	_ (#148).....	#297
	_Soldater, kanoner och skepp	
	_ (#150).....	#302
	_Vasaskeppet (#151).....	#304
	_Sverige i trettioåriga	
	_kriget (#152).....	#307
	_Vad ledde trettioåriga	
	_kriget till? (#154).....	#311
	_Drottning _Kristina (#155)...	#314
	_Skånelanden blev svenska	
	_ (#156).....	#316
	_Karl __XI -- en enväldig	
	_kung (#158).....	#321
	_Kristendom och häxjakt	
	_ (#160).....	#326
	_Karl __XII -- soldatkungen	
	_ (#162).....	#330
	_Anfallet på _Norge (#164)....	#336

_Volym nio

_Till punktskriftsläsaren_I

_Källor: _Barn registrerades
_ i kyrkböcker (#166).....#341

_Källor: _En adelsflickas
_ barndom -- självbiografi
_ (#168).....#344

_Ute i världen: _Europas
_ stormakter (#170).....#348

_Register (#172).....#354

_Insida pärm

_Europafakta

_De största länderna

(ungefärlig area räknad i km²)

_Ryssland* #3 #960 #000

_Ukraina #603 #700

_Frankrike* #551 #700

_Spanien* #498 #500

_Sverige #450 #300

_De största städerna

(ungefärligt antal invånare,
#2020)

_Moskva, _Ryssland #12 #678 #000

_London, _Storbritannien

#9 #304 #000

_Sankt _Petersburg, _Ryssland

#5 #398 #000

_Berlin, _Tyskland #3 #669 #000

_Madrid, _Spanien #3 #266 #000

.....

* endast landets europeiska område
är medräknat

_De största sjöarna
(ungefärlig area räknad i km²)

_Ladoga,	_Ryssland	#17	#700
_Onega,	_Ryssland	#98	90
_Vänern,	_Sverige	#56	50
_Saimen,	_Finland	#42	80
_Peipus,	_Estland/_Ryssland	#35	50

_De längsta floderna
(ungefärlig längd räknad i km)

_Volga	#3530
_Donau	#2850
_Ural	#2430
_Dnepr	#2200
_Don	#1870

_ Olika bergskedjors högsta topp
(höjd räknad i meter över havet)

_ Kaukasus: _ Elbrus #5642

_ Alpena: _ Mont _ Blanc #4809

_ Pyrenéerna: _ Pico de _ Aneto
#3404

_ Karpaterna: _ Gerlachovsk^y ^st^it
#2655

_ Skanderna: _ Galdh^öpiggen #2469

_Tidslinje över _Sveriges historia

_Tidslinje

år #1050--#1523 _Medeltiden

år #1523--#1611 _Vasatiden

år #1611--#1718 _Stormaktstiden

år #1718--#1772 _Frihetstiden och
gustavianska tiden

år #1800--talet

år #2000--talet _Här är vi nu.

_Vasatidens regenter

#1521--#1560 _Gustav _I _Eriksson
_Vasa (_Gustav den förste) är
riksföreståndare #1521--#1523,
och väljs till kung #1523.

#1560--#1568 _Erik __XIV (_Erik
den fjortonde) är _Gustav _Vasas
son och blir kung när _Gustav
dör.

#1568--#1592 _Johan ___III (_Johan
den tredje) blir kung efter att
ha satt sin bror _Erik i
fängelse.

#1592--#1599 _Sigismund är son till _Johan och blir kung när _Johan dör.

#1599--#1611 _Karl ___IX (_Karl den nionde) är bror till _Johan och _Erik. _Karl besestrar _Sigismund och är riksföreståndare #1599--#1604. _Han väljs till kung #1604.

_Stormaktstidens regenter

#1611--#1632 _Gustav ___II _Adolf (_Gustav den andre _Adolf) blir kung redan som #17-åring när hans far _Karl ___IX dör.

#1632--#1654 _Kristina är bara sex år när hennes far _Gustav ___II _Adolf dör. _Landet styrs de första åren av en förmyndar-regering. _När hon blir #18 år regerar hon som drottning.

#1654--#1660 _Karl _X _Gustav (_Karl den tionde _Gustav) är kusin till _Kristina och när hon avsäger sig tronen, blir han kung.

#1660--#1697 _Karl __XI (_Karl den elfte) blir kung som #17-åring när hans far _Karl _X _Gustav dör.

#1697--#1718 _Karl __XII (_Karl den tolfte) är #15 år när hans far _Karl __XI dör. _Efter att en förmyndarregering har styrt landet i sju månader blir han kung #16 år gammal. _När _Karl __XII dör är _Sveriges tid som stormakt över.

__SO står för samhällsorientering.
_De fyra __SO-ÄMNENA handlar alltså om samhället på olika sätt.

_Vad är geografi?

_Geografi handlar om hur det ser ut på olika platser på jorden, hur land och hav har blivit till och hur landskapet hela tiden förändras -- både av naturens krafter och av oss människor. _Geografi handlar också om att förstå hur vi hör ihop med resten av världen och hur våra val i vardagen kan påverka miljön och bidra till en hållbar framtid.

_I den här boken får du lära dig om hur jordens yta förändras av sådant som händer både inne i jordklotet och utanpå. _Du får läsa om hur vi människor genom historien har förändrat naturen till kultur-landskap. _Du får också läsa om världsdelen _Europa, hur klimatet

påverkar vad som kan växa här och vilka naturresurser som finns.

_ Vad är samhällskunskap?

_ Samhällskunskap handlar om hur vi människor ordnar samhället så att vi ska kunna leva tillsammans. _ Ett samhälle kan vara allt från en liten ort till ett stort land med hundratal miljoner invånare. _ Ämnet samhällskunskap tar upp vad det innebär att leva i dagens samhälle och vilka rättigheter och skyldigheter vi har som medborgare i Sverige och i världen.

_ I den här boken får du läsa om grupper och roller, till exempel inom familjen och i vänskapsrelationer. _ Du får också läsa om hushållens och samhällets ekonomi.

_ Ekonomi är sådant som handlar om att skaffa, ta hand om och använda pengar. _ Ett kapitel handlar om

_ Sveriges nationella minoritetsfolk och deras rättigheter.

_Vad är religionskunskap?

_Religionskunskap handlar om förståelsen för människors sätt att tänka och leva. _Vi människor har alltid sökt efter svar på stora frågor som: _Hur skapades jorden? _Vad är meningen med livet? _Vem är jag? _Det är frågor som ibland leder fram till tankar som ger svar på frågorna -- en livsåskådning. _En del livsåskådningar kallar vi för religioner.

_I den här boken får du läsa om de tre religionerna judendom, kristendom och islam. _De räknas till världsreligionerna och har alla tre ett gemensamt ursprung i _Mellanöstern, öster om _Medelhavet, och på den arabiska halvön. _Du kommer att upptäcka att judendom, kristendom och islam har flera likheter men också några tydliga skillnader.

_Vad är historia?

_Historia handlar om varför något har hänt, hur det gick till och vad som hände sedan. _Tack vare historien kan vi planera bättre för framtiden och undvika att göra om misstag som människor gjort förr.

_Ämnet historia handlar också om att upptäcka och förstå hur människor kan använda historia för att påverka andra på olika sätt.

_I den här boken får du läsa om _Vasatiden och stormaktstiden. _Du får veta hur människor levde, vilka som styrde och bestämde och hur landet _Sverige växte till en stormakt runt _Östersjön. _Du får också läsa om vad historiska källor från den här tiden, till exempel dagböcker och kartor, kan berätta för oss om det förflutna.

_Grupper och roller

_Samhällskunskap

_Tänk hur många människor du hör ihop med. _Du hör till en familj, en släkt och en skolklass. _Du har kanske grannar där du bor, kompisgäng, idrottslag eller andra grupper av personer som du också hör ihop med.

_Vi människor ser olika ut och tänker olika. _Vi är unika individer, men ingen av oss skulle klara sig helt på egen hand.

_Människor är sociala varelser och ingår under hela sitt liv i flera grupper.

_Vi påverkas av de grupper vi ingår i. _Vi anpassar oss till andra runt oss, och alla i en grupp får olika roller.

::: #7 ::::::::::::::::::::::::::::::

_I det här kapitlet får du läsa om
é grupper som finns i samhället
é att vi har olika roller i grupper
é hur normer formar oss
é när grupper förändras.

=== _Bildbeskrivning =====

_En kille säger: _Jag tycker att
_vi har så bra stämning i klassen.
_Hoppas att vår klass får hålla
_ihop ända tills vi slutar nian.
_En annan kille svarar: _Fast
_det är inte säkert att det _skulle
_vara så bra.

=====

::: #8 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Grupper i samhället

_Människan är ett flockdjur, precis
_som lejon och elefanter. _I alla
_tider har vi levt tillsammans med
_andra människor. _Djuren i flocken
_behöver varandra för att överleva.

#8

#12

_På samma sätt är det med oss människor. _Ingen klarar sig helt ensam. _Vi behöver tillhöra grupper av olika slag.

_Du tillhör olika grupper

_En grupp är ett antal människor som känner samhörighet med varandra på något sätt. _En grupp kan vara en skolklass, grannar, kompisar i en idrotts- eller fritidsaktivitet, släkt och familj. _Alla sådana här typer av grupper är delar av samhället.

_Roller

_I alla grupper finns deltagare, olika personer, med olika roller.

_Några exempel på roller är ledaren, den tystlåtna, den pratglada och den roliga. _I många grupper är de här rollerna inte något man bestämt om tillsammans, utan något som oftast bara blir.

_Bara för att man har en roll i en grupp betyder det inte att man har

samma roll i alla grupper. Alla roller är heller inte färdiga så fort du går med i en grupp. Vissa roller blir tydliga först när deltagarna har varit tillsammans en tid. Så kan det till exempel vara i en ny klass. Efter ett tag utvecklas rollerna i klassen och det blir som en vana att hålla sig till sin roll.

Ibland kan en roll vara svår att ändra på. En elev som fått en roll i början av sin tid i skolan kan ha svårt att gå ur den rollen. Man kan på så vis bli fast i en roll som man inte trivs med.

=== Bildtext/beskrivning =====

_ Bildtext

_ Vi hör ihop med många olika människor.

_ Bildbeskrivning

_ Teckning av en kille. Runt honom finns grupper med namn skrivna:

é _Mamma, morfar, mormor, _Kim,
_Armand

é _Storasyster, _James, _Annki,
_Noor

é _Pappa, _Lillebror, _Sophie,
_Max

é _Oliver, _Hamid, _Manne

é _Maya, _Amina, _Elliot

=====

::: #9 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Familjen är en grupp

_När vi föds kan vi inte överleva om
inte någon tar hand om oss och ger
oss mat, kläder, skydd och kärlek.

_Det vanliga är att det är familjen
som ger oss detta. _Så småningom
börjar vi ingå i flera andra
grupper, men familjen är den grupp
som vi oftast har allra närmast oss.

_Familjer kan se ut på många sätt.

_Barn i olika familjer kan ha olika
många föräldrar och olika många
syskon. _En del har sin familj
samlad på ett och samma ställe,
andra ingår kanske i flera familjer

#9

#15

som bor i olika hem, till exempel om föräldrarna är skilda. Då bor barnen kanske med en förälder varannan vecka.

Inom varje familj finns idéer och regler om vad som är rätt och fel just hos dem. I en familj kanske det är okej att äta smörgåsar i soffan. I en annan familj äter man bara i köket.

Olika roller i familjen

En och samma person kan ha flera roller inom sin familj. Om du har småsyskon kanske du har rollen som det äldre syskonet som förväntas vara ansvarsfull och hjälpsam. Är du samtidigt småsyskon, kan du ha en helt annan roll i relation till ditt storasyskon.

Precis som i andra grupper kan du i familjen ibland få en roll som du inte trivs med. Du kanske är den som ofta startar bråk med syskon eller som alltid får skäll för vissa saker.

I familjen har vi olika roller.

I en förälders roll kan det till exempel ingå att påminna om läxor.

Att syskon bråkar är vanligt.

För de flesta är det lättare att bråka med någon man känner väl. Man vet att den personen finns kvar hos en, oavsett vad som händer.

::: #10 ::::::::::::::::::::::::::::::

Normer

För att samhällen och grupper ska kunna fungera finns det regler för hur vi ska uppträda i olika situationer. Vissa regler finns skrivna i lagen och gäller alla i Sverige. Andra är oskrivna regler om hur vi ska bete oss i olika situationer. Vi kallar dessa oskrivna regler för normer.

En norm är till exempel att vi hälsar när vi träffar någon vi känner. Det står inte i lagen att vi måste hälsa på varandra, men vi gör det ändå. Ofta upplever vi normer som något som vi "bara vet".

Normer är nödvändiga för att vi ska

#10

#17

fungera bra tillsammans i ett samhälle.

_Vi anpassar oss ofta efter oskrivna regler, som att stå i kö och att säga tack.

_Vi lär oss normer genom socialisation

_Det tar lång tid att lära sig hur man förväntas bete sig i olika situationer, vilka normer som gäller och vad som kan hända om man bryter mot normerna.

_Att lära sig hur man ska bete sig i skolan, med klasskamrater och föräldrar kallas för socialisation.

_Socialisationen börjar redan när man är ett litet barn. _Föräldrar och andra vuxna ler och berömmar när man gör rätt, och visar när man gör fel. _Ett exempel på socialisation är hur man lär sig bordsskick, det vill säga hur man beter sig vid matbordet.

_Du lär dig hur du ska ställa undan disken i matsalen. _Det är ett exempel på socialisation.

#10

#18

_När man sedan växer upp påverkas man inte längre bara av sin familj, utan även av normerna i sina andra grupper och i samhället.

::: #11 ::::::::::::::::::::::::::::

_Normer formar oss

_Socialisation och normer formar vad vi gillar och inte gillar, och vad vi tycker och tänker.

_I många fall kan normer vara något positivt, det vill säga något bra. _De kan skapa ordning inne i en affär, när normen är att vi står i kö för att betala. _Normer förenklar tillvaron för oss och skapar en vi-känsla i gruppen.

_Men normer kan se olika ut i olika grupper och det finns exempel på när normer är negativa, det vill säga fungerar dåligt. _En person som inte helt följer normerna i sin grupp kanske bemöts illa av de andra i gruppen. _De kan uppfatta det som sticker ut med personen som något fel. _Ibland kan också normerna bli för fasta i en grupp, så att

#11

#19

personerna inte har möjlighet att få vara sig själva.

_Grupper vi tillhör kan betyda mycket. _Ofta är vi beredda att verkligen anstränga oss för att undvika att bli osams med gruppen.

_I en trygg grupp vågar man vara sig själv.

::: #12 ::::::::::::::::::::::::::::::

_När grupper förändras

_Alla grupper förändras någon gång.

_De bildas, ändras och upphör. _Du kommer under ditt liv att ingå i många olika grupper. _Du kanske byter fritidsaktivitet, börjar i en ny klass, har ett syskon som flyttar hemifrån eller vänner som flyttar. _Vissa grupper är du med i länge, andra under en kortare tid.

_När de grupper som betyder mest för dig förändras mycket eller upphör är det vanligt att känna oro för vad som ska hända nu. _Det kan till exempel vara om en skolklass

#12

#20

du har gått i under flera år ska delas upp.

_ När föräldrar flyttar isär

_ När vuxna blir kära, flyttar ihop och kanske får barn tänker de nog ofta att de ska leva med varandra resten av livet. _ Men ibland blir det så att par inte längre trivs tillsammans. _ Då kanske de bestämmer sig för att separera, det vill säga flytta isär. _ Par som är gifta kan då välja att begära skilsmässa, att skilja sig.

_ För barn som just har fått reda på att föräldrarna ska separera kan det kännas väldigt jobbigt. _ Det är inte barnens beslut, men deras liv påverkas ändå väldigt mycket.

_ Förändringar när föräldrar flyttar isär kan vara besvärliga och det kan ta tid att vänja sig vid dem. _ Men efter ett tag blir det oftast bättre. _ Många gånger blir det bättre än hur det var innan, då föräldrarna kanske ofta var osams.

_ Det kan hända att någon av

#12

#21

föräldrarna träffar en ny person som kanske också har barn sedan tidigare. När familjen formas om kan också rollerna och normerna i familjen förändras.

Om föräldrarna ska skilja sig väcks många frågor. Vad händer nu? Ska vi flytta? Var ska jag ha mina saker?

Vad gäller vid skilsmässa?

Ett gift par som vill skilja sig har sex månades betänketid innan skilsmässan kan gå igenom. Det är för att de ska tänka igenom sitt beslut noga. Regeln gäller bara för par som har barn under #16 år.

Om föräldrarna inte är överens om var barnet ska bo så bestäms det i domstol. Enligt barnkonventionen ska barnets bästa beaktas vid alla beslut som rör barn. Barnet har rätt att uttrycka sin vilja innan någon fattar beslut som gäller barnets framtid.

_Vad kan du göra om ...

... du inte mår bra av hur andra är mot dig?

_Vuxna har ansvar för att du ska må bra. _Om det händer något ska du kunna vända dig till vuxna för att få hjälp. _Ju mer du berättar, desto bättre kan de förstå hur du känner. _Även om det känns svårt att prata om det jobbiga, så känns det oftast skönt efteråt. _Du behöver inte berätta allt på en gång, utan du kan ta det i din takt.

... du vill prata med någon vuxen, men inte vet vem?

_Du kan ringa, mejla eller chatta med __BRIS, _Barnens rätt i samhället. _Deras personal är vana att hjälpa barn och ungdomar som har det jobbigt. _Alla som arbetar på __BRIS har tystnadsplikt och du

behöver heller inte berätta vem du är. [_Gå in på bris.se.](#)

... du vill veta mer om barns rättigheter?

[_Barnombudsmannen, __BO,](#) bevakar barns rättigheter utifrån det som står i barnkonventionen. [_På bo.se](#) finns tips och länkar för dig som har det jobbigt hemma eller i skolan. [_Du räknas som barn fram till den dag du fyller #18 år.](#)

_Anna- Lena _Stålnacke
_Maria _Bergman
_Peter _Kinlund
_Marianne _Abrahamsson
_Göran _Körner
_Per _Lindberg
_Anna _Götlind

_Puls __SO #5
_Grundbok

_Överförd från första upplagan,
utgiven av _Natur & _Kultur,
_Stockholm, #2021, med
__ISBN #978-#91-#27-#45748-#5

_Specialpedagogiska skolmyndigheten
#2022

_Volym två av nio

_Till punktskriftsläsaren

_Först i boken finns text från originalets insida pärm, här finns _Europafakta och en tidslinje över _Sveriges historia från år #1050.

_Nytt kapitel börjar alltid på ny sida. _Markera gärna med ett gem var du är i boken.

_Det finns bildbeskrivningar till många bilder.

_Boken har många svällpappersbilder. _Se till att du har dem nära tillhands så att du snabbt kan få fram rätt svällpappersbild.

_Du behöver också en eller flera _Europakartor. _Din lärare behöver visa och markera olika saker som nämns i bokens text.

_Om det saknas bilder eller du vill få något förklarat kan du be din lärare rita en enkel bild på din ritmuff/_Blackboard.

_Tveka aldrig att fråga din mentor om det är något som du undrar över!

_Skicka gärna dina synpunkter på
anpassningen av denna bok till
anpassningsfunktionen~àspsm.se

_Innehåll volym två

_Siffran inom parentes hänvisar till svartskriftsbokens sidor.

_Nyckel:

sh = samhällskunskap

ge = geografi

re = religion

hi = historia

_Till punktskriftsläsaren_I

sh _Arbete och pengar (#14).....#25

_Arbete (#16).....#27

_Hushållets inkomster och

_utgifter (#18).....#31

_Det ekonomiska kretsloppet

_ (#20).....#35

_Planera utgifter och

_inkomster (#22).....#38

_Vi har olika mycket pengar

_ (#24).....#41

_Reportage: _Yrken och

_kunskaper i framtiden (#26)..#47

ge _Jordytan förändras (#28)....#53

_Jorden (#30).....#55

_Iii

_	Kontinenterna rör på sig	
_	(#32)	#59
_	Inre krafter förändrar	
_	jordytan (#34)	#63

_Arbete och pengar

_Samhällskunskap

_Varför kan jag inte få en ny mobiltelefon eller en egen dator?

_Varför får jag inte ta ridlektioner två gånger i veckan? _Det finns mycket att drömma om, som kostar pengar.

_Att du inte får allt det där som du drömmer om beror oftast på att de pengar som kommer in till familjen först måste räcka till mycket annat.

_I det här kapitlet får du läsa om hushållens och samhällets ekonomi.

_Ekonomi är sådant som handlar om att skaffa, ta hand om och använda pengar.

_I det här kapitlet får du läsa om
é hushållets pengar och vad de ska
räcka till
é vad skatt är och vad skatte-
pengarna används till
é hur pengarna flyttar runt i
samhället
é vad som händer när pengarna inte
räcker
é framtidens yrken.

=== _Bildbeskrivning =====

_Tre kompisar tittar på mobil-
telefoner i en butik. _De säger:

- _En sådan vill jag ha!
- _Den har jag inte råd med.
- _Men man kanske kan spara för
att köpa den senare?

=====

_Arbete

_Människor har alltid arbetat. _Vi arbetar för att få mat, kläder och någonstans att bo. _Förr, när de flesta var bönder, gjorde vi det mesta själva. _Vi odlade maten vi åt, snickrade våra egna möbler och sydde våra egna kläder. _Men nu när vi lever på ett mer modernt sätt, så är det nödvändigt att olika människor jobbar med olika saker.

_Läkaren på sjukhuset tar hand om oss när vi blir sjuka. _Läraren i skolan hjälper barn att lära sig saker. _Arbetarna på möbelfabriken har tillverkat sängarna vi sover i.

_När vi arbetar får vi lön, alltså ersättning för vår arbetsinsats. _Vi kan också arbeta för att det är intressant och meningsfullt.

_Genom att vi människor har olika yrken hjälps vi åt.

_En del av lönen går till skatt

_Alla som arbetar i _Sverige betalar skatt. _Det vanliga är att man betalar ungefär en tredjedel av sin lön i skatt. _De som tjänar lite pengar betalar mindre i skatt och de som tjänar mycket pengar betalar mer i skatt. _Skattepengarna går till staten, regionen och kommunen. _Där används pengarna till:

é _Utbildning (förskolor, skolor, universitet)

é _Vård och omsorg (sjukvård, hemtjänst med mera)

é _Stöd och försäkringar (till exempel pensioner, sjukförsäkringar och barnbidrag)

é _Infrastruktur (gator, vägar, järnvägar, vatten, avlopp)

é _Kollektivtrafik (bussar, tåg)

é é _Samhällsskydd (polis, domstolar, militär, räddningstjänst)

é _Kultur (museer, bibliotek)

é _Idrott (sporthallar, simhallar, idrottsplatser)

#17

#28

::: #17 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Vad arbetar vi med?

_Ungefär hälften av alla som bor i
_Sverige yrkesarbetar. _I det här
diagrammet kan du se vad de arbetar
med. _Somliga arbetar med att
tillverka saker, men fler arbetar
med att hjälpa människor på olika
sätt.

=== _Bildbeskrivning =====

_Cirkeldiagram som visar att i
_Sverige arbetar ungefär (du får
en lista i procent):

#30 % inom offentlig sektor med
bland annat sjukvård, omsorg och
undervisning

#16 % med handel, på hotell och på
restauranger

#12 % inom industrin

#10 % med andra tjänster än de som
nämns i diagrammet

#7 % med ekonomi, juridik och
försäkringar

#17

#29

#7 % med att bygga och renovera
hus

#6 % med massmedia och annan
information, kultur och nöje

#5 % med att ta hand om våra
bostäder

#5 % med transporter och resor

#1 % med jordbruk, skogsbruk och
fiske

#1 % med vatten, värme, el och
sophantering

=====

_Varor och tjänster

_Vissa företag producerar varor.

_Det gäller till exempel _Volvo
som tillverkar bilar och __SCA som
tillverkar papper.

_Andra företag producerar
tjänster. _Några exempel är
frisören som producerar tjänsten
hårklippning och flyttfirman som
producerar tjänsten att flytta
möbler.

_De flesta yrken i _Sverige i dag
är tjänsteyrken. _Det blir allt
färre som arbetar med att producera

#17

#30

varor eftersom många varor vi köper är tillverkade i andra länder.

_De vanligaste yrkena

- #1. _Undersköterska
- #2. _Säljare i butik
- #3. _Grundskollärare
- #4. _Säljare på företag
- #5. _Barnskötare

(_Källa: __SCB #2018)

_Ordlista

_Offentlig sektor är den verksamhet som sköts av staten, regionerna och kommunerna.

::: #18 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Hushållets inkomster och utgifter

_Ett hushåll är en eller flera personer som bor tillsammans och som har delad ekonomi. _Det betyder att de pengar som kommer in i hushållet ska räcka till hela hushållets

#18

#31

försörjning, det vill säga till mat, kläder och annat som de behöver för att klara sig.

De pengar som kommer in i hushållet kallas inkomster. De pengar som går ut ur hushållet, det vill säga som används för att köpa varor och tjänster, kallas utgifter.

Ofta utgör en familj ett hushåll. Måten ska räcka till alla i hushållet.

Lön och bidrag är inkomster

Det vanligaste sättet att få inkomster är genom att arbeta. Då får man lön för det arbete man utför. Olika personers löner kan skilja sig mycket åt. Hur hög lön man får kan bero på hur långa arbetsdagarna är och vilken utbildning och erfarenhet man har.

Den som kan någonting ovanligt som inte så många andra kan, kan få högre lön. Det vanliga är att man får lönen utbetalad en gång varje månad.

En annan inkomst till ett hushåll

är olika typer av bidrag. _Barnbidraget betalas ut av staten en gång i månaden till alla familjer som har barn. _Men trots att det heter barnbidrag är det inte barnens egna pengar. _Det är föräldrarna som bestämmer hur barnbidraget ska användas.

_Bostadsbidrag kan man få om man inte har så hög lön, men har en hög kostnad att betala för sin bostad.

_Att hushålla med pengar betyder att man är sparsam och planerar så att pengarna räcker hela månaden.

::: #19 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Ett hushåll har många utgifter

_Hushållets pengar måste räcka till mycket. _Den största utgiften brukar vara boendet. _Man lånar ofta pengar av en bank för att kunna köpa en bostadsrätt eller ett hus. _Det lånet måste man betala tillbaka.

_Ofta betalar man en del av lånet varje månad. _Bor man i en hyreslägenhet betalar man hyra varje månad till den som äger lägenheterna

#19

#33

i huset.

_Ett hushåll måste även betala för annat som får livet att fungera.

_Det kan vara avgifter för sophämtning, el och vatten men också kläder och fritidsaktiviteter.

Att handla varor och tjänster kallas att konsumera.

_Handla på nätet

_Mycket av det vi köper handlar vi via nätet. _Det kan vara mat, kläder och saker. _För att få handla på nätet behöver du ha fyllt #18 år.

_Det finns undantag. _Om du har fyllt #16 år och har tjänat pengarna själv, får du handla utan föräldrarnas godkännande. _Om du är yngre måste en förälder godkänna köpet.

=== _Bildbeskrivning =====

_Cirkeldiagram som visar ungefär hur utgifterna fördelar sig för en familj med två barn (du får en lista i procent):

i samhället.

blå = blå pil = varor och tjänster
gul = gul pil = pengar

— Hushåll -- _ Arbetsplatser

#1 blå _ Föräldrarna i familjen
arbetar på arbetsplatser.

#2 gul _ Föräldrarna får lön
från arbetsplatserna.

— Hushåll -- _ Stat och kommun

#3 gul _ En del av lönen betalas
som skatt till staten och
kommunen.

#4 gul _ Staten ger pengar till
familjen genom olika typer av
bidrag, till exempel
barnbidrag och bostadsbidrag.

#5 blå _ Staten och kommunen
låter familjen använda skolor,
vägar, sjukvård, lekparker med
mera.

— Hushåll -- _ Affärer

#6 blå _ Från affären köper
familjen mat, kläder och andra
saker.

#7 gul _ Familjen betalar pengar
till affären när de handlar.

#20

#36

_Hushåll -- _Banker

#8 gul _Familjen sätter in sina sparpengar på banken. _De betalar också ränta på lån de har i banken.

#9 gul _Familjen lånar pengar av banken när de ska köpa något som kostar mycket.

=====

::: #21 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Pengarna tar många vägar

_Pengar är helt enkelt ett sätt vi använder i samhället för att hålla ordning på vilka varor och tjänster alla inblandade kan använda sig av.

_Man skulle kunna rita in ännu fler pilar i bilden. _Till exempel lånar arbetsplatsens företag pengar från bankerna och betalar ränta för det. _Företagen betalar skatt och avgifter till staten och får ibland bidrag tillbaka.

_Planera utgifter och inkomster

_När utgifterna är större än inkomsterna tar pengarna slut. _Då behöver hushållet antingen öka inkomsterna eller minska utgifterna.

_Göra budget

_Vissa tycker att det är lättare att få pengarna att räcka om de gör en planering, en budget. _I en budget skriver man i förväg ner vilka inkomster och utgifter man har under en bestämd tid, till exempel under en månad. _Då vet man hur mycket man har över att använda till saker som inte är lika nödvändiga.

_Staten, kommuner och företag gör också budgetar när de planerar för framtiden.

_Om man skriver upp alla inkomster och utgifter kan man jämföra dem mot budgeten.

_Så här kan en budget för en månad
se ut i ett hushåll:

_Inkomster

_Löner efter skatt #45 #000 kr

_Barnbidrag #2650 kr

_Utgifter

_Hyra av bostad #13 #000 kr

_Försäkringar, el m.m. #1200 kr

_Livsmedel #9000 kr

_Kläder #2600 kr

_Fritidsaktiviteter #2400 kr

_Hygien #1300 kr

_Möbler m.m. #1000 kr

_Abonnemang, streamingtjänster
#1300 kr

_Barnomsorg (fritids) #1200 kr

_Resor #2500 kr

:::: #23 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Vad ska betalas först?

_Ibland hamnar man i situationer som
gör att det blir svårt att klara sin
ekonomi. _Någon i familjen kanske
blir sjukskriven eller arbetslös.

#23

#39

_Då förlorar familjen en viktig inkomst och behöver minska ner sina utgifter.

_Även om hushållet har en buffert, alltså extra sparade pengar, kan den ta slut om inte situationen blir bättre. _Vad händer om hyran ska betalas och alla pengar är slut?

_Eller om pengarna inte räcker till mat?

_När pengarna börjar ta slut behöver man prioritera, alltså bestämma vad som ska betalas först.

_Det allra viktigaste är att betala för boende, el och mat.

_Låna pengar

_Ett sätt att öka inkomsterna tillfälligt är att låna pengar från en bank. _När vuxna ska köpa något dyrt, till exempel en bil eller ett hus, är det vanligt att de tar ett lån.

_Större utgifter kan man behöva spara till i förväg.

_Pengarna ska sedan betalas tillbaka. _Om de har lånat en stor

summa pengar kan det vara svårt att betala allt på en gång. _Då kan de få betala av lite varje månad under många år.

_Det kan vara bra att kunna låna pengar till saker man behöver, men man måste räkna med att banken som lånar ut pengarna tar betalt för det. _Det kallas ränta. _Räntan skrivs alltid i procent (%). _Om du lånar #100 kronor till #10 procents ränta under ett år, måste du betala tillbaka #110 kronor när året är slut.

=== _Bildtext =====

_Banker är företag som lånar ut pengar.

=====

::: #24 :::::::::::::::::::::::

_Vi har olika mycket pengar

_Om man jämför med många andra länder är _Sverige ett rikt land.

_Men det betyder inte att alla som bor i _Sverige har mycket pengar.

#24

#41

_Vårdnadshavare har ansvar

_Vårdnadshavare är den eller de personer som har vårdnaden om ett barn, det vill säga har ansvar för barnet. Ofta är det båda eller någon av barnets föräldrar som är vårdnadshavare. Det kan också vara så att en domstol har utsett en annan person att ha vårdnad om barnet.

_Din eller dina vårdnadshavare måste betala för ditt uppehälle tills du fyller #18 år, eller tills du är #21 år om du fortfarande går i gymnasiet. I ditt uppehälle ingår bland annat mat, bostad och kläder.

_Veckopeng eller månadspeng

_Föräldrar är inte skyldiga att ge vecko- eller månadspeng till sina barn. Men de flesta barn får ändå fickpengar, en gång i veckan, en gång i månaden eller då och då när de behöver pengar. Däremot får inte alla barn lika mycket fickpengar.

#24

#42

_Någon får säkert dubbelt så mycket som du. _Någon annan kanske får hälften så mycket.

_Alla föräldrar tjänar inte lika mycket pengar. _Alla har därför inte råd att ge sina barn lika mycket fickpengar som barnens kompisar får.

_En del av pengarna kan man handla upp direkt när man får dem. _En del kan man spara.

_Fickpengar

é _Sju av tio barn får veckopeng eller månadspeng.

é #64 % av barnen måste hjälpa till hemma för att få fickpengar. _Det kan vara att städa sitt rum, bädda sängen och göra sina läxor.

_Det visar en undersökning där #1000 barn fick svara på frågor om sina fickpengar och hur de använder dem.

(_Källa: _Sifo #2018)

_Levnadsstandard

_Levnadsstandard beskriver vilka inkomster en person eller ett hushåll har och vilka varor och tjänster personen kan köpa. _Har man låg levnadsstandard innebär det att man tjänar så lite att man inte kan betala för allt som är nödvändigt.

_Kanske är man sjuk eller arbetslös och tycker att man inte lever ett gott liv.

::: #25 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Ekonomiska skillnader för barn i Sverige

_Brist på pengar i familjen kan göra så att ett barn har svårare att leva ett bra liv. _Familjen kanske bor trångt, och barnet kanske inte kan följa med sina kompisar på aktiviteter eller få saker som det behöver. _Det kan leda till ensamhet och otrygghet.

_Om föräldrarna är oroliga för ekonomin påverkar det ofta barnen i

#25

#44

familjen, så att de också blir oroliga.

_Alla barn har rätt till social trygghet och till tillräckligt bra levnadsstandard, så att de kan växa, lära sig saker och må bra.

_Samhället betalar därför ut bidrag till familjer som har svårt att få inkomsterna att räcka till.

_Kommunen betalar till exempel ut försörjningsstöd till de personer som inte tjänar tillräckligt för att ha råd med det man behöver i vardagen. _Man kan få pengar till bland annat hyra, el, tandvård, mat, kläder och telefon.

_Majblomman

_Majblomman är en organisation som arbetar för att motverka barnfattigdomen i _Sverige. _Barn som lever i familjer där pengarna inte räcker till kan ansöka om ekonomiskt stöd från majblomman.se. _Det kan gälla till exempel ett par fotbollsskor, ett barnkalas, avgiften till en fritidsaktivitet eller en jacka.

#25

#45

_Organisationen samlar in pengar genom att barn och andra frivilliga i hela _Sverige säljer majblommor varje år.

_Reportage: _Yrken och kunskaper i
_framtiden

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Vem vet, i framtiden kanske vi
kommer att ha självkörande bilar
som kan flyga. _Då kommer det att
behövas människor som kan
programmera bilarna.

_Bildbeskrivning

_Datorskiss av en bil. _Bilen
svävar i luften utan hjul!

=====

_Många yrken som är vanliga i dag
har inte funnits så länge. _Innan vi
började spela datorspel så behövdes
inga spelutvecklare. _När samhället
förändras uppstår nya yrken som vi
ännu inte har hört talas om. _Så
kommer det att bli i framtiden
också. _Carl _Heath är expert på
frågor som rör just framtiden. _Här
#26 #47

berättar han om sina funderingar.

_ Vilka kunskaper tror du kommer att vara viktiga att människor har i framtiden?

_ Vi behöver ha den kunskap som är viktig för det samhälle, och den tid, vi lever i. _ Vissa kunskaper behöver alla ha även i framtiden, som att kunna läsa, skriva och räkna.

_ Eftersom vi vill att alla ska kunna leva ett gott liv behöver vi också lära oss om demokrati och mänskliga rättigheter. _ Vi behöver känna till vår historia.

_ De kunskaper som kommer att förändras i framtiden är många specialistkunskaper. _ Ofta kan det handla om att jobbet är detsamma, men att man lär sig att jobba på nya sätt. _ En tandläkare, byggnadsarbetare eller lärare för hundra år sedan behövde kunna andra saker än vad de behöver kunna i dag. _ Och så kommer det också att bli i framtiden.

#26

#48

_Kan du komma på ett yrke som kanske inte finns i dag men som kommer att finnas om tio eller tjugo år?

_I framtiden kommer vi att ha betydligt många fler självkörande fordon och robotar i vår vardag. _Vi kommer då att behöva personer som kontrollerar dessa maskiner och ser till att de gör vad de ska och fungerar på ett bra sätt. _Ett exempel på ett yrke som kommer att finnas är en robotoperatör för självkörande fordon.

::: #27 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Hur tror du att klassrummen och skolorna kommer att se ut i framtiden?

_Våra klassrum har sett rätt så likadana ut sedan folkskolan skapades på #1840-talet. _Jag tror att vi även i framtiden kommer att behöva skolor och förskolor, framförallt för de yngre barnen.

_Men dessa platser kommer att

#27

#49

fungera på andra sätt än i dag.

_När vi uppfinner ny teknik så förändras de behov vi har i ett klassrum. _Idag behöver vi flera vägguttag i skolan för att vi laddar datorer och surfplattor. _Vi får nya behov för att vi behöver använda teknik på nya sätt. _Kanske blir städskrubben en inspelningsstudio, till exempel.

_När tekniken utvecklas kommer vi också ha lättare att bedriva fjärrundervisning, det vill säga att läraren är på en annan plats än eleverna. _Det gör att fler kommer att kunna lära sig även när de inte är på plats i skolan.

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_En uppkopplad klassrumsrobot kan fungera som ögon och öron åt en elev som inte kan vara i skolan.

_Bildbeskrivning

_En liten robot. _Den har ett huvud med mikrofon och kamera.

#27

#50

_ På kroppen sitter en högtalare.

=====

_ Fem försvunna yrken

_ Lykttändare -- tände och släckte
oljelampor längs stadens gator,
innan det fanns elektrisk
gatubelysning

_ Mjölkbud -- levererade mjölk-
produkter till hemmen varje dag,
innan det fanns kylskåp

_ Växeltelefonist -- kopplade ihop
samtal mellan den gamla tidens
telefoner

_ Brevmålare -- dekorerade brev och
gratulationskort, innan det gick
att köpa färdiga kort

_ Munskänk -- provsmakade mat åt
kungar och andra mäktiga personer
för att skydda dem från att bli
förgiftade

_Om _Carl _Heath

_Vilket är ditt yrke?

_Utbildningsdirektör på ___RISE --
_Sveriges forskningsinstitut. _I
mitt jobb försöker jag göra så att
alla får så bra möjligheter som
möjligt att lära sig nya saker.

_Vilka andra yrken har du haft?

_Jag har bland annat varit särskild
utredare för regeringen för att vår
demokrati ska fungera bättre i en
digital tid. _Jag har varit officer
i _Försvarmakten och affärsbiträde
i en järnaffär.

_Vad drömde du om att bli när du var
liten?

_Först ville jag bli radioamatör men
så lärde jag mig efter ett tag att
det var svårt att arbeta som. _Efter
det ville jag bli trädgårdsmästare.

#27

#52

_Jordytan förändras

_Geografi

_Jordens historia är mycket lång, ungefär #4,5 miljarder år. _Länge var jorden ett glödande klot. _Efter mycket lång tid blev jorden svalare. _Då bildades hav och stora områden av land. _Ännu har jorden inte svalnat helt. _Det glöder fortfarande i jordens inre.

_Ända sedan planetens allra första början har starka krafter i naturen förändrat jordens yta. _Ibland kan det gå fort men oftast går förändringarna så långsamt att de kan vara svåra att se. _Krafterna som förändrar ytan på jorden bygger antingen upp den eller bryter ner den. _I dag är även människan en kraft som förändrar jordytan.

_I det här kapitlet får du läsa om
é jordens inre
é hur jordens kontinenter rör på sig
é inre krafter som förändrar
jordytan
é yttre krafter som förändrar
jordytan
é hur människan förändrar
landskapet.

=== _Bildbeskrivning =====

_Tre vandrare på en stig i bergen.

_De säger:

-- _Var tror ni att berg kommer
ifrån?

-- _Jag tror att de har kommit upp
från jordens inre.

-- _Jag tror att bergen är lika
gamla som jorden. _De bildades
nog redan när planeten bildades.

=====

_Jorden

_Universum bildades för ungefär #14 miljarder år sedan, vid det som brukar kallas big bang. _Det skulle dröja ytterligare flera miljarder år innan jorden bildades. _Först var jorden ett gasmoln, sedan ett glödande klot. _Under mycket lång tid har jorden svalnat allt mer.

_Jorden är fortfarande en het planet. _Den är bara kall på ytan.

_Jorden är ungefär #4,5 miljarder år.

_Jordskorpan är ytan vi bor på

_När jorden svalnade bildades jordskorpan som ett hårt skal längst ut på klotet. _Marken vi går på är bara den översta delen av jordskorpan. _Även när vi gräver och borrar ner i marken så långt vi kan, är det fortfarande bara jordskorpan vi gräver i.

Jordskorpan är olika tjock på olika ställen. Den tunnaste delen finns under haven, där den är 5--10 km tjock. I Sverige är jordskorpan 40--50 km tjock.

Om vi tänker oss att jordklotet är som en jättestor persika, är jordskorpan lika tunn som skalet på persikan.

Hur vet vi något om jordens inre?

Den mesta kunskapen om jordens inre har forskarna fått genom att studera vulkanutbrott och jordbävningar. De har också borrar djupa hål i jordskorpan. Ju längre ner i jordskorpan man kommer, desto högre är temperaturen.

På Kolahalvön i Ryssland finns världens djupaste hål skapat av människan. Hålet är mer än 12 kilometer djupt och tog 13 år att borra. Ju djupare ner de kom, desto varmare blev det. När borren hade kommit ner till en temperatur på 180 grader kunde den inte ta sig längre ner. Forskarna tvingades

#30 #56

avbryta borrhningen. Efter att borrhningen avslutades satte de för hålet.

=== Bildbeskrivning =====

Foto av borren vid världens djupaste hål. Den ser ur som en vanlig borrh men är mycket större. Den sitter fast i block som hålls uppe av linor.

=====

::: #31 ::::::::::::::::::::::::::::

_Manteln

_Se svällpappersbild.

_Innanför jordskorpan finns manteln. Den är ett tjockt lager av trögflytande massa av olika mineral. Massan kallas för magma. I magman finns olika strömmar som gör att manteln rör på sig hela tiden, väldigt långsamt. På ett år har den rört sig ett par centimeter. Jordskorpan flyter ovanpå manteln och följer med i rörelserna.

Strömmarna är mycket starka och stiger långsamt upp mot jordskorpan.

#31

#57

_Kraften gör att jordskorpan och mantelns fasta översta del bryts sönder i stora plattor. _Strömmarna gör så att plattorna sakta rör sig åt olika håll.

_Kärnan

_Längst inne i jordklotet finns kärnan. _Den kan delas upp i den inre och den yttre kärnan. _I den inre kärnan är det nära #5000 grader varmt.

_Det finns mycket järn i jordkärnan, och det gör att kärnan fungerar som en jättestor magnet.

_Magma finns i jordens inre och kommer ibland upp till jordytan, till exempel vid vulkanutbrott.

_När magman flyter ut över jordytan kallas den lava.

_Ordlista

_Mineral är ämnen som bygger upp bergarter till berg och stenar.

_Vissa mineral är rena grundämnen, som guld, silver och kol.

_Andra mineral är föreningar av
_olika ämnen. _Några vanliga
mineral i _Sverige är kvarts,
fältspat och glimmer.

::: #32 ::::::::::::::::::::::::::::

_Kontinenterna rör på sig

_Under miljoner år har jordskorpan
plattor rört på sig och förändrat
jordytans utseende.

_Pangea

_Landområdena på jorden kallas för
kontinenter. _Om du tittar på en
världskarta kan du se att
kontinenterna ser ut att passa
ihop, precis som pusselbitarna i
ett pussel. _Det beror på att de
faktiskt har suttit ihop. _För #200
miljoner år sedan fanns allt land
på jorden samlat i en enda stor
landmassa, en superkontinent.

_Superkontinenten har forskarna gett
namnet _Pangea. _Pangea betyder
"allt land" på grekiska.

#32

#59

_Pangea sprack sönder, och plattorna som kontinenterna låg på gled sakta iväg. _Med tiden fick kontinenterna det utseende de har i dag.

#200 miljoner år sedan: _Alla jordens kontinenter hängde ihop i superkontinenten _Pangea.

#100 miljoner år sedan: _Pangea sprack upp eftersom plattorna rör sig.

#50 miljoner år sedan: _Den amerikanska och den eurasiska plattan har rört sig från varandra.

_Se svällpappersbild.

_Vad är skillnaden mellan världsdel och kontinent?

_Både världsdelar och kontinenter är stora landmassor som hänger samman.

_Skillnaden är att kontinenter är skapade av naturen. _Världsdelar har människorna bestämt gränserna för.

_Jorden delas in i sju världsdelar
#32 #60

och sex kontinenter. _Asien och
_Europa är egna världsdelar, men de
_ligger på samma kontinent. _Den
kontinenten heter _Eurasien.

::: #33 ::::::::::::::::::::::::::::

_Miljoner år av förändring

_Eftersom kontinenterna har flyttat
på sig, har de tidigare legat i
områden där det varit varmare eller
kallare än där de nu befinner sig.

_Det finns till exempel rester av
korallrev på _Gotland. _Korallrev
kan bara bildas i varma hav.

_Därför måste _Gotland förr ha legat
där klimatet varit tropiskt, alltså
väldigt varmt.

_Det finns spår av is i den heta
_Saharaöknen, alltså måste _Sahara
förut ha legat i betydligt kallare
trakter, nära _Sydpolen.

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Den gotländska berggrunden är
uppbyggd av urgamla korallrev. _På
en del ställen har berget nötts

#33

#61

bort av vågor. _Då har det bildats sådana här formationer, som kallas raukar.

_Bildbeskrivning

_Foton av raukar. _Det är stora höga stenar.

=====

_Nutidens plattor

_I dag är jordskorpan sönder-sprucken i sju stora och flera små kontinentalplattor. _Några av plattorna ligger nästan helt under vatten, men de flesta ligger delvis ovanför havsytan som en kontinent, delvis under havet som havsbotten.

_Plattorna rör sig långsamt med några centimeter varje år.

_Beskrivningen av vad som händer med jordskorpan plattor och rörelse kallas för platttektonik.

_Plattorna rör sig

_Fortfarande glider resterna av

_Pangea isär. _Det gör att _Atlanten

#33

#62

blir bredare hela tiden. Avståndet mellan Europa och USA är #1--#3 meter längre i dag än för #50 år sedan.

På samma sätt flyttar sig Afrika långsamt norrut så att Medelhavet trycks ihop.

Se svällpappersbild.

=== Bildtext =====

Så här ser dagens världskarta ut.

Linjerna visar gränserna mellan kontinentalplattorna.

=====

::: #34 ::::::::::::::::::::::::::::::

Inre krafter förändrar jordytan

När de stora plattorna rör på sig förändras jordens yta både på land och i havet. Plattorna rör sig sakta och ryckigt. De kan antingen krocka med varandra, röra sig bort från varandra eller glida längs med varandra. Det är i områdena mellan de olika plattorna som jordskalv och #34 #63

vulkanutbrott är vanligast.

— Sådana här krafter från jordens inre som förändrar jordytan, kallas för endogena krafter.

— När plattor krockar

— När två plattor krockar med varandra tvingas den tyngsta plattan ner under den andra. — Då trycks jordskorpan på den övre plattan ihop och lägger sig ovanpå. — En lång och hög bergskedja har bildats. — Ett exempel på ett sådant område är — Sydamerikas västkust. — Den tunga oceanplattan har tryckts ner under kontinentalplattan. — Längs hela kusten sträcker sig bergskedjan — Anderna.

— Bergskedjan — Himalaya bildades när den platta som — Indien ligger på krockade med den eurasiska plattan.

— Se svällpappersbild.

_När plattor glider isär

_I en del områden rör sig plattorna bort ifrån varandra. _Det är vanligast på havsbottnar. _I skarven mellan plattorna spricker jordskorpan. _Då flyter het magma ut från jordens inre och stelnar till lava. _Lagren av lava blir högre och högre och till slut bildar de en bergskedja på havsbotten. _Så har till exempel _Mittatlantiska ryggen kommit till. _Den sträcker sig under nästan hela _Atlanten, från norr till söder.

_I havens bergskedjor finns vulkaner som ibland får utbrott. _Det händer att lagren av lava blir så tjocka att de når över havsytan och bildar en ny ö. _På det sättet har bland annat _Island bildats.

_När plattor glider längs med
varandra

_I en del områden glider två plattor
tätt intill varandra, fast åt olika
håll. _Då kan det hända att de hakar
i varandra och fastnar. _Eftersom de
ändå fortsätter att dra åt var sitt
håll, spricker jordskorpan och
marken skakar. _Det bildas en
jordbävning.

_Anna- _Lena _Stålnacke
_Maria _Bergman
_Peter _Kinlund
_Marianne _Abrahamsson
_Göran _Körner
_Per _Lindberg
_Anna _Götlind

_Puls __SO #5
_Grundbok

_Överförd från första upplagan,
utgiven av _Natur & _Kultur,
_Stockholm, #2021, med
__ISBN #978-#91-#27-#45748-#5

_Specialpedagogiska skolmyndigheten
#2022

_Volym tre av nio

_Till punktskriftsläsaren

_Först i boken finns text från originalets insida pärm, här finns _Europafakta och en tidslinje över _Sveriges historia från år #1050.

_Nytt kapitel börjar alltid på ny sida. _Markera gärna med ett gem var du är i boken.

_Det finns bildbeskrivningar till många bilder.

_Boken har många svällpappersbilder. _Se till att du har dem nära tillhands så att du snabbt kan få fram rätt svällpappersbild.

_Du behöver också en eller flera _Europakartor. _Din lärare behöver visa och markera olika saker som nämns i bokens text.

_Om det saknas bilder eller du vill få något förklarat kan du be din lärare rita en enkel bild på din ritmuff/_Blackboard.

_Tveka aldrig att fråga din mentor om det är något som du undrar över!

_Skicka gärna dina synpunkter på
anpassningen av denna bok till
anpassningsfunktionen~àspsm.se

_Innehåll volym tre

_Siffran inom parentes hänvisar till svartskriftsbokens sidor.

_Nyckel:

sh = samhällskunskap

ge = geografi

re = religion

hi = historia

_Till punktskriftsläsaren_I

_Fördjupning: _Jordbävningar och vulkaner (#36).....	#67
_Yttre krafter förändrar jordytan (#38).....	#73
_Människan förändrar landskapet (#40).....	#77
_Fördjupning: _Spår av inlandsisen (#42).....	#82
ge _Europa (#44).....	#87
_Världsdelen _Europa (#46).....	#89
_Europas klimat (#48).....	#92
_Europas vegetationsområden (#50).....	#97
_Europas naturresurser (#52).....	#100
	_Iii

_ Från naturlandskap till	
_ kulturlandskap (#54).....	#105
_ Europa är en rik del av	
_ världen (#56).....	#108

_Fördjupning: _Jordbävningar och vulkaner

_När jordytan förändras sker det oftast under mycket lång tid. _Men ibland kan det ske väldigt plötsligt. _Två exempel på sådana tillfällen är jordbävningar och vulkanutbrott.

_Jordbävningar

_När plattor krockar eller glider isär från varandra, uppstår spänningar i jordskorpan. _Till sist blir spänningarna så stora att skorpan spricker och marken börjar skaka. _Då inträffar en jordbävning, ett jordskalv.

_I gränsen mellan plattor, till exempel i _Turkiet, _Japan eller längs den amerikanska västkusten, kan kraftiga jordskalv inträffa.

_Ett jordskalv kan få marken att skaka så kraftigt att hus störtar

samman. Länder och städer som ofta drabbas av jordskalv har därför försökt skydda sig så gott det går.

Bland annat har de konstruerat byggnader som klarar skakningar.

Men det är inte säkert att alla har möjlighet att bygga sådana hus.

Upptäcka jordskalv i tid

Små jordskalv kan komma utan förvarning, men före ett större jordskalv uppstår ofta mindre skakningar i marken.

För att kunna varna människor i tid, mäter forskarna noga alla rörelser i jordskorpan. Då använder de en seismograf, ett mätinstrument som är fastkopplat med berggrunden.

Seismografen är mycket känslig och kan uppfatta skakningar till och med på andra sidan jorden.

Jordskalv i Sverige

Sverige befinner sig långt från någon plattgräns där starka spänningar uppstår. Ändå inträffar

här i genomsnitt fem mindre jord-
skalv varje år som går att märka.

Den som befinner sig i närheten
kan känna skakningar och höra ett
mullrande ljud. Kraftigare
jordskalv än så är mycket ovanliga
i Sverige.

=== Bildtext/beskrivning =====

Bildtext

År #2011 inträffade en kraftig
jordbävning i Stilla havet
utanför Japans kust. Rörelserna
i havsbotten orsakade en tsunami,
en gigantisk havsvåg, som drog in
över land. Tusentals människor
dog och flera städer fick stora
skador.

Bildbeskrivning

Foto av ett hus som har välvt så
att sidan av huset ligger mot
marken.

=====

_ Vulkanutbrott

_ Se svällpappersbild.

_ Vulkaner ligger oftast där jordskorpans plattor antingen krockar eller glider isär. _ På sådana ställen är det möjligt för lava att tränga upp. _ Vulkaner finns både på havets botten och på land.

_ Vid ett vulkanutbrott tränger het magma upp till jordens yta och rinner ut som lava.

_ Olika sorters vulkaner

_ Det finns olika sorters vulkaner.

_ Somliga har lättflytande lava som rinner långt nedför sluttningarna.

_ Sådana vulkaner blir ganska låga och utbredda och kallas sköldvulkaner. _ Sköldvulkaner finns på bland annat _ Hawaii och _ Island.

_ Andra vulkaner bildar toppiga berg. _ De kallas stratovulkaner.

_ Högst uppe på toppen ligger vulkanens krater. _ Där väller det

under utbrottet ut gaser, aska och trögflytande lava. Vulkanen Vesuvius, som du kan läsa om sist på sidan, är ett exempel på en stratovulkan.

Hot för människor och djur

En vulkan kan vara lugn under lång tid och sedan plötsligt få ett utbrott. Trots det lever miljoner människor i närheten av vulkaner.

Den jord som bildas av askan efter ett vulkanutbrott är nämligen ofta mycket bördig och särskilt lämplig för jordbruk.

Vid ett vulkanutbrott är det inte bara den glödande lavan som är ett hot. Ännu farligare är de heta gaserna och askan som sprutar ut ur kratern. Om trycket i gaserna är högt, kan vulkanen explodera med enorm kraft.

_Pompeji -- staden vid _Vesuvius

_År #79 fick plötsligt vulkanen
_Vesuvius vid den romerska staden
_Pompeji ett utbrott. _Allt gick
väldigt fort och människor och
djur dödades av den plötsliga
hettan. _Staden täcktes av ett
#5--#8 meter högt lager av aska
och blev bortglömd.

_På #1700-talet började man
gräva fram staden. _Tack vare
utgrävningarna har vi lärt oss
mycket om hur människorna levde
då.

_Yttre krafter förändrar jordytan

_Vind, vatten och is nöter och skaver ständigt på jordens yta så att den sakta går sönder. _De mindre delarna kan svepas iväg av vatten och vind. _Tillsammans kan krafterna förändra hela landskap.

_Sådana här yttre krafter som bryter ner bergarter och jämnar ut jordytan kallas för exogena krafter.

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Uppe i bergen är det brant, och vattnet rinner snabbt med forsar och vattenfall. _Sand och grus sveps med av vattnet.

_Bildbeskrivning

_Foto av en bergssida. _Berget är täckt av sten och grus, här rinner också en liten bäck.

=====

_Vatten formar landskapet

_Vatten är den yttre kraft som förändrar landskapet mest. _Havets vågor nöter ner stenar och stränder, och rinnande vatten skapar olika former i landskapet. _Floder och älvar kan till exempel gräva djupa fåror, som till sist blir till stora dalar. _Sådan här nötning av jordytan kallas erosion.

_Det rinnande vattnet planar också ut landskapet. _Bäckar, åar och floder transporterar stora mängder grus, sand och lera från högre till lägre liggande områden. _Vid flodmynningen, där floden rinner ut i havet, lägger sig materialet på havets botten. _Där samlas sand och lera så att de bildar små öar mitt i floden. _Då delar sig floden i flera flodfåror. _Detta kallas delta.

_Erosion genom vind

_Även vinden kan påverka landskapet genom erosion. _Det är vanligast där

marken har mycket sand och saknar växtlighet. Växterna binder nämligen jorden och håller den kvar. För att vinden ska orka flytta på något som är tyngre än ett sandkorn måste det blåsa rätt hårt. Därför är det främst öknar och sandstränder som förändras av vindens krafter.

På en sandstrand växer tuvor med gräs. Gräsets rötter håller kvar sanden, så att den inte blåser bort.

::: #39 ::::::::::::::::::::::::::::::

Mekanisk vittring

Berg och stora och små stenar kan delas sönder i mindre bitar. Då kallas det att de vittrar sönder.

Vittringen kan vara mekanisk eller kemisk.

Mekanisk vittring inträffar till exempel när vatten rinner ner i sprickor i berget och sedan fryser till is. När vattnet fryser utvidgar det sig. Då kan isen spränga sönder berget. Det kallas frostsprängning.

En annan form av mekanisk

#39

#75

vittring sker på platser där temperaturen växlar mycket. På dagen gör värmen att berget utvidgar sig. Under natten kyls det ner och drar ihop sig igen. Då bildas starka spänningar som så småningom kan få berget att spricka.

Sprickorna har bildats när vatten har frusit till is och utvidgats inne i stenen.

=== Bildbeskrivning =====

Foto av en sten som har flera stora sprickor i sig. Sprickorna har bildats när vatten har frusit till is och utvidgats inne i stenen.

=====

_Kemisk vittring

_Kemisk vittring uppstår där det finns .sura och .frätande ämnen i vatten. Det sura vattnet faller ner som regn och löser upp vissa bergarter, så att det bildas gropar i berggrunden. En sådan bergart är kalksten, som lätt vittrar.

#39

#76

_Vatten som rinner ner i gropar och sprickor kan så småningom göra så att det bildas grottor, men då måste detta ha pågått under lång tid, kanske i årtusenden.

_Lummelundagrottorna på _Gotland har bildats genom kemisk vittring.

_Där består berggrunden nästan bara av kalksten.

_Ordlista

_Surt vatten har lägre p_H-värde än #7. _Regn kan bli surt på grund av att föroreningar i luften blandas med vattendropparna.

_Frätande är ett ämne som löser upp andra ämnen. _Frätande ämnen kan skada hud och ögon.

::: #40 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Människan förändrar landskapet

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av ett stenbrott i

_Bulgarien. _Det är ett enormt

_djupt hål. _Maskiner hackar loss

#40

#77

stenblock från jordytan och lämnar stora spår för all framtid.

=====
_Det är jordens inre och yttre krafter som formar och förändrar jordens utseende. _De krafterna formar olika naturlandskap på jordytan.

_I dag är nästan all natur förändrad av människan. _Därför kan man säga att människan också är en exogen kraft, alltså en yttre kraft som påverkar jordytan.

_Naturlandskap kallas det landskap som inte har förändrats av människan på något sätt. _Landskap som har använts och förändrats av människor kallas för kulturlandskap.

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_För att ge plats för trafik har människor förändrat naturen när de sprängt hål genom berget.

_Bildbeskrivning

_Foto av en vägtunnel.

=====
#41

#78

::: #41 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Hur _Sveriges naturlandskap blev
kulturlandskap

#6000 år sedan

_De första människorna som kom till
det som skulle komma att bli
_Sverige var jägare och samlare. _De
flyttade runt mellan tillfälliga
boplatser. _För ungefär #6000 år
sedan kom nya grupper av människor
in. _De odlade sin mat och hade tama
djur. _De var bönder som var
bofasta, alltså bodde kvar på samma
plats. _Landskapet ändrades när
människorna började odla marken och
hugga ner skog.

#200 år sedan

_För ungefär #200 år sedan, under
#1800-talet, hade samma plats hunnit
förändras mycket. _Människor högg
ner skog för att få virke, ved och
odlingsmark. _Hästar och oxar

#41

#79

användes för transport av människor och varor. _Därför behövdes vägar. _Grus och sand för vägar och husbyggen hämtades av människorna från bland annat rullstensåsar. _Landhöjningen har gjort att den gamla havsbotten har blivit bra jordbruksmark.

_Idag

_Det landskap vi har i dag är nästan helt och hållet förändrat av människan. _Nästan all skog är planterad av människan. _Bilar och tåg har tagit plats. _De flesta människor bor i städer.

=== _Bildbeskrivning =====

_Tre teckningar som visar samma ställe men under olika tidsåldrar:

#6000 år sedan -- _En liten gård ligger i skogen vid en sjö. _Gården har djuren runt husen och runt odlingarna finns staket.

#41

#80

#200 år sedan -- _Runt gården
finns hagar och åkrar med bara
några få träd. _Ur en kulle
finns en grop ur vilken sten och
sand hämtas. _Av sjön finns bara
en liten källa kvar.

_Idag -- _Gården har inga djur
kvar men här syns en stad lite
längre bort. _Till staden går en
järnväg. _På kullen med
sandgropen gräver en grävmaskin
och skog har planterats på
kullen igen.

=====

_Fördjupning: _Spår av inlandsisen

_För cirka #20 #000 år sedan var hela norra _Europa täckt av inlandsis. _På sina håll var isen över tre kilometer tjock. _Eftersom så mycket vatten var bundet i is var haven cirka #150 meter lägre än i dag.

_Isen var så tung att jordytan och mantelns översta del trycktes ner under havsytan. _Därför låg stora delar av _Sverige under vatten när klimatet blev varmare och isen började smälta. _Landskapet omformades kraftigt av isen och smältvattnet.

_Landhöjning

_När isen försvann började landet höja sig igen. _Fortfarande har vi landhöjning i nästan hela _Sverige, drygt #10 #000 år efter att isen har smält bort. _Störst är landhöjningen vid _Höga kusten i _Ångermanland.

_Där har landet höjt sig med nästan #300 meter sedan istidens slut.

_Fortfarande sker landhöjning där med nästan en centimeter per år.

_Ibland orsakar landhöjningen små jordskalv.

_Rullstensåsar

_I dag finns det många spår i naturen från istiden. _Ett tydligt spår är rullstensåsarna. _De bildades när inlandsisen smälte och smältvattnet forsade fram genom tunnlar under isen. _Vattnet förde med sig sten, grus och sand som sedan lade sig på botten. _När isen försvann låg stenarna och gruset kvar som avlånga höjder i landskapet.

_Rullstensåsar syns som långsmala höjder i landskapet. _Det finns vandringsleder på många rullstensåsar idag.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av utsikten från

_Skuleberget, _Höga kusten.

#42

#83

_Stenar som satt fastfrusna i botten på inlandsisen gjorde repor i berggrunden. _Reporna kallas isräfflor. _Sådana isräfflor syns tydligt på många berghällar.

_Glaciärer i dag

_I en del bergsområden på jorden är det så kallt under sommaren att snön som faller under vintern inte smälter bort. _I stället packas snömassorna ihop och blir till is.

_När isen har blivit riktigt tjock, börjar den mycket sakta glida nedför sluttningarna. _En sådan ismassa kallas för glaciär. _I glaciärens botten finns infrusna stenar och gruskorn, som nöter på underlaget.

_Glaciären är som en jättestor hyvel. _Den sliter loss material från berggrunden, transporterar det med sig och avlagrar det när isen smälter av. _Nuförtiden krymper de flesta glaciärer på grund av klimatförändringar.

_Glaciären på bilden finns på
_Island.

=== _Bildbeskrivning =====
_Foto av ett stort berg. _Nedanfö
_berget ligger glaciären. _Det är
_en stor massa is.
=====

_Europa

_Geografi

_Europa är den näst minsta världsdelen till ytan. _Bara _Oceanien är mindre. _Ändå har _Europa en stor befolkning. _När det gäller folkmängd är _Europa den tredje största världsdelen.

_Vissa delar hör till de mest tätbefolkade i världen. _Andra områden, framför allt i norr, är glest befolkade. _Det beror på att klimatet och naturen ser väldigt olika ut i olika delar av _Europa. _Landskapet i de norra delarna präglas av att de ligger norr om _Polcirkeln, medan södra _Europa har ett klimat som innebär att det är mycket varmt och torrt på sommaren och väldigt sällan snö på vintern.

_I det här kapitlet får du läsa om

é _Världsdelen _Europa och hur
landgränser blir till

é _Europas klimat och hur det
skiljer sig mellan olika områden

é _Europas vegetation och natur-
resurser

é _Hur _Europas naturlandskap har
förändrats av människan.

=== _Bildbeskrivning =====

_Två tjejer tittar på en
världskarta:

-- _Jag har fått en världskarta
från min kusin i _Kina!

-- _Men, var är _Europa?

_På världskartan är _Stilla havet
i mitten så _Europa ligger längst
upp till vänster!

=====

_Världsdelen _Europa

_Europa är en världsdel med skiftande natur. _Kusten är lång och det finns många öar och halvöar.

_Här finns även stora slätter och skogsområden, höga bergskedjor och flera stora floder.

_På den här kartan är gränser mellan stater, alltså länder, ritade i rött.

=== _Bildbeskrivning =====

_En karta över hela _Europa.

_Ländernas namn och huvudstäder är utmärkta, liksom större floder och sjöar, hav och större floder.

_Ländernas gränser är markerade med röda linjer.

=====

_Europas gränser mot resten av världen

_Gränser mellan olika världsdelar går ofta där det finns hav. _Så är det för _Europa också. _Det avgränsas av vatten i både norr, väster och söder. _Men i öster finns inget hav längs hela gränsen. _I stället går en lång gräns mot _Asien längs _Uralbergen i _Ryssland, via _Uralfloden och _Kaspiska havet.

_När gränser går vid vatten, längs bergskedjor eller i djupa skogar är det exempel på naturliga geografiska gränser.

_Gränser mellan länder i _Europa

_Många av gränserna mellan _Europas länder är exempel på naturliga geografiska gränser. _De går kanske längs en flod eller en bergskedja.

_Men det finns också gränser som är dragna för att skilja människo-grupper åt. _Det kan handla om

skillnader i språk, religion och kultur.

Gränserna mellan länderna i Europa har inte alltid sett likadana ut. Av olika anledningar har de ändrats. Ibland på fredligt sätt, ibland på grund av krig.

Europa består av ungefär #50 självständiga länder, beroende på hur man räknar. Några länder räknas ibland till Europa och ibland till Asien, som till exempel Cypern. Ett par länder har delar av sin yta i en annan världsdel. Ön Grönland hör politiskt till landet Danmark, men ligger geografiskt i världsdelen Nordamerika. Större delen av Ryssland ligger i Asien. Ändå är det Europas största land.

=== Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Vatikanstaten ligger mitt i staden Rom och är Europas minsta land.

_Bildbeskrivning

_Foto över _Vatikanstaten.

_Staten är ett triangulärt område som är omgivet av en stor mur.

_Innanför murarna finns kyrkor, byggnader, parker och ett stort torg, _Petersplatsen.

=====

::: #48 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Europas klimat

_En klimatzon är ett stort geografiskt område med liknande klimat inom området. _Det finns tre olika klimatzoner i _Europa: polarzonen i norr, subtropiska zonen i söder och den tempererade zonen i de mellersta delarna.

_Polarzonen

_De allra nordligaste delarna av _Europa har polarklimat. _Det innebär att vintrarna är långa, kalla och mörka. _Somrarna är korta och kyliga. _Under den varmaste

månaden är medeltemperaturen under tio plusgrader. På vintern kan det vara #30--#50 minusgrader.

=== Bildbeskrivning =====

Foto av staden Murmansk i Ryssland som ligger i polarzonen. Här syns en stad med många höga hus och i bakgrunden berg med skog och snö.

=====

_Tempererade zonen

Den största delen av Europa ligger i den tempererade zonen. Här faller det nederbörd, alltså regn, snö eller hagel, året om. Den tempererade zonen har fyra tydliga årstider och det skiljer också mycket i temperatur mellan norra och södra Europa.

Klimatet i den tempererade zonen skiljer sig också åt beroende på om området ligger vid kusten eller längre in i landet.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av staden _Palermo på ön
_Sicilien vid _Medelhavet i den
subtropiska zonen. _Här finns en
sandstrand där folk solar och
badar. _Vid stranden syns låga
hus. _Bakom husen syns en stor
bergsklippa.

=====

_Subtropiska zonen

_Områdena vid _Medelhavet i södra
_Europa tillhör den subtropiska
zonen. _Här råder så kallat
medelhavsklimat. _Somrarna är
långa, heta och torra. _Vintrarna
är korta, fuktiga och milda.

_Flamingofåglar trivs i värmen
vid _Medelhavet.

::: #49 ::::::::::::::::::::::::::::

_Kustklimat

_De områden i den tempererade zonen
som ligger vid _Atlanten i västra
_Europa har kustklimat. _Här
påverkar havet klimatet över land.

#49

#94

Det varma vattnet som Golfströmmen för med sig söderifrån värmer upp luften ovanför vattnet. Den milda, fuktiga luften blåser sedan in över kusterna. Det gör att det kommer mer nederbörd vid kusten jämfört med inlandet.

Vindarna och strömmarna från havet värmer på vintern och kyler på sommaren. Skillnaden i temperatur mellan sommar och vinter blir därför inte så stora.

Inlandsklimat

De områden i östra Europa som ligger långt ifrån havet får i stället ett så kallat inlandsklimat. Där är somrarna varma och vintrarna kalla. Temperaturskillnaden är stor mellan sommar och vinter. Det beror på att land värms upp och kyls av snabbare än hav. Ju längre från kusten man kommer, desto mindre regnar det också.

=== Bildbeskrivning =====
Karta över Europa som visar
nederbörd och klimat. Det kommer
mest nederbörd, mer än #1000 mm
per år, vid de västra kusterna av
Norge, brittiska öarna, Norge,
Frankrike, Spanien, norra
Italien och längs hela
Balkanhalvön från Kroatien till
Grekland.

=====
_Klimatdiagram

De här diagrammen visar temperatur
och nederbörd på två olika platser
per månad under ett år. Staden
Bergen har kustklimat.
Jekaterinburg har inlandsklimat.

=== Bildbeskrivning =====
Två diagram som visar temperatur
och nederbörd i Bergen i Norge
och i Jekaterinburg i Ryssland.
I Bergen är det mycket
nederbörd på sommaren men ännu mer
på vintern. I Jekaterinburg är
det lite nederbörd på sommaren men

ännu mindre på vintern.

I Bergen är det inte så stor skillnad i temperatur, på sommaren är det lite varmare än på vintern. Cirka #15 grader på sommaren och #3 grader på vintern.

I Jekaterinburg är det stor skillnad i temperatur. Cirka #20 grader på sommaren och -#10 grader på vintern.

=====
::: #50 ::::::::::::::::::::::::::::::

Europas vegetationsområden

Vegetation betyder växtlighet. Ett vegetationsområde är ett stort område med liknande typ av växtlighet. Eftersom det är klimatet som avgör vad som kan växa, hänger vegetationsområdena ofta ihop med klimatzonerna.

På en vegetationskarta visas vegetationsområdena i olika färger. Den här kartan visar Europas vegetationsområden.

=== _Bildbeskrivning =====

_Karta över _Europa med markerade
vegetationsområden:

_Is: _Fläckvis på _Island, ryska
ögruppen i norra ishavet.

_Tundra: _Island, de norra kust-
nära områdena av skandinaviska
halvön samt norra _Ryssland.

_Skog: _Hela _Sverige, _Finland
och norra delen av _Ryssland har
sammanhängande områden.

_Dessutom fläckvisa områden i
större delen av _Europa, längs
floder och bergskedjor.

_Berg: _Bland annat _Skanderna i
_Norge, _Uralbergen i _Ryssland,
_Alperna i södra _Europa,
_Pyrenéerna på gränsen mellan
_Frankrike och _Spanien,
_Apenninerna i _Italien.

_Odlad jord och stäpp: _Odlad jord
finns runt om i hela _Europa
längs kuster och floder. _Stäpp
breder ut sig i öster i södra
delarna av den europeiska delen
av _Ryssland.

_Tundra

_Tundran är ett kallt område där det mest växer lavar och gräs. _Inga träd kan växa eftersom rötterna inte får fäste i permafrosten, alltså i den frusna marken

_Is

_Här täcks marken av inlandsis.

_Skog

_Söder om tundran finns ett stort område av barrskog, tajgan. _Längre söderut är det varmare och här finns mest lövträd.

_Berg

_Det finns flera stora bergsområden i _Europa. _I bergen blir det kallare ju högre upp man kommer. _Det gör att växtligheten kan skilja sig åt. _Allra högst upp växer inget.

_Odlad jord och stäpp

_Odlad jord består av områden där människan har anlagt åkrar eller låter djuren beta. _Torra slätter där det växer gräs eller buskar, men inga träd, kallas för stäpp.

::: #52 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Europas naturresurser

_Europa har ganska god tillgång till olika naturresurser. _Här finns till exempel stora skogar, bra odlingsmark, .fyndigheter i berggrunden och många floder och fiskevatten.

_Odlingsmark

_Från bergsområdena i _Europa rinner floder åt olika håll. _Längs floderna har jord bildats av flodens .slam. _Slammet gör marken bördig och näringsrik. _Det gör att den passar bra till odling. _Ett exempel är _Po-dalen i _Italien. _Andra

#52

#100

områden med bördig mark är de stora slätterna. Störst är slätterna i östra Europa, i Polen, Ukraina, Vitryssland och Ryssland.

Vete och korn är sädeslag som odlas i hela Europa. På många håll är också majs och potatis vanliga grödor. I södra Europa odlar man framför allt vindruvor, oliver och olika citrusfrukter.

Mycket av marken används också som betesmark.

Förnybart och icke-förnybart

Naturresurser kan delas in i två grupper: förnybara och icke-förnybara resurser.

De förnybara naturresurserna tar inte slut. Ett exempel är trä. Det växer upp ny skog efter att vi avverkat den.

Icke-förnybara resurser kan ta slut om vi inte är försiktiga med dem. Exempel på icke-förnybara resurser är metaller och olja.

=== _Bildbeskrivning =====

#2 foton

é _Enormt stora åkrar i _Ukraina.

_Ukraina har _Europas största
_slätter och bördigast jordar.

é _En pojke har klättrat upp i ett
_olivträd och plockar oliver i
_Kroatien vid _Medelhavet.

=====

_Ordlista

_Fyndigheter är naturresurser i
_berggrunden som människor har
_hittat men ännu inte hämtat upp,
_till exempel järnmalm.

_Slam är en blandning av vatten och
_finkornigt material, till exempel
_sand.

::: #53 ::::::::::::::::::::::::::::

_Berggrunden

_I _Sverige finns stora tillgångar
_av järnmalm och andra metaller i
_berggrunden. _I _Europa är annars
_fyndigheterna av metaller små om man
_jämför med andra världsdelar.

#53

#102

I Europa har man däremot hämtat mycket olja, kol och naturgas ur berggrunden. Dessa används till exempel vid elproduktion och som bränsle i industrier och fordon.

Olja finns bland annat i Norge, kol i Storbritannien och naturgas i Ryssland. De här bränslena är fossila bränslen; som inte är förnybara. De ersätts alltmer av förnybara alternativ, som till exempel vindkraft.

=== Bildbeskrivning =====

Foto av en oljeplattform i Norge. Plattformen har fyra jätteben som står ner i vattnet.

På benen finns ett däck/golv med lyftkranar och byggnader.

=====

_Skog

I barrskogsområdet i de nordligaste delarna av Europa är skogsbruket en viktig näring, speciellt i Finland, Sverige och Ryssland. Skogarna ger inte bara virke utan också

råvaror för pappersindustrin.

Europas största skogar finns i Ryssland. En del skogar är så stora att det är svårt att transportera både maskiner och skog som avverkats. Därför står många områden fortfarande orörda.

Hav och floder

För länder med lång kust mot havet har fisket alltid varit viktig. I Europa fiskar man både i Medelhavet och långt ute på Atlanten. Fisk är visserligen en förnybar resurs, men vid överfiske kan fisken ta slut. Överfiske betyder att man tar ut fisk snabbare än vad den kan föröka sig.

Både hav och floder används som transportleder när man fraktar varor. Vattnet i floderna används också vid bevattning av odlingsmarker.

=== _Bildtext =====
_Fraktfartyg lastat med containrar
på floden _Rhen i _Tyskland.
=====

_Ordlista

_Fossila bränslen består av smådjur
och växter som dött för miljoner
år sedan och därefter pressats
ihop och omvandlats till olja, kol
och naturgas i jordens inre.

::: #54 ::::::::::::::::::::::::::::

_Från naturlandskap till
kulturlandskap

=== _Bildbeskrivning =====
_Foto av kulturlandskap vid sjön
_Gooimeer i _Nederländerna. _Här
syns åkrar, hus, vägar och
järnvägar.
=====

_Europas stora befolkning har gjort
att landskapet är väldigt påverkat
av människan. _Det ursprungliga

skogslandskapet är på de flesta håll ersatt av kulturlandskap som odlingsmarker, industriområden, städer och vägar.

_Norra _Europa

_Längst upp i norr, där det är glesbefolkat, har landskapet inte förändrats lika mycket som i övriga _Europa. _Stora delar av fjäll- landskapet i norra _Sverige och _Norge är visserligen påverkat av renskötseln, men de flesta av oss ser ändå fjällen som en vildmark.

_Inte heller de stora skogarna i norra _Ryssland är särskilt påverkade av människan. _Det beror på de långa avstånden, som gör att det inte är lönsamt att avverka skogen. _Det är nästan enbart där man har gjort fyndigheter i berggrunden, av till exempel metaller och naturgas, som samhällen har vuxit fram och landskapet har förändrats.

_Centrala _Europa

_En gång i tiden var stora delar av centrala _Europa täckta av lövskog, men i dag är de flesta skogar borta.

_De har ersatts av ett jordbrukslandskap med odlade åkrar och betesmarker för kor och andra djur.

::: #55 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Södra _Europa

_I medelhavsområdet i södra _Europa har skogen nästan försvunnit helt.

_Det beror på att människor huggit ner den för att få betesmark till bland annat får och getter. _Djuren betar sedan så mycket så att det inte kan växa upp någon ny skog.

_I stället har en typ av buskvegetation skapats, som klarar torka särskilt bra. _Den här vegetationen kallas för macchia. _Typiskt för macchia är att det växer snåriga buskar med små blad som är gröna året om.

_Vid _Medelhavet finns också stora

#55

#107

planterade områden med olivträd,
vinstockar och olika citrusträd,
till exempel apelsinträd.

=== _Bildbeskrivningar =====

_Foto av vindruvsodling i
_Spanien. _Vindruvor växer på
_buskar i långa rader.

_Foto av ett landskap på ön _Kreta
i _Medelhavet. _På kullarna växer
bara små macchiabuskar.

=====

::: #56 ::::::::::::::::::::::::::::

_Europa är en rik del av världen

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av storstaden _Paris. _Här
_syns _Eiffeltornet, det är ett
högt torn byggt av stålbalkar.

=====

_Europa är en liten världsdel med en
stor befolkning. _Några av världens
största städer ligger i _Europa, men
de växer inte längre så snabbt som

till exempel storstäder i Asien.

Under flera hundra år erövrade länder i Europa stora landområden i andra delar av världen. Råvaror som fanns där hämtades till Europa.

Det gjorde så att Europas länder blev allt rikare. Fortfarande hör flera europeiska länder till de rikaste på jorden och många européer har hög levnadsstandard. Men det finns också de som lever i fattigdom även i Europa.

Arbete och försörjning

Förr arbetade många människor i Europa med jordbruk och skogsbruk. De näringarna är fortfarande viktiga, men moderna maskiner har tagit över mycket av det arbete som människor gjorde tidigare. Även arbetena inom industrier har minskat. Det beror på att fabriker i Asien har tagit över mycket av den produktion som förr fanns i Europa.

De arbeten som ökar mest är tjänsteyrken, som till exempel

arbeten på kontor, i butiker och restauranger. Till tjänsteyrken räknas också arbeten med transporter, turism och .it.

Turism är när människor reser för att koppla av eller för nöjes skull.

Ordlista

It är en förkortning för informationsteknologi. Det är teknik där man använder datorer och telekommunikation för att samla in, ta fram och dela information av olika slag.

::: #57 ::::::::::::::::::::::::::::::

EU -- Europeiska unionen

=== Bildbeskrivning =====

Utänför EU:s byggnad i Bryssel hissas alla medlemsländers flaggor. EU-FLAGGAN är blå och har tolv stjärnor i en cirkel.

=====

Europeiska unionen, EU, är ett samarbete mellan länder i Europa.

Idén om att skapa en gemensam union kom några år efter andra världskriget. #60 miljoner människor hade dött i det kriget och man ville förhindra att något liknande skulle hända igen. Man började med ett samarbete mellan sex länder. År #2020 hade EU #27 medlemsländer.

I Strasbourg i Frankrike finns Europaparlamentet. Där röstas beslut fram av politiker som blivit valda att representera sina länder i EU. Det mesta av EU:s arbete sker annars i Bryssel i Belgien.

Länderna i EU samarbetar bland annat genom att ha gemensamma regler för handel, jordbruk och miljöfrågor. EU har gjort det lättare för människor att resa, arbeta och studera i olika länder. Flera av EU-LÄNDERNA har även en gemensam valuta, euro.

Invånare i EU kan resa fritt mellan alla EU:s länder.

Tack vare överenskommelser i EU kan en spansk tandläkare välja att arbeta i Sverige.

_Ordlista

_Valuta är ett lands pengar.

_Sveriges valuta är svenska kronor.

#57

#112

_Anna- _Lena _Stålnacke
_Maria _Bergman
_Peter _Kinlund
_Marianne _Abrahamsson
_Göran _Körner
_Per _Lindberg
_Anna _Götlind

_Puls __SO #5
_Grundbok

_Överförd från första upplagan,
utgiven av _Natur & _Kultur,
_Stockholm, #2021, med
__ISBN #978-#91-#27-#45748-#5

_Specialpedagogiska skolmyndigheten
#2022

_Volym fyra av nio

_Till punktskriftsläsaren

_Först i boken finns text från originalets insida pärm, här finns _Europafakta och en tidslinje över _Sveriges historia från år #1050.

_Nytt kapitel börjar alltid på ny sida. _Markera gärna med ett gem var du är i boken.

_Det finns bildbeskrivningar till många bilder.

_Boken har många svällpappersbilder. _Se till att du har dem nära tillhands så att du snabbt kan få fram rätt svällpappersbild.

_Du behöver också en eller flera _Europakartor. _Din lärare behöver visa och markera olika saker som nämns i bokens text.

_Om det saknas bilder eller du vill få något förklarat kan du be din lärare rita en enkel bild på din ritmuff/_Blackboard.

_Tveka aldrig att fråga din mentor om det är något som du undrar över!

_Skicka gärna dina synpunkter på
anpassningen av denna bok till
anpassningsfunktionen~àspsm.se

_Innehåll volym fyra

_Siffran inom parentes hänvisar till svartskriftsbokens sidor.

_Nyckel:

sh = samhällskunskap

ge = geografi

re = religion

hi = historia

_Till punktskriftsläsaren_I

_Fördjupning: _Samhörighet mellan länderna i _Norden (#58).....	#113
_Namngeografi: _Europa (#60) ..	#118
re _Judendom, kristendom och islam (#62).....	#119
_Tre världsreligioner med gemensamt ursprung (#64)....	#121
_Abraham (#66).....	#124
_Judendom (#68).....	#129
_Vem är jude? (#69).....	#130
_Judendomens berättelser och skrifter (#70).....	#132
_Att leva som jude (#74).....	#142
	_Iii

_	Judiska högtider (#76)	#146
_	Judiska riter (#78)	#149
_	Synagogan (#80)	#152

Fördjupning: Samhörighet mellan länderna i Norden

I norra Europa ligger Norden. Det är ett område som består av fem länder: Sverige, Norge, Danmark, Island och Finland. Till Danmark hör Färöarna och Grönland. Till Finland hör Åland.

Nordens gemensamma historia

Under olika tidsperioder genom historien har länderna i Norden hört ihop på olika sätt. Under en del av medeltiden var Nordens länder förenade genom Kalmarunionen. Danmark och Norge var förenade under #500 år, ända fram till början av #1800-talet. Ungefär lika länge var Finland en del av Sverige, från #1300-talet ända till #1809.

En lång period under #1500- och #1600-talen var Sverige och

Danmark bittra fiender och länderna krigade mycket mot varandra. Men i mitten av #1800-talet började man tänka mer på likheterna än skillnaderna.

Sverige och Norge var i union med varandra under nästan hundra år, fram till år #1905.

Nordens autonoma områden

==== Bildtext =====
_Vattenfall på _Färöarna.
=====

I Norden finns tre autonoma områden. Autonom betyder självständig. Ordet används när man ska beskriva ett område där befolkningen har rätt att bestämma om vissa saker själva.

@_Färöarna i norra _Atlanten består av #18 öar som tillhör _Danmark. Där bor cirka #50 #000 invånare. Huvudstaden heter _Torshavn.

@_Grönland är världens största ö. Den tillhör _Danmark. _Över tre

fjärdedelar av ön är täckt av is.
_Invånarna är ungefär #56 #000,
varav drygt en fjärdedel bor i
huvudstaden _Nuuk. _Det grönländska
språket liknar inte de nordiska
språken.

@_Åland är en ögrupp i _Östersjön
som tillhör _Finland. _På _Åland bor
ungefär #30 #000 invånare. _De allra
flesta talar svenska. _Huvudstaden
heter _Mariehamn.

::: #59 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Korsflaggorna

_Ett exempel på samhörigheten i
_Norden är ländernas flaggor. _Alla
_Nordens länder, utom _Grönland, har
_kors i sina flaggor. _Korset
symboliserar kristendomen. _Det sägs
att _Danmarks flagga är världens
äldsta och att den fick vara
förebild för de andra korsflaggorna.
_Enligt legenden föll den ner från
himlen under ett krig år #1219.

=== _Bildbeskrivning =====

#8 _flaggor. _Alla flaggor utom
_Grönland har ett kors på sig.

_Danmark -- röd med ett vitt kors
_Finland -- vit med ett blått kors
_Island -- blå med ett rött kors
_med vita kanter
_Norge -- röd med ett blått kors
_med vita kanter
_Sverige -- blå med ett gult kors
_Färöarna -- vit med ett rött kors
_med blå kanter
_Åland -- blå med ett rött kors
_med gula kanter (lik _Sveriges
_flagga)
_Grönland -- #2 ränder i vitt och
_rött. _På dem finns en cirkel i
_rött och vitt.

=====

_Nordiska språk

_Språken svenska, norska och danska
är nära släkt med varandra. _Den som
talar ett av språken förstår ganska
lätt de båda andra. _Även färöiska
och isländska hör till de nordiska

#59

#116

språken.

Finnskan hör däremot inte till de nordiska språken utan låter helt annorlunda.

Nordiskt samarbete

De nordiska länderna samarbetar inom många områden, som till exempel forskning, miljöarbete och hälsofrågor. Samarbetet ska göra att man vill bo, arbeta och ha företag i Norden. Det ska också visa andra länder i världen att de nordiska länderna har mycket gemensamt.

De olika råden för samarbete mellan de nordiska länderna samlas under namnet Nordiska ministerrådet.

Svanen är en nordisk miljömärkning av varor och tjänster.

Ett viktigt resultat av det nordiska samarbetet är att medborgare i de nordiska länderna kan resa inom Norden utan pass.

:::: #60 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Namngeografi: _Berg och vatten i
_Europa

_Se på en karta över berg och vatten
i _Europa.

:::: #61 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Namngeografi: _Länder och
huvudstäder i _Europa

_Se på en karta över länder och
huvudstäder i _Europa.

_Judendom, kristendom och islam

_Religionskunskap

_Några av världens religioner har många anhängare och är spridda över hela världen. _Dessa kallas för världsreligioner. _Tre av världsreligionerna är judendom, kristendom och islam. _De delar en gemensam historia och har många likheter, trots att de är olika religioner.

_Judendomen, kristendomen och islam har alla sitt ursprung på ungefär samma plats i _Mellanöstern, öster om _Medelhavet. _Det startade där för över #3000 år sedan med en liten folkgrupp som bodde tillsammans med andra folk. _Det vanliga vid den här tiden var att man trodde på många gudar, men det här folket började tro på enbart en gud.

_Judar, kristna och muslimer ber
alla till en enda _Gud.

::: #63 ::::::::::::::::::::::::::::::

_I det här kapitlet får du läsa om
é likheter och skillnader mellan de
tre abrahamitiska religionerna
é judendom
é kristendom
é islam.

=== _Bildbeskrivning =====

_En kille och tjej pratar:

-- _Enligt judendom, kristendom
och islam finns det en enda gud.

_Egentligen handlar det om en
och samma _Gud, tror jag.

-- _Varför är det då tre olika
religioner?

=====

_Tre världsreligioner med gemensamt ursprung

_Av de fem religioner som räknas till världsreligionerna har tre av dem ett gemensamt ursprung.

_Judendomen, kristendomen och islam har sina rötter i Mellanöstern, öster om Medelhavet, och på den arabiska halvön.

=== Bildtext =====
_Judendom, kristendom och islam har heliga böcker.
=====

_Judendom

_Judendomen är äldst av de tre religionerna. _Hur gammal den är vet vi inte, men det verkar ha funnits en religion som liknar judendomen från ungefär år #1000 f. _Kr. _En liten folkgrupp, som senare skulle kalla sig judar, bodde tillsammans

med andra folk i området där Israel och Palestina ligger i dag. Det vanliga vid den tiden var att man trodde på många gudar, men judarna började be till en enda gud.

Kristendom

I samma del av världen fanns för #2000 år sedan en judisk man som hette Jesus. Han kallades också för Kristus. Jesus vandrade omkring och berättade om Gud.

Många människor följde honom och de började så småningom att kallas kristna. Kristendomen började spridas som en egen religion. Den blev med tiden den största religionen i världen.

Islam

På #600-talet levde en man som hette Muhammed i det område som nu är Saudiarabien. Där fanns både judar och kristna, men också folkgrupper som trodde på andra gudar. Muhammed upplevde att en

ängel gav honom budskap från Gud.
Den nya religionen kallades islam
och spreds snabbt över stora
områden, både österut mot Indien
och västerut till norra Afrika,
Spanien och östra Europa.

En enda gud

Judendom, kristendom och islam har
gemensamt att de är monoteistiska
religioner. Ordet monoteism innebär
att tro på en enda gud.

Att tro på flera gudar kallas
polyteism.

::: #65 ::::::::::::::::::::::::::::::

Judendom

Plats: Jerusalem

Hit kom för över 3 000 år sedan
en liten folkgrupp som trodde på en
enda Gud. Ur det kom den religion
som kallas judendomen. De människor
som tillhör judendomen kallas judar.

_Kristendom

_Plats: _Jerusalem

_För ungefär #2000 år sedan vandrade _Jesus runt och talade för dem som ville lyssna. _Hans efterföljare grundade en ny religion som kallas kristendomen. _De människor som tillhör kristendomen kallas kristna.

_Islam

_Plats: _Mekka och _Medina

_För drygt #1400 år sedan fick _Muhammed ett budskap från _Gud. _Ur det kom den religion som kallas islam. _De människor som tillhör islam kallas muslimer.

::: #66 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Abraham

_Judendomen, kristendomen och islam kallas ibland för de abrahamitiska religionerna, och judar, kristna och #66 #124

muslimer kan kallas för Abrahams barn. Abraham är stamfader i alla de tre religionerna. En stamfader är en viktig person som funnits tidigt i ett folks historia.

Berättelsen om stamfadern Abraham

Enligt myten levde Abraham i staden Ur i Mesopotamien för ungefär 4000 år sedan, alltså runt år 2000 f. Kr.

I Bibeln står att Gud en dag säger till Abraham: "Lämna din släkt och gå till det land som jag ska visa dig."

Abraham och hans fru Sara gör som Gud säger. De tar med sig sitt tjänstefolk, sina djur och allt de äger och ger sig iväg.

Efter en lång vandring kommer de fram till landet Kanaan vid Medelhavet. Där bygger Abraham ett altare av stenar och tackar Gud för landet som Gud har gett honom.

=== _Bildbeskrivning =====
_Kartan visar den vandring
_Abraham gjorde med sin familj och
allt de ägde. _Vandringen börjar i
_Ur i dagens _Irak, nära _Persiska
_gulfen till _Kanaan i dagens
_Israel, vid _Medelhavets kust.
=====

_Ordlista

_Altare är en plats där man offrar
och ber till _Gud.

::: #67 ::::::::::::::::::::::::::::

_Isak och _Ismael

_Berättelsen i _Bibeln fortsätter
med att _Abraham och _Sara är ledsna
över att de inte har några barn. _De
är på väg att bli mycket gamla. _För
att släkten ska leva vidare skaffar
därför _Abraham barn med tjänste-
flickan _Hagar. _De får sonen
_Ismael.

_Efter en tid får också _Sara ett
barn, sonen _Isak. _De får veta av
_Gud att _Isak ska bli judarnas

#67

#126

stamfader.

_Sara och _Hagar blir ovänner, så
_Hagar och _Ismael tvingas ut i
öknen. _Då hjälper _Gud _Hagar och
lovar att även _Ismaels barn och
barnbarn ska bli ett stort folk.

_Både _Bibeln och _Koranen berättar
att _Ismael blir stamfader för det
arabiska folket.

_På arabiska heter _Abraham
_Ibrahim. _Enligt islam är det
_Hagar som är _Ibrahims hustru, inte
_Sara. _I övrigt stämmer
berättelserna överens.

_Långt senare skulle profeten
_Muhammed grunda religionen islam.
_En profet är en person som
förutspår framtiden eller sprider
budskap från en gud. _Enligt
muslimsk tradition är profeten
_Muhammed släkt med _Ismael i rakt
nedstigande led.

=== _Bildbeskrivning =====
_Släktträd som visar att _Sara och
_Abraham får sonen _Isak. _Hagar
och _Abraham får sonen _Ismael.

_Har _Abraham funnits på riktigt?

_Berättelserna om _Abraham finns nedskrivna i både _Bibeln och _Koranen. _Den äldre delen av _Bibeln är gemensam för judar och kristna. _Koranen är muslimernas bok.

_Forskare i dag vet inte om _Abraham har funnits eller om berättelserna om honom egentligen är berättelser om flera olika personer. _Man vet i alla fall att det vid den här tiden inträffade flera händelser som finns med i berättelsen om _Abraham. _Till exempel vandrade en folkgrupp mot _Kanaan och bosatte sig där. _Den gruppen började _dyrka en enda gud.

_Ordlista

_Dyrka betyder beundra och älska. _Den som dyrkar en gud ber till guden och hyllar den.

_Judendom

_Enligt judendomen finns det en enda
_Gud. _Gud har skapat världen och
det är människans uppgift att ta
hand om den. _För att kunna göra det
har människan fått regler av _Gud
som berättar om hur man ska leva
sitt liv.

_Under nästan #2000 år hade det
judiska folket inget eget land.

_Efter andra världskriget beslöt
_FN, _Förenta _Nationerna, att en
del av _Palestina skulle bli det nya
landet _Israel. _Det var år #1948
och sedan dess har judar från hela
världen flyttat till _Israel. _Även
om judarna har fått ett eget land är
det judiska folket fortfarande
utspritt över en stor del av
världen. _Allra flest judar bor det
i _USA.

_Judendomen är den minsta av
världsreligionerna. _Det finns
ungefär #15 miljoner judar i

världen.

_ Davidsstjärnan är judendomens vanligaste symbol. _ Den finns på den israeliska flaggan.

_ Israel är judarnas eget land.

_ Det ligger i _ Mellanöstern och har kust mot _ Medelhavet och _ Röda havet. _ Många judar har flyttat dit, men långt ifrån alla. _ Det bor judar utspridda över världen. __ USA är det land där det bor flest judar.

::: #69 ::::::::::::::::::::::::::::::

_ Vem är jude?

_ Judendom är en religion, men att vara jude är också att tillhöra ett folk. _ Alla judar är inte troende.

_ Det judiska folket förenas inte av språk, hudfärg eller nationalitet.

_ I stället förenas de av judisk kultur, historia och sitt sätt att leva.

_ Enligt judendomens regler räknas man som jude om man är född av en judisk mamma. _ En del tycker att man kan räknas som jude även om enbart

#69

#130

pappan är judisk. Man kan också konvertera till judendom. Att konvertera betyder att man lämnar en religion och går med i en annan. Då måste man först utbilda sig i den judiska tron.

Enligt Bibeln och judisk tro finns det ett särskilt förbund mellan Gud och det judiska folket. Det betyder inte att judarna menar att de är bättre än andra, utan att de har en uppgift att visa andra hur Gud vill att vi människor ska leva. Men judendomen är inte en missionerande religion. Det betyder att judar inte arbetar för att sprida sin religion till andra.

Enligt judendomen är det bra att jordens människor kan vara olika.

Att det finns många olika religioner är därför något bra.

_Judendomens berättelser och
_skrifter

_Moseböckerna är en samling skrifter där det finns berättelser om hur jorden skapades, men också om det judiska folkets historia.

_Berättelserna handlar bland annat om _Abraham men också om _Mose, som är en mycket viktig person i judarnas historia. _De båda var släkt. _Enligt _Bibeln var _Abraham farfar till _Jakob, som i sin tur var farfars farfar till _Mose.

_Jakob fick namnet _Israel av _Gud, och därefter kallades hans släkt för _Israels folk.

_Israels folk trivs i _Kanaan, men så kommer flera år av dåliga skördar och det blir ont om mat. _De flyttar därför till _Egypten.

_Israels folk i _Egypten

_Judarna stannar i _Egypten i många år och blir fler och fler. _De blir ett stort och mäktigt folk.

_Egyptens ledare, farao, blir rädd att _Israels folk ska ta makten från honom. _Han befäller därför att

_Israels folk ska bli slavar och att alla deras nyfödda pojkar ska dödas.

_En mamma lyckas gömma sin nyfödde pojke i en korg som hon puttar ut i floden _Nilen. _Faraos dotter hittar pojken och bestämmer sig för att ta med honom hem. _Hon ger honom namnet _Mose och tar hand om honom som sitt eget barn.

_Den brinnande busken

_Mose växer upp i faraos familj men vet att han egentligen är en israelit, alltså att han tillhör

_Israels folk. _En dag ser han hur en egyptisk vakt slår ihjäl en israelit. _Mose blir så arg att han dödar vaktén. _Efter det tvingas han

fly för att rädda sitt liv. Han bosätter sig hos ett folk i öknen.

En dag i öknen ser Mose något märkligt. En buske brinner utan att brinna upp. Då hör han Gud tala inifrån busken. Gud säger att platsen där Mose står är helig mark. Gud ger Mose i uppdrag att leda Israels folk ut ur Egypten.
::: #71 ::::::::::::::::::::::::::::::

Israels folk lämnar Egypten

Mose lyder Gud och återvänder till Egypten. Där ber han farao att låta alla människor av Israels folk bli fria. Men farao vägrar och tvingar dem i stället att arbeta ännu hårdare. Då ingriper Gud och ser till att många plågor drabbar Egyptens folk. Men inte förrän Gud hotar att döda den äldste sonen i varje egyptisk familj får Israels folk lämna Egypten.

Israeliterna får bråttom att ge sig av. De packar sina saker och äter en sista måltid som består av lamm och ett bröd som inte hunnit

Israel's folk ska vara Guds utvalda folk.

Guds tio bud

#1 Du skall inte ha andra gudar vid sidan av mig.

#2 Du skall inte missbruka Herrens, din Guds, namn.

#3 Tänk på att hålla sabbatsdagen helig.

#4 Visa aktning för din far och din mor.

#5 Du skall inte dräpa.

#6 Du skall inte begå äktenskapsbrott.

#7 Du skall inte stjäla.

#8 Du skall inte vittna falskt mot din nästa.

#9 Du skall inte ha begär till din nästas hus.

#10 Du skall inte ha begär till din nästas hustru eller hans slav eller slavinna, hans oxe eller hans åsna eller något annat som tillhör din nästa.

#71

#136

De tio budorden finns skrivna i lite olika versioner, men betydelsen är i stort sett lika. Så här anges de i Andra Moseboken.

::: #72 :::::::::::::::::::::::

Israels första kungar

Israels folk bosätter sig i landet Kanaan, men det är en orolig tid. De försvarar landet mot andra folkgrupper och ibland har de själva svårt att hålla ihop. Då ger Gud dem uppdraget att välja en kung som kan leda Israels folk. Den första kungen blir Saul.

Efter honom blir David kung. Han har lyckas döda jätten Goljat och blivit väldigt omtyckt. Under Davids tid som kung vinner Israels folk flera krig och landet blir mycket rikt. Davids son Salomo blir nästa kung. Salomo bygger ett tempel i staden Jerusalem. Det blir den heligaste platsen för Israels folk. Här firar de sina stora högtider. Men när Salomo dör

#72

#137

delas landet i två delar, Israels rike i norr och Juda rike i söder. Under flera hundra år strider folk mot varandra.

=== Bildbeskrivning =====

Ritning av Jerusalems tempel.

Templet har formen som en kub med en dörr. Runt det finns en mur med vakttorn.

=====

Fångenskapen i Babylonien

Det stora landet Babylonien tar makten över Juda rike.

Babylonierna river templet i Jerusalem och tar med sig många ur folket som fångar. Människorna från Juda kom att kallas för judar. De lever som fångar i Babylonien i femtio år. Under sin tid som fångar håller det judiska folket fast vid sin tro. De firar sina högtider och följer Guds lag. Husen där de håller sina gudstjänster kallar de synagogor.

När det judiska folket äntligen

#72

#138

får återvända till _Jerusalem bygger de upp templet igen.

=== _Bildtext =====

_Det judiska folket återvänder till _Jerusalem.

=====

_Drömmen om _Messias

_Under många hundra år är det en orolig tid med många krig för judarna. _Folket längtar efter _Messias, en ledare från _Davids släkt som enligt profeterna ska komma och göra _Israels folk mäktigt igen.

_Istället erövrar romarna _Juda rike. _År #70 e. _Kr. bränner romarna templet i _Jerusalem. _Romarna behandlar judarna illa och många judar förs till _Rom som slavar. _Romarna ger landet _Israel namnet _Palestina. _Det skulle dröja nästan två tusen år innan judarna kunde återvända till _Israel.

_Judendomens heliga skrifter

_Judarna har tre viktiga skrifter som ses som _Guds ord: _Tora, _Nevim och _Ketuvim. _Dessa tre innehåller i sin tur olika böcker. _Texterna är viktiga vid högtider, men också i vardagen eftersom de berättar om judarnas historia och de regler som behövs för att kunna leva som _Gud vill. _Samlingsnamnet för alla skrifterna är _Tanakh.

_Tora, läran

_Toran kallas också för lagen. _Den innehåller regler som _Gud har gett till folket, som lär ut hur man ska leva som jude. _I _Tora finns _Bibelns fem första böcker, de fem _Moseböckerna.

=== _Bildbeskrivning =====
_Foto av en flicka som läser ur
_Toran. _Texten är ett långt
papper som är upprullad på en

pinne i var sin ände. _Texten i
_Toran är helig och får inte röras
med fingret. _Därför följer
flickan texten med en pinne.

=====

_Nevim, profeterna

_Nevim består av profeternas böcker.
_Profeterna var personer som spred
budskap från _Gud. _De förutspådde
framtiden och berättade för folket
vad som skulle kunna hända om
människorna inte följde _Guds
regler. _Här finns också berättelser
om judarnas historia.

_Ketuvim, skrifterna

_Ketuvim betyder skrifterna och är
en samling sånger och dikter som
används vid gudstjänster och
högtider.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av en bok. _Inom judendomen
finns flera böcker. _Det här är en
bok med böner. _På omslaget syns

#73

#141

stentavlorna med #10 guds bud, en sjuarmad ljusstake, en davidsstjärna och flaggor.

=====

::: #74 ::::::::::::::::::::::

_Att leva som jude

_I den judiska religionen finns många regler för hur man ska leva.

_De handlar om praktiska saker som vad man ska äta, hur man ska klä sig och när man ska vila eller arbeta.

_Många av reglerna kommer från Moseböckerna. Vissa regler kan vara svåra att följa. I Sverige är det till exempel inte tillåtet att slakta djur på det sätt som reglerna säger.

_Kosher -- regler om mat

_En jude som följer judiska matregler äter bara mat som är kosher.

_Det betyder att den har lagats på rätt sätt och enligt kosherreglerna.

_Enligt reglerna är vissa råvaror

#74

#142

helt förbjudna, till exempel gris och blodmat. En annan viktig regel är att kött och mjölk inte får blandas i matlagningen eller på samma fat.

=== Bildtext =====
_Judiska män och pojkar bär ibland en kippa, en liten rund mössa, vid högtidliga tillfällen.
=====

::: #75 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Sabbaten -- vilodagen

_Sabbaten är den judiska vilodagen.

_Den börjar när solen går ner på fredagskvällen och varar till lördagens kväll. Enligt Tora skapade Gud världen på sex dagar och vilade den sjunde dagen.

_Människan ska göra på samma sätt.

_Därför ska ingen behöva arbeta på sabbaten. Man ska i stället vara tillsammans, vila och glädjas åt att världen har skapats. På fredagskvällen äter familjen sabbatsmåltiden som är en festmåltid, och

#75

#143

på lördagen firas veckans viktigaste gudstjänst.

Judar som vill följa sabbatsreglerna gör inget som kan störa vilan. Bland annat är det förbjudet att resa, laga mat och gå till affären under sabbaten.

Även för judar som inte följer reglerna så strängt är fredagskvällens måltid ofta en viktig stund för hela familjen.

=== Bildtext =====

Sabbatsfirandet inleds med att en av kvinnorna tänds de två sabbatsljusen. Sedan täcker hon för sina ögon och säger
.välsignelsen. Till sist tar hon bort händerna från sina ögon och ser på ljusen.

=====

Olika judiska riktningar

Judarna har bott på många olika platser och levt nära människor från andra religioner. Därför har religionen utvecklats på olika sätt

på olika platser. När en religion delas upp på det sättet kallas det att den har olika riktningar.

Det finns tre stora riktningar inom judendom:

Ortodoxa judar följer noga judendomens regler och anser att allt i de heliga skrifterna är Guds sanna ord.

Reformerta judar tycker att man behöver tolka texterna och traditionerna på ett nytt sätt när tiderna och samhället förändras.

Därför kan man inte följa reglerna lika strängt som förr i tiden.

Konservativa judar står mittemellan de ortodoxa och de reformerta judarna. Konservativ betyder att vilja bevara. De konservativa vill anpassa sig efter den tid de lever i, men vill ändå bevara de viktigaste traditionerna.

_Ordlista

_Välsignelse är en text som man uttalar för att önska om välgång och lycka. _Motsatsen till förbannelse.

::: #76 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Judiska högtider

_Judarnas högtider påminner om vad det judiska folket har varit med om. _Ofta berättar man om dessa upplevelser i samband med en måltid hemma. _Många av högtiderna följer månens faser. _Det gör att högtiderna firas vid olika tider varje år.

_Rosh hashana -- nyårsfesten

_Det judiska nyåret infaller i september eller oktober. _Nyårs- högtiden heter rosh hashana och firas med en festmåltid. _Enligt de judiska berättelserna skapade _Gud #76 #146

jorden den här dagen.

_Jom kippur -- försoningsdagen

_Jom kippur infaller tio dagar efter nyår. _Judarna tänker tillbaka på året som gått och ber för att nästa år ska bli bra. _Man ber varandra om försoning. _Det betyder att man förlåter varandra och blir sams så att man kan komma vidare i livet. _Man lovar att anstränga sig för att leva så som _Gud vill.

_Sukkot -- lövhyddohögtiden

_Sukkot är en skördefest på hösten då man minns att _Gud tog hand om sitt folk under den långa vandringen genom öknen. _Under sukkot-festen bygger man ofta en lövhydda för att minnas hur enkelt folket bodde under vandringen.

_Flera av högtiderna firas med måltider i hemmen.

=== Bildbeskrivning =====
Foto av ett judiskt par i USA
som bygger en lövhydda inför
firandet av sukkot. Kojan ser ut
som ett tält men har ett tak av
pinnar.

=====
::: #77 ::

Chanukka -- ljusets fest

Chanukka, eller ljusets fest, firas under åtta dagar i november eller december. Chanukka firas till minne av att judarna fick tillbaka Jerusalem och kunde bygga upp templet igen. Man ger varandra paket och äter god mat.

Varje kväll under chanukka tänder man ett ljus i en särskild ljusstake. Den åttonde kvällen är alla ljusen tända. Det nionde ljuset, som används för att tända de övriga ljusen med, kallas tjänaren.

_Pesach -- påsken

_Pesach infaller på våren och firas för att minnas att _Gud befriade folket från slaveriet i _Egypten.

_Då samlas man och äter en speciell måltid där maträtterna symboliserar olika saker. _En fruktröra föreställer murbruket som slavarerna blandade till faraos hus. _En skål med saltvatten påminner om deras tårar. _Det ojästa brödet påminner om brödet som inte hann jäsa när folket hade så bråttom iväg från _Egypten.

::: #78 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Judiska riter

_En rit är en religiös ceremoni, ett bestämt sätt att utföra något på inom en grupp. _Vissa religiösa riter visar att man går från en fas till en annan i livet, till exempel att man går från barn till vuxen, eller från ogift till gift. _Dessa

#78

#149

riter kallas övergångsriter.

_När ett barn föds

_Enligt judendomens regler ska nyfödda pojkar omskäras när de är åtta dagar gamla. _Då opererar man bort förhuden från penis. _För judiska pojkar och män betyder det att de har ett tecken som visar att de tillhör det judiska folket och att de är _Guds folk. _Det spelar ingen roll om de är troende eller inte, tecknet finns där.

_Bat mitzva och bar mitzva

_Bat mitzva (budets dotter) firas när en flicka fyller tolv år och bar mitzva (budets son) när en pojke fyller tretton år. _De ses då som vuxna i det religiösa livet och får visa det genom att gå fram och läsa ur _Toran vid gudstjänsten. _Efteråt blir det fest och släkt och vänner kommer med presenter.

=== _Bildbeskrivning =====

_En pojke under sin bar mitzva.

_På pannan bär han en tefillin,
som är en ask som innehåller
verser från _Toran.

=====

::: #79 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Vigsel

_I de flesta religioner hör vigseln och bröllopsfirandet till livets höjdpunkter. _Under en judisk vigsel står brudparet under en baldakin, ett fyrkantigt tyg som symboliserar de fyra väderstrecken och det första egna hemmet. _Vigseln avslutas med att mannen krossar ett glas under höger fot för att påminna om att livet innehåller både glädje och sorg. _Efter vigseln hålls en bröllopsfest.

_Begravning

_Inom judendomen finns olika tankar om ett liv efter döden, men det mest väsentliga är att livet fortsätter

#79

#151

genom barn och barnbarn. _För judar är det viktigare att betona livet, inte vad som händer efter döden.

_När någon dör ska begravningen hållas så snart som möjligt, helst inom ett dygn. _Sedan inleds ett helt år av sorg.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av en gravsten med en davidsstjärna. _Man lägger små stenar ovanpå gravstenen för att visa att man har varit där.

=====

::: #80 :::::::::::::::::::::::

_Synagogan

_Synagogan är en byggnad där judar samlas för att hålla gudstjänst.

_Ursprungligen samlades judarna i templet i _Jerusalem. _När de tvingades bort från _Jerusalem och efter att templet förstörts, började judarna i stället bygga synagogor för att ha någonstans att samlas och fira gudstjänst. _Synagogan är också

#80

#152

en plats där man kan studera eller bara träffas och ha det trevligt. I Sverige finns det i dag synagogor i flera större städer.

Inuti synagogan

Längst fram i synagogan står arken. Det är ett vackert skåp där Torarullarna förvaras. Framför arken hänger en lampa som alltid ska lysa. Lampan påminner om att Gud finns nära. I vissa synagogor finns det särskilda läktare för kvinnor, men det är vanligare att män och kvinnor sitter tillsammans.

=== Bildbeskrivning =====
Foto inifrån synagogan i Stockholm. Ordet synagoga betyder samlingsplats. I mitten finns en gång och på båda sidor finns bänkar där du kan sitta, som i en kyrka.
=====

_Gudstjänsten

_De människor som träffas och håller gudstjänst tillsammans kallas församling. _Gudstjänsten leds av rabbinen eller av kantorn. _Rabbinen är religiös ledare och lärare i församlingen. _Kantorn är en musiker som har studerat judendom.

_Under gudstjänsten ber man och sjunger tillsammans. _Någon av deltagarna läser högt eller sjunger ett stycke ur _Tora. _Den som går till synagogan varje vecka får höra hela _Tora på ett år. _Under gudstjänsten läser man också ur de heliga skrifterna _Nevim och _Ketuvim.

_Ibland håller rabbinen en kort predikan. _Predikan är ett tal med tankar om det man har läst under gudstjänsten.

=== _Bildtext =====

_I varje synagoga finns handskrivna _Tora-rullar. _De är

böcker som man rullar upp i
stället för att bläddra i.

=====

_Judiska symboler

_Davidsstjärnan

_Davidsstjärnan är judendomens
vanligaste symbol. _Stjärnan har sex
uddar och är formad av två
trianglar. _Det sägs att kung _David
hade stjärnan på sin sköld. _I dag
finns stjärnan i _Israels flagga.

_Menoran

_Den sjuarmade ljusstaken menoran är
judendomens äldsta symbol. _Den
första ska ha tillverkats redan
under ökenvandringen och fanns sedan
i _Jerusalems tempel. _De sju
armarna symboliserar de sju dagar
som _Gud behövde för att skapa
världen.

_Ordlista

_Symbol kommer av ett grekiskt ord som betyder kännetecken. _Den som bär en religiös symbol eller har den framme i sitt hem, gör det för att visa respekt för _Gud och för att visa andra vilken religion man tillhör.

_Anna- Lena _Stålnacke
_Maria _Bergman
_Peter _Kinlund
_Marianne _Abrahamsson
_Göran _Körner
_Per _Lindberg
_Anna _Götlind

_Puls __SO #5
_Grundbok

_Överförd från första upplagan,
utgiven av _Natur & _Kultur,
_Stockholm, #2021, med
__ISBN #978-#91-#27-#45748-#5

_Specialpedagogiska skolmyndigheten
#2022

_Volym fem av nio

_Till punktskriftsläsaren

_Först i boken finns text från originalets insida pärm, här finns _Europafakta och en tidslinje över _Sveriges historia från år #1050.

_Nytt kapitel börjar alltid på ny sida. _Markera gärna med ett gem var du är i boken.

_Det finns bildbeskrivningar till många bilder.

_Boken har många svällpappersbilder. _Se till att du har dem nära tillhands så att du snabbt kan få fram rätt svällpappersbild.

_Du behöver också en eller flera _Europakartor. _Din lärare behöver visa och markera olika saker som nämns i bokens text.

_Om det saknas bilder eller du vill få något förklarat kan du be din lärare rita en enkel bild på din ritmuff/_Blackboard.

_Tveka aldrig att fråga din mentor om det är något som du undrar över!

_Skicka gärna dina synpunkter på
anpassningen av denna bok till
anpassningsfunktionen~àspsm.se

_Innehåll volym fem

_Siffran inom parentes hänvisar till svartskriftsbokens sidor.

_Nyckel:

sh = samhällskunskap

ge = geografi

re = religion

hi = historia

_Till punktskriftsläsaren_I

_Kristendom (#82).....#157

_ Vem är kristen? (#83).....#158

_ Kristendomens berättelser

_ och skrifter (#84).....#160

_ Att leva som kristen (#88)...#169

_ Kristna högtider (#90).....#173

_ Kristna riter (#92).....#177

_ Kyrkan (#94).....#180

_Islam (#96).....#185

_ Vem är muslim? (#97).....#186

_ Islams berättelser och

_ skrifter (#98).....#187

_ Att leva som muslim (#102)...#196

_Iii

_Kristendom

_I _Gamla testamentet berättas att folket längtar efter _Messias, en ledare från _Davids släkt som ska komma och göra _Israels folk mäktigt igen. _Enligt kristendomen var _Jesus den personen. _Han var _Guds son som skickades till jorden för att berätta för folket om ett nytt budskap.

_Jesus budskap spreds vidare från de första människorna som följde _Jesus. _Sedan dess är kristendomen är en missionerande religion. _Det betyder att kristna genom historien har arbetat för att sprida sin religion till andra. _Därför växte kristendomen sig allt större.

_Kristendomen är världens största religion. _Det finns ungefär #2,3 miljarder kristna i världen.

_Korset är en kristen symbol. _Den påminner om att _Jesus dog på ett kors.

=== _Bildbeskrivning =====

_Karta som visar kristendomens
utbredning i världen i dag.

_Kristendomen finns i hela världen
utom i norra _Afrika och stora
delar av _Asien.

=====

::: #83 :::::::::::::::::::::::

_Vem är kristen?

=== _Bildtext =====

_Fotbollsspelaren _Robert
_Lewandowski i _Bayern _München
ber en bön under finalen i
_Champions _League #2020.

=====

_Jesus kallades också för _Kristus
och därför kallades de människor som
trodde på honom för kristna.

_Det finns olika sätt att
definiera, alltså bestämma, vem som
är kristen. _I _Sverige är det
vanligt att bara den som är aktivt
troende och som går i kyrkan
regelbundet, kallar sig kristen.

#83

#158

Men om man också räknar in alla som firar kristna högtider och som är medlemmar i Svenska kyrkan, så finns det många fler kristna i Sverige.

Sveriges kristna historia

I Sverige har kristendomen varit den största religionen i tusen år. Under lång tid var man tvungen att vara kristen för att få vara svensk medborgare.

Även om kyrkan numera inte hör ihop med hur landet styrs, märks kristendomen fortfarande i vårt samhälle. Skolorna och de flesta arbetsplatserna har stängt på söndagen, som är den kristna vilodagen. Värderingar som bygger på kristendomens lära om alla människors lika värde finns i de svenska lagarna.

_Kristendomens berättelser och _skrifter

_Den kristna _Bibeln är samma som
den judiska men med en till del,

_Nya testamentet. _Där finns
berättelserna om _Jesus och de
människor som följde honom.

_De fyra första böckerna i _Nya
testamentet kallas evangelierna.

_Ordet evangelium betyder glatt
budskap. _Man vet inte säkert vem
som har skrivit de olika
evangelierna, men de har fått namn
efter fyra olika personer: _Matteus,
_Markus, _Lukas och _Johannes.

_I evangelierna försökte man visa
att _Jesus var den som folket hade
väntat på. _Man ville övertyga alla
om att _Jesus var _Messias och att
han hade fått ett uppdrag från _Gud.

_De andra böckerna i _Nya
testamentet berättar om de första
kristna.

_Jesus föds

_Jesus mamma heter _Maria. _Hon bor i staden _Nasaret i _Israel och är förlovad med snickaren _Josef. _En dag kommer en ängel till _Maria och berättar att hon kommer att föda ett barn som är _Guds son. _Ängeln säger att _Maria ska ge barnet namnet _Jesus.

_Israel hör till romarriket. _Den romerske kejsaren vill få reda på hur mycket var och en ska betala i skatt. _Därför behöver alla skattskrivna sig. _Det ska ske i den stad som släkten kommer ifrån. _Josef, som gift sig med _Maria, hör till kung _Davids släkt. _Han behöver alltså resa till _Davids stad, _Betlehem, och _Maria är tvungen att följa med fast hon snart ska föda.

_När _Josef och _Maria kommer till _Betlehem är alla rum upptagna så de får bo bland djuren i ett stall.

_Där föds _Jesus. _Änglar kommer ner från himlen för att berätta för alla i närheten att det har skett ett

mirakel. _De säger att _Guds son är född.

_Långt borta i ett annat land får några vise män syn på en ny stjärna på himlen. _Männen är stjärntydare och förstår att stjärnan är ett tecken som visar att en ny kung har fötts åt judarna. _De följer stjärnan och till sist når de stallet i _Betlehem. _När stjärntydarna ser barnet ger de honom gåvor: guld, _rökelse och _myrra.

_Ordlista

_Rökelse är ämnen från växter som luktar gott när de brinner.

_Myrra användes förr i tiden när man gjorde parfym.

::: #85 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Jesus som barn

_Jesus växer upp i _Nasaret hos _Josef och _Maria.

_Varje år vandrar många judar till templet i _Jerusalem för att fira påsk. _I _Lukas evangelium berättas

om när Jesus som tolvåring får följa med till templet för första gången. Det är fullt med folk i templet och Jesus kommer bort från Josef och Maria. Efter tre dagar hittar de honom. Han sitter mitt bland flera kloka lärare, och lyssnar och ställer frågor. När Josef och Maria hittar honom är de arga för att han har varit försvunnen. Då säger Jesus att de inte behöver vara oroliga eftersom han är "i sin faders hus".

Berättelserna om hur Jesus föddes och om hans besök i templet vill förklara att Jesus var utvald redan som barn, att han var Messias.

Jesus döps och börjar predika

Jesus har en släkting som heter Johannes. Johannes har börjat be människor att leva ärligare och bättre i sin tro eftersom Messias snart ska komma. Människor som lyssnar till Johannes ångrar sådant som de gjort fel. För att visa att

de ska börja leva mera rätt, låter de Johannes doppa ner dem i flodens vatten och be för dem. Det kallas att bli döpt.

När Jesus är i #30-årsåldern kommer han till Johannes för att bli döpt, han också. Enligt berättelsen syns en duva ovanför hans huvud när han stiger upp ur vattnet. En röst säger: "Detta är min älskade son, han är min utvalde". Jesus förstår att han har ett uppdrag. Han ska berätta för människorna om Gud.

Jesus vandrar mellan olika platser och talar till människor. Fler och fler lyssnar. Jesus väljer ut tolv män som får vara hans medhjälpare. De kallas lärjungar och är viktiga eftersom de enligt Bibeln fortsätter att sprida Jesus ord efter hans död. Enligt berättelsen är det också många andra, både män och kvinnor, som följer Jesus.

I evangelierna finns många berättelser om hur Jesus gör fantastiska under: han går på

#85

vattnet, botar sjuka människor och gör så att fem bröd och två fiskar räcker till flera tusen människor.

::: #86 ::::::::::::::::::::::::::::

_Jesus får fiender

_Jesus blir allt mer känd och många lyssnar på vad han har att berätta.

_Men en del retar sig på honom och han börjar få fiender.

_Romarna, som har makten över judarna, börjar oroa sig för att _Jesus kanske vill leda folket i uppror mot dem.

_De judar som är särskilt noga med att följa de judiska reglerna tycker inte om att _Jesus kallar sig för _Guds son.

_En del av dem som hade följt _Jesus är också besvikna. _De hade hoppats att _Jesus skulle vara en stark ledare som kunde befria landet från romarna. _Men _Jesus säger att hans rike inte hör till den här världen, utan till _Guds rike.

_Jesus fängslas

_Jesus och lärjungarna är i Jerusalem för att fira påsk. De judiska ledarna ser sin chans att bli av med Jesus. Det gör de genom att få romarna att tro att Jesus vill starta ett uppror. De bestämmer att Jesus ska gripas och tar hjälp av lärjungen Judas Iskariot. Judas avslöjar för romarna var de kan hitta Jesus så att han kan fängslas. Judas får trettio silvermynt för att förråda Jesus.

_Enligt Bibeln vet Jesus att han ska bli fängslad och vem som ska förråda honom. Därför samlar han lärjungarna till en sista måltid kvällen innan han grips. Jesus berättar för lärjungarna att han ska dö, men att de alltid ska minnas honom. Han ger dem bröd och vin att äta. Jesus säger att brödet är hans kropp och vinet hans blod.

_Lärjungarna ska ta emot brödet och vinet för att få förlåtelse för sina

synder, alltså få förlåtelse för allt som de har gjort fel. Han ber dem att fortsätta göra så ända tills de kan träffas igen hos Gud.

=== Bildtext =====

Jesus tar sig till Jerusalems tempel för att fira den judiska påsken.

=====

Jesus döms till döden

Jesus grips och förs till Jerusalems domstol. Där får han frågan om han är Messias. Jesus svarar: "Det är jag. Ni ska få se mig sitta på Guds högra sida." Att säga så, är att bryta mot lagen och straffet är döden. Det blir den romerske ledaren Pontus Pilatus som dömer Jesus till döden. Han bestämmer att Jesus ska korsfästas. Det betyder att han ska spikas upp på ett kors.

I romarriket är korsfästning ett vanligt sätt att döda en fånge som dömts till döden.

#87

#167

_Jesus dör och uppstår

_Jesus får själv bära sitt kors till avrättningsplatsen _Golgata utanför stadsmuren. _Där spikar soldaterna upp honom. _Jesus säger: "_Fader, förlåt dem, för de vet inte vad de gör."

_När _Jesus är död tar hans vänner hand om kroppen och lägger den i en grav i berget. _De sätter en stor sten framför ingången. _Två dygn senare går några kvinnor till graven och upptäcker att stenen är borta och graven är tom. _En ängel berättar att _Jesus har uppstått från de döda.

_Jesus träffar lärjungarna och ger dem ett uppdrag. _De ska gå ut i världen och göra alla folk till lärjungar. _De ska döpa människor och lära dem att leva som han har lärt dem.

_Fyrtio dagar senare ser lärjungarna hur _Jesus svävar upp mot himlen och försvinner.

_Bibeln får ett nytt testamente

_De kristnas bibel består av två delar: _Gamla och _Nya testamentet.

_Dessa består i sin tur av många böcker. _Böckerna är skrivna av olika personer under cirka tusen års tid.

_De första kristna hade den judiska bibeln som sin heliga skrift. _Fler texter kom till efter hand. _På ett möte år #419 bestämde de kristna ledarna vilka böcker som slutligen skulle få vara med i _Nya testamentet.

_Nya testamentet består av #27 böcker.

::: #88 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Att leva som kristen

_Kristendomen har inga detaljerade regler om mat och kläder på samma sätt som judendomen. _Att leva som kristen är att försöka leva som

_Jesus lärde ut. _Jesus förklarade

#88

#169

att de tio budorden som _Mose hade fått av _Gud var viktiga, och att den viktigaste poängen med dessa var kärleken till _Gud och till sina medmänniskor.

_Bönen

_Bönen är ett sätt att tala med _Gud. _Det finns både färdiga böner som man läser och fri bön inom kristendomen. _Be kan man göra när och var man vill, antingen tillsammans med andra eller tyst för sig själv. _Många kristna ber aftonbön eller morgonbön.

_Genom att tända ett ljus i kyrkan kan man visa att man tänker på och ber för någon eller något som är viktigt.

_En del kristna använder radband, ett snöre med kulor på, som ett hjälpmedel för att räkna bönerna.

=== _Bildtexter =====

_Bönen är ett sätt att tala med _Gud. _Många kristna knäpper sina händer när de ber.

_Radband finns inom flera religioner och används av en del kristna. _Man håller fingrarna på en kula i taget för varje bön man ber.

=====

::: #89 ::::::::::::::::::::::::::::

_Söndagen

_De första kristna började samlas på söndagar, samma veckodag som _Jesus uppstod från de döda. _Därför är söndag den dagen då det hålls gudstjänst i kyrkan.

_I länder med många kristna har söndagen blivit den dag då de flesta är lediga från sina arbeten och många affärer är stängda.

_Fastan

_Inom vissa kristna riktningar finns många traditioner för hur man äter under olika perioder. _En del kristna fastar på fredagar och i olika perioder under året, bland

#89

#171

annat #40 dagar före påsk. Det gör att man påminns om hur Jesus plågades och dog. Under fastan äter man mindre. Det kan handla om att man avstår från godis, kött eller alkohol.

Före fastan har man ofta en stor fest med mycket mat. Alla ska få äta sig riktigt mätta innan de börjar fasta. Fettisdagen infaller dagen innan fastan börjar. Även bland dem som inte fastar firas ofta denna dag genom att man äter semlor.

Semla kallas också för fastlagsbulle.

Olika kristna riktningar

Kristna tycker ibland olika om hur man ska tolka Bibeln och hur man ska leva som kristen. Det finns tre stora kristna riktningar.

Katoliker är den största gruppen kristna i världen. De finns i många europeiska länder och i Sydamerika. Påven i Rom är

ledare över hela den katolska kyrkan, alltså över alla katoliker i världen.

Ortodoxa är den vanligaste gruppen kristna i östra Europa och i Mellanöstern. Den ortodoxa kyrkan växte fram på #1000-talet. De har ingen gemensam ledare, utan varje land har sin egen ortodoxa ledare.

Protestanter ville förändra kyrkan på #1500-talet och protesterade bland annat mot att påven hade så stor makt. Protestantiska kyrkor är vanliga i Norden, Tyskland, England och USA. I Sverige är ärkebiskopen den högsta kyrkliga ledaren.

::: #90 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Kristna högtider

De kristna högtiderna handlar framför allt om olika händelser i Jesus liv.

_Advent och jul

_Kyrkans år börjar med den första söndagen i advent. _Advent betyder ankomst, och det är _Jesus ankomst och julen som de kristna väntar på.

_Julen firas till minne av _Jesus födelse.

_I _Sverige firas ofta julaftonen den #24 december tillsammans med släktingar. _Man äter mycket mat och ger varandra presenter.

_I katolska och protestantiska kyrkor är det juldagen den #25 december som är den stora högtidsdagen. _Den inleds med julotta, en gudstjänst tidigt på morgonen.

_Trettondedag jul firas den #6 januari, till minne av hur stjärntydarna kom med gåvor till _Jesus. _I ortodoxa kyrkor följer man en annan kalender och firar därför jul den här dagen.

_I adventsljusstaken tänds fyra ljus, ett för varje söndag i advent.

_Sättet att fira julen på är en blandning av traditioner som lagts

till under många hundratal år.

Redan innan de kristna började fira Jesus födelse höll man fest när året var som mörkast.

::: #91 ::::::::::::::::::::::::::::::

Påsk

=== Bildtext/beskrivning =====

Bildtext

Palmsöndagsgudstjänst i Lena kyrka, Uppland. När Jesus red in i Jerusalem sägs det att människorna strödde palmlblad framför honom. Även fjädrarna i påskriset kan vara en koppling till palmlbladen.

Bildbeskrivning

Foto inifrån en kyrka. På golvet ligger palmlblad och barn spelar en teaterpjäs.

=====

Veckan före påsk kallas stilla veckan. Då minns man det som hände under Jesus sista vecka i livet.

Första söndagen i påskveckan är

#91

#175

palmsöndagen. _Då firas hur _Jesus red in i _Jerusalem. _Torsdagen kallas skärtorsdagen. _Då firas minnet av _Jesus och lärjungarnas sista måltid tillsammans. _Fredagen kallas långfredagen och påminner om hur _Jesus dog på korset. _I vissa kristna länder är nästan allt stängt på långfredagen. _På söndagen är det påskdagen, den dag då _Jesus uppstod. _Då äter kristna familjer en festlig måltid. _I _Sverige har traditionen varit att äta mycket ägg och påskgodis under påsken.

_Påskriset och pyntet symboliserar även vårens grönska.

_Kristi himmelfärd och pingst

_Kristi himmelfärdsdag infaller fyrtio dagar efter påsk. _Den firas till minne av att _Jesus lämnade sina lärjungar och for upp till himlen. _Ytterligare tio dagar senare kommer pingst. _Lärjungarna, som tidigare hade varit rädda och hållit sig gömda, fylldes den här dagen av _Guds kraft, den heliga

anden. _Då blev de modiga och började berätta om sin tro.

_Duvan används ibland som en symbol för den heliga anden.

::: #92 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Kristna riter

_För en kristen är det naturligt att _Gud finns med i livets stora händelser. _Det finns riter för olika händelser i livet.

_Nattvard

_Nattvarden är den kristna kyrkans heligaste rit och påminner om _Jesus sista måltid med lärjungarna. _Vid nattvarden i kyrkan tar man emot en bit bröd och en klunk vin av prästen, kyrkans ledare. _Nattvarden är ett sätt att minnas att _Jesus gav sitt liv för människornas skull.

_Dop

_Jesus uppmanade sina lärjungar att sprida tron på honom genom att döpa människor och undervisa. _Från början döptes bara vuxna, men snart började man även döpa barn. _Vid dopet öser prästen vatten över huvudet eller sänker ner personen i vatten. _Det visar att personen ingår i den kristna gemenskapen och skyddas av _Gud.

_Från början sänktes både barn och vuxna ner i vattnet när de döptes. _I dag är det vanligast att barn döps genom att prästen öser vatten på barnets huvud från en dopfunt.

::: #93 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Konfirmation

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto inifrån en kyrka.

_Konfirmander samlas vid altaret för att ta emot nattvarden.

_Konfirmanderna är klädda i

#93

#178

hellånga vita kåpor/klänningar.

=====

_ När man är i #14-årsåldern kan man konfirmera sig i Svenska kyrkan.

_ Ordet konfirmation betyder bekräftelse, att säga ja till något. _ Det man säger ja till i konfirmationen är dopet och den kristna tron. _ Vid konfirmationsundervisningen lär man sig mer om kristen tro.

_ Vigsel

_ Par som gifter sig i kyrkan lovar inför Gud att älska varandra resten av livet. _ Brudparet ger ringar till varandra under vigseln. _ I Sverige bärs vigselringen på den vänstra handens ringfinger. _ Ofta hålls en bröllopsfest i samband med vigseln.

_ Begravning

_ Livet efter döden är en viktig del av den kristna tron. _ Kroppen dör, men själen lever vidare i väntan på

att _Jesus ska komma tillbaka och väcka upp de döda. _Vid begravningsgudstjänsten talar prästen ofta om hoppet om att få mötas igen efter döden.

_Det vanligaste i _Sverige är att bli begravd på en kyrkogård, även för den som inte är kristen.

_Begravningen är ett tillfälle att ta avsked, sörja och minnas.

_Graven kan vara en plats man besöker för att minnas den döde.

::: #94 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Kyrkan

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Kyrkor kan se olika ut. _Kiruna kyrka är en av _Sveriges största träbyggnader.

_Bildbeskrivning

_Foto av _Kirunas kyrka. _Kyrkan är inspirerad av en samekåta, formad som en hög kon med utbyggnader. _Överst vid taket

#94

#180

finns stora fönster. Den är byggd i trä och målad i rött.

=====

De flesta kristna gudstjänstlokaler kallas för kyrkor. De kan se mycket olika ut, från små enkla rum till stora katedraler.

De första kyrkorna var gjorda i trä. I Sverige började man bygga kyrkor i sten under #1100-talet.

Inuti kyrkan

Längst fram i kyrkan finns ett krucifix, som är en staty eller bild av Jesus på korset. Vid krucifixet finns ett altare där prästen läser böner under gudstjänsten. I många kyrkor finns en predikstol där prästen står och predikar, det vill säga berättar om Gud.

I närheten av altaret finns ofta en dopfunt, alltså en stor skål som används när ett barn ska döpas. På väggarna kan det finnas bilder som visar händelser ur Bibeln.

I katolska och protestantiska

kyrkor finns det bänkar där församlingen sitter under gudstjänsten. I ortodoxa kyrkor står församlingen upp och det finns inga bänkar.

I många kyrkor finns en ljusbärare. Det är en stor ljusstake där besökare kan tända ljus.

=== Bildbeskrivning =====

Foto inifrån Vasakyrkan i Göteborg. Längst fram finns altaret och över det en väldigt stor målning av Jesus himmelfärd. Till vänster syns predikstolen.

=====

::: #95 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Gudstjänsten

Prästen leder gudstjänsten i kyrkan. Då ber församlingen och sjunger psalmer tillsammans. Ofta predikar prästen, det vill säga berättar om en bibeltext och förklarar vad den kan betyda i dag.

I en kristen gudstjänst ingår ofta att man firar nattvard tillsammans,

då prästen delar ut bröd och vin.

_En sådan gudstjänst kallas mässa.

_Ibland avslutas gudstjänsten med att man samlar in pengar. _Det kallas kollekt. _Pengarna går till välgörenhet eller till kyrkans arbete.

_Många kyrkor har aktiviteter under veckorna som människor söker sig till, även de som inte är aktivt troende. _Det kan vara körer, konserter och stöd för fattiga och utsatta människor.

=== Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Kyrkokör i _Falkenbergs stadskyrka.

_Bildbeskrivning

_Foto inifrån en kyrka. _Här sjunger #18 tjejer och killar i en kör.

=====

_Kristna symboler

_Korset

_Krucifixet med _Jesus på korset påminner om att _Jesus dog för människornas skull. _Ett tomt kors utan _Jesus symboliserar att han har återuppstått från dödsriket och nu finns i himlen.

_Fisken

_Fisken är den äldsta kristna symbolen. _Den användes som ett hemligt tecken för att de första kristna skulle känna igen varandra.

_Islam

_Islam är den yngsta av de tre abrahamitiska religionerna. _Den växte fram under #600-talet på

_Arabiska halvön, där _SaudiArabien nu ligger. _Islam har sin grund i de budskap som profeten _Muhammed fick ta emot från _Gud.

_Den som tillhör religionen islam kallas muslim. _Muslimer ber till samma _Gud som _judar och kristna.

_På arabiska heter _Gud _Allah.

_Kristna som talar arabiska ber också till _Allah.

_Månskärnan och stjärnan är en symbol för islam.

_Islam är världens näst största religion. _Det finns ungefär #1,8 miljarder muslimer i världen.

_Islam är i dag den största religionen i _Mellanöstern, i delar av _Asien och i norra _Afrika.

_Indonesien är det land där det bor flest muslimer.

_Vem är muslim?

_Enligt _Koranen är islam den rakaste vägen till _Gud. _Profeten _Muhammed förklarade det som att varje människa tillhör _Gud, men att vi kan uppfostras till att vända oss bort från honom. _Islam är därför alla människors naturliga religion som de kan vända tillbaka till.

_Precis som i andra religioner skiljer det väldigt mycket mellan människor hur religiösa de är.

_Vissa muslimer är väldigt troende och följer alla regler. _Andra är inte troende alls, men har växt upp i ett muslimskt samhälle och ser islams historia och kultur som en del av sitt sätt att leva.

_I _Sverige är islam den näst största religionen. _Den har ökat när människor från de muslimska länderna har flyttat hit. _Ungefär #1,5 % av den svenska befolkningen är med i ett islamiskt _samfund.

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Eid-festival i _Malmö. _Eid al-fitr är en fest som firas när fastan ramadan är slut.

_Bildbeskrivning

_Foto av en fest i en park bredvid en moské. _Här syns mattält och många familjer.

=====

_Ordlista

_Samfund är en sammanslutning, en grupp av människor, som tror på samma sak.

::: #98 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Islams berättelser och skrifter

_På sidan #67 fick du läsa hur _Muhammed var släkt med _Abraham. _Enligt islam tog _Muhammed emot _Koranens text från _Gud. _Koranen är den heliga boken inom islam.

_I _Koranen kan man läsa om den

#98

#187

muslimska tron och om de regler som muslimer ska följa.

_Muhammed föds i _Mekka

_Muhammed föds i _Mekka i nuvarande _Saudiarabien omkring år #570.

_Största delen av _Arabien är öken och många lever vid den här tiden som nomader. _De har ingen fast bostad utan följer sin boskap från plats till plats där det finns bete för djuren. _Nomadfolken tror på många gudar.

_Genom öknen går en handelsväg, där fullastade kamelkaravaner drar fram. _Vid rastplatserna och i de största _oaserna finns den bofasta befolkningen.

_På _Muhammeds tid är _Mekka en viktig handelsplats. _Här möts många människor med olika religioner.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av en kamelkaravan i öknen.

_Så här kunde det kanske se ut på handelsvägen som gick genom öknen då _Muhammed levde. _Sju kameler

#98

#188

går i en lång rad. De är ihop bundna med rep. Repen går från grimmorna till sädlarna. Längst fram går en man med fyra barn runt sig.

=====

_Ordlista

_Oaser är platser i öknen med vatten och skuggande träd.

::: #99 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Muhammed växer upp

_I Mekka får Muhammed redan som barn möta människor från olika delar av världen. En gång om året kommer folk från hela Arabien till Mekka för att fira en religiös högtid.

_Här finns en fyrkantig byggnad som kallas för Kaba. Runt den finns statyer av de olika gudarna. Den högste och viktigaste guden har inget namn. Han kallas bara för Guden, eller på arabiska Allah.

_Muhammeds föräldrar dör när han är liten. Då tar Muhammeds farbror #99 #189

hand om honom. Ibland får han följa med sin farbror på karavanfärder till olika länder.

Som många andra barn måste Muhammed börja arbeta tidigt för att försörja sig. Han blir herde. När han är tjugofem år gifter han sig med en rik kvinna som hette Khadija. Muhammed och Khadija lever lyckliga tillsammans och får flera barn.

Kaba

Koranen berättar att det var Abraham och hans son Ismael som fick i uppdrag att bygga Kaba i Mekka. Kaba är en stor fyrkantig byggnad. I hörnet av Kaba finns en helig svart sten, en svart meteorsten, som enligt legenden kommer från paradiset.

Muhammed får ett budskap

Muhammed tänker mycket på religion. Han är bekymrad över att folket ber till så många gudar. Hela templet

är fyllt av bilder på gudar. _Självt
tror han att det bara finns en enda
_Gud, _Allah.

_Ibland vill _Muhammed vara ifred
och bara tänka på _Gud och be. _Då
går han till en grotta utanför
_Mekka. _En gång när _Muhammed är i
grottan visar sig ängeln _Gabriel
för honom. _Ängeln berättar att
_Muhammed är kallad att bli profet,
_Guds sändebud. _Muhammed får fler
sådana här uppenbarelser och han
börjar berätta om dem för andra i
_Mekka. _De flesta tror inte på
honom till en början, utan det tar
flera år innan människor vill lyssna
till vad han har att säga.

_Muhammed berättar att det bara
finns en enda _Gud som har skapat
allting. _De människor som är goda
och lever rätt ska bli belönade i
himlen. _De som fortsätter att bryta
mot _Guds vilja ska bli straffade.

=== _Bildtext =====

_Turkisk målning från #1500-talet
som visar hur ängeln visar sig för
_Muhammed. _Muhammed får inte

#99

#191

avbildas. _Därför är ansiktet dolt.

=====

::: #100 :::::::::::::::::::::::

_Islam grundas

_Muhammed tycker inte om att människor i _Mekka inte bryr sig om de sjuka och fattiga. _Han förklarar att _Guds vilja är att människor ska ta hand om och hjälpa varandra. _Men alla i _Mekka uppskattar inte vad _Muhammed har att säga. _Många är arga på honom.

_År #622 tvingas _Muhammed och hans följeslagare att fly till staden _Yathrib. _Händelsen blir början på den islamiska tide-räkningen. _I _Yathrib bor flera olika släkter som ofta är ovänner med varandra. _Muhammed talar om för dem att det inte är slakten som är det viktiga, utan gemenskapen mellan dem som tror på _Gud.

_Muhammed menar inte att islam är en ny religion. _Han förklarar att de har mycket gemensamt med judar

#100

#192

och kristna men att dessa inte har fått veta allt om Gud. Jesus hade visserligen varit en profet men Muhammed själv var den sista profeten, den som kommit med det sista sanna budskapet.

Muhammed som stark ledare

Muhammeds makt i Yathrib växer och han blir en stark ledare i staden.

Han bygger upp samhället efter de regler han fått från Gud. Det fungerar bra. Kvinnor får bestämma mer än tidigare och konflikterna minskar. Yathrib får det nya namnet Medina, som betyder profetens stad.

Efter åtta år i Medina har Muhammed så många anhängare att han vågar återvända till Mekka. Han besegrar sina tidigare fiender och rensar sedan Mekka från alla bilder på gudar. Allt fler människor lämnar sina tidigare religioner och går över till islam.

De två sista åren av sitt liv härskar Muhammed över hela den arabiska halvön och islam har blivit

en stor religion. När Muhammed dör begravs han i Medina.

=== Bildtext/beskrivning =====

Bildtext

Profeten Muhammeds moské i Medina i nuvarande Saudiarabien. Muhammeds grav finns under byggnaden med det gröna kupoltaket.

Bildbeskrivning

Foto av moské. Det är flera stora byggnader med minareter och kupoltak. Minareterna är höga smala torn. En kupol är ett halvklotformat tak. Runt moskén finns en gårdsplan/torg.

=====

::: #101 :::::::::::::::::::::::

=== Bildtext/beskrivning =====

Bildtext

Klippmoskén i Jerusalem är en av islams viktigaste heliga byggnader. I Koranen berättas att Muhammed en natt färdas från Mekka till templet i Jerusalem.

#101

#194

_Från en klippa i _Jerusalem får han flyga till himlen på en häst som har vingar och människoansikte. _På den platsen byggdes sedan _Klippmoskén.

_Bildbeskrivning

_Foto inifrån _Klippmoskén. _Här finns en bergsklippa med ett stort hål i sig!

=====

_Koranen

_För en muslim är orden i _Koranen budskap direkt från _Gud. _Enligt berättelsen kunde _Muhammed varken läsa eller skriva. _Han fick hjälp av andra med att skriva ner orden som han tog emot från ängeln _Gabriel. _Islam lär att _Koranen innehåller _Guds exakta ord som aldrig har förändrats av människor.

_Koranen är skriven på arabiska och är indelad i #114 kapitel som kallas suror. _Många av surorna beskriver _Guds regler för hur människorna ska leva.

#101

#195

_Korānen finns översatt till många språk men många muslimer menar att den arabiska texten är den enda riktiga. _Den är en kopia av den sanna _Korānen som finns i himlen. _Många muslimer kan hela eller delar av _Korānen utantill.

_I _Korānen får det inte finnas bilder men den är ofta smyckad med mönster.

::: #102 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Att leva som muslim

_Ordet muslim betyder ungefär "en som överlämnar sig". _En muslim är alltså en person som överlämnar sig till och lyder _Guds vilja. _Enligt islam hänger religion och samhälle ihop. _Det betyder att de regler som finns i _Korānen har stor betydelse i många muslimers liv.

_Den viktigaste regeln är att man ska leva rätt och vara god mot andra. _Det finns också fem pelare som ska hjälpa muslimer att hålla fast vid sin tro. _De fem pelarna

#102

#196

är: trosbekännelsen, bönen, gåvor till de fattiga, fastan och vallfärden.

#1. _Trosbekännelsen

_Trosbekännelsen är en kort beskrivning av den muslimska tron. _Om någon vill bli muslim räcker det med att inför två vittnen läsa trosbekännelsen: " _Det finns ingen gud utom _Gud och _Muhammed är _Guds sändebud." _Muslimer upprepar trosbekännelsen varje gång de ber.

#2. _Bönen

_En muslim ska be till _Gud vid fem bestämda tillfällen varje dag. _Före bönen tvättar man händer, mun, näsa, ansikte, underarmar, huvud och fötter. _Sedan går man ner på knä och ber i riktning mot _Mekka, muslimernas heliga stad. _I länder där det lever många muslimer ropar man ut från minareter, som är särskilda torn, när det är dags för bön. _Det finns också appar som

påminner om när det är dags att be.

Muslimerna behöver inte be på en särskild plats, utan kan göra det hemma eller på arbetsplatsen.

#3. Gåvor till de fattiga

Koranen säger att man ska hjälpa fattiga och andra som behöver hjälp.

Det gör man genom att betala en avgift som kallas zakat, som går till välgörande ändamål. I en del länder samlas pengarna in på ungefär samma sätt som när man betalar skatt i Sverige. I andra länder går man runt och ber människor att lämna bidrag.

::: #103 ::::::::::::::::::::::::::::::

#4. Fastan

Varje muslim ska fasta en månad om året. Den månaden kallas ramadan.

Då får man varken äta eller dricka från gryningen till solnedgången.

Fastan är ett sätt att minnas allt man har att vara tacksam över. Den hjälper också muslimer att tänka på

#103

#198

dem som svälter. På kvällen när man får äta igen blir det ofta som en festmåltid.

=== Bildbeskrivning =====

Foto av en familj som ber tillsammans vid festmåltiden under ramadan. De sitter runt bordet och håller upp handflatorna mot sig.

=====

#5. Vallfärden till Mekka

Alla muslimer som har råd och möjlighet bör vallfärda, alltså resa, till Mekka minst en gång i livet. Mekka är muslimernas heligaste plats. Där ligger byggnaden Kaba. Varje år vallfärdar över två miljoner muslimer till Mekka. Alla vandrar runt Kaba sju varv motsols, precis som det sägs att Muhammed gjorde.

=== Bildbeskrivning =====

Foto av Kaban i Mekka. Den fyrkantiga lilla byggnaden står på

ett torg inne i moskén och runt den går hundratala människor.

=====

_ Olika riktningar inom islam

_ De två största grupperna inom islam är sunni och shia. _ Efter Muhammeds död stred man om vem som skulle bli ny ledare. _ En grupp ansåg att man skulle välja Muhammeds nära vän _ Abu _ Bakr till uppdraget. _ De kallas sunniter. _ En annan grupp menade att Muhammeds släkting _ Ali skulle bli ledare. _ De kallas shiiter.

_ Sunniter är den största gruppen muslimer i världen. _ De betonar att det är upp till var och en att själv följa _ Guds vilja. _ Det gör man genom att följa _ Koranen. _ För shiiter är religiösa ledare viktiga för att förstå _ Koranen och förklara vad islam säger i varje nytt sammanhang. _ Shiiter tycker också att det är viktigt att hedra _ Muhammeds familj.

_ Shiiter finns framför allt i
_ Irak och _Iran.

#103

#201

_Anna- _Lena _Stålnacke
_Maria _Bergman
_Peter _Kinlund
_Marianne _Abrahamsson
_Göran _Körner
_Per _Lindberg
_Anna _Götlind

_Puls __SO #5
_Grundbok

_Överförd från första upplagan,
utgiven av _Natur & _Kultur,
_Stockholm, #2021, med
__ISBN #978-#91-#27-#45748-#5

_Specialpedagogiska skolmyndigheten
#2022

_Volym sex av nio

_Till punktskriftsläsaren

_Först i boken finns text från originalets insida pärm, här finns _Europafakta och en tidslinje över _Sveriges historia från år #1050.

_Nytt kapitel börjar alltid på ny sida. _Markera gärna med ett gem var du är i boken.

_Det finns bildbeskrivningar till många bilder.

_Boken har många svällpappersbilder. _Se till att du har dem nära tillhands så att du snabbt kan få fram rätt svällpappersbild.

_Du behöver också en eller flera _Europakartor. _Din lärare behöver visa och markera olika saker som nämns i bokens text.

_Om det saknas bilder eller du vill få något förklarat kan du be din lärare rita en enkel bild på din ritmuff/_Blackboard.

_Tveka aldrig att fråga din mentor om det är något som du undrar över!

_Skicka gärna dina synpunkter på
anpassningen av denna bok till
anpassningsfunktionen~àspsm.se

_Innehåll volym sex

_Siffran inom parentes hänvisar till svartskriftsbokens sidor.

_Nyckel:

sh = samhällskunskap

ge = geografi

re = religion

hi = historia

_Till punktskriftsläsaren_I

_	Islamiska högtider (#104).....	#202
_	Islamiska riter (#105).....	#204
_	Moskén (#106).....	#206
sh	_ Nationella minoriteter (#108).....	#210
_	Minoritetsfolk (#110).....	#212
_	Samer (#112).....	#216
_	Sverigefinnar (#116).....	#226
_	Tornedalingar (#118).....	#231
_	Judar (#120).....	#236
_	Romer (#122).....	#241

_Iii

_Islamiska högtider

_De två största högtiderna som firas av alla muslimer är eid al-fitr och eid al-adha. _Eid betyder fest och båda dessa högtider handlar om att visa glädje och tacksamhet.

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Precis som i de flesta religioner ingår festmåltider med god mat i de muslimska högtiderna.

_Bildbeskrivning

_Foto av flera små skålar med: hummus, fetaost, dadlar, oliver, fruktsallad, yoghurtsås, baba ganoush (aubergineröra) och fler olika röror.

=====

_Eid al-fitr

_När fastemånaden ramadan är slut firas högtiden eid al-fitr. _Det är en glad familjefest som varar i tre dagar. _Man inleder festen med att samlas för att be i moskén eller utomhus. _Efter det hälsar släktingar och vänner på hos varandra, äter en stor måltid och ger varandra presenter. _Man ger också pengar till välgörenhet.

_Eid al-adha

_Eid al-adha är en offerhögtid som firas dagen efter att vallfärden till _Mekka har avslutats. _De som inte kan vara i _Mekka firar där de är. _Högtiden firas till minne av att _Abraham var beredd att offra sin son _Ismael. _I många länder slaktar man djur och delar ut mat till dem som är fattiga. _Precis som vid eid al-fitr börjar man firandet av högtiden i en moské för att sedan fira tillsammans med

#104 #203

släktingar och vänner.

::: #105 :::::::::::::::::::::::

_Islamiska riter

_För muslimer är religionen alltid närvarande vid livets stora händelser. _Det finns riter för olika händelser i livet.

_När ett barn föds

_När ett muslimskt barn föds viskar man böner i barnets öra. _Då får barnet kontakt med _Gud. _När barnet sedan ska få sitt namn läser man bönerna en gång till, först i barnets högra öra och sedan i det vänstra. _Därefter säger man barnets namn i högra örat.

_På samma sätt som inom judendomen, säger traditionen inom islam att pojkar ska omskäras.

_Vigsel

_En muslimsk vigsel kan se ut på olika sätt. _Ofta samlas släkt och vänner först i brudens och brudgummens hem. _Därefter möts alla i moskén eller i en annan samlingslokal. _En vigselförrättare förklarar att bruden och brudgummen är man och hustru inför _Gud. _Sedan fortsätter bröllopsfesten.

_Begravning

_För en muslim är döden inte slutet. _Den döde återvänder till _Gud. _Koranen talar om den yttersta domen. _Då granskas varje människas liv och den som gjort gott kommer till paradiset.

_När en muslim dör samlas släkt och vänner för att be tillsammans. _Sedan tvättas den döde och sveps i två tygstycken. _Begravningen ska ske så snart möjligt, helst redan nästa dag. _Den döde begravs med huvudet mot _Mekka.

=== _Bildbeskrivning =====
_Foto av en gravsten. _På den
_finns ristat en måne och en
_stjärna.
=====

:::: #106 ::::::::::::::::::::::

_Moskén

_Muslimernas bönelokal och
_samlingsplats är moskén. _Moskéer
kan se väldigt olika ut. _Stora
moskéer kan ha en minaret, tornet
där de fem dagliga bönestunderna
ropas ut. _Numera används oftast
högtalare för böneutropet.

=== _Bildbeskrivning =====
_Foto av _Fittja moské utanför
_Stockholm. _Det är en kubformad
byggnad med små kupoler på taket.
_På taket finns också ett torn,
det är ett minarettorn som är över
_#32 meter högt.
=====

_Inuti moskén

_Moskén består av ett stort, ofta fyrkantigt, öppet rum. _Där finns inga stolar, men på golvet ligger mattor där man går ner på knä under bönen. _En nisch, som en hylla i en vägg, visar riktningen mot _Mekka.

_På väggarna finns inga bilder, men ofta står ordet _Allah och citat ur _Koranen skrivna i vacker skrift på väggarna. _Det kan också finnas olika typer av mönster på väggarna och i taket.

=== Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Vigselceremoni i _Malmö moské.
_Moskén är _Sveriges äldsta. _Den stod klar #1984.

_Bildbeskrivning

_Foto av en vigsel. _Brudparet sitter på blå mattor på golvet, de sätter på ringar på varandras fingrar. _Vid dem sitter en imam.
_I bakgrunden syns väggar som

#106

#207

pryds av vacker blå mosaik.

=====
::: #107 ::::::::::::::::::::::::::::

_Fredagsbönen

_Den viktigaste bönen under veckan är fredagens middagsbön. _I muslimska länder är man ledig på fredagar. _Då försöker framför allt muslimska män att komma till moskén. _Innan man går in tar man av sig skorna för att visa _Gud respekt, och det finns alltid ett tvättrum där man kan tvätta sig innan man går in för att be.

_Kvinnor och män har olika platser i moskén. _Ibland kan kvinnorna ha särskilda läktare.

_Fredagsbönen leds av en imam eller böneledare. _Förutom bönen håller imamen en predikan. _Den kan handla om texter ur _Koranen eller aktuella samhällsfrågor.

_Före bönen tvättar man sig i en viss ordning: händer, mun, näsa, ansikte, underarmar, huvud och fötter.

#107

#208

_Månen som muslimsk symbol

_Koranen nämner inte någon särskild symbol. _Många använder en månskära för att symbolisera islam. _Det är ingen som säkert vet varför just månen används. _En del menar att det kan bero på att månen är viktig för islams kalender och när man räknar ut när högtider ska firas. _Ofta finns även en stjärna med vid månen.

_Nationella minoriteter

_Samhällskunskap

_Sveriges riksdag har beslutat att fem folkgrupper i Sverige ska räknas som nationella minoriteter.

_De fem folkgrupperna är samer, sverigefinnar, tornedalingar, judar och romer.

_Gemensamt för de fem folkgrupperna är att de har bott i Sverige under hundratal år, ibland mycket längre än så. Människorna som tillhör dessa folkgrupper har genom historien behandlats orättvist av det svenska samhället. De nationella minoriteterna har numera särskilda rättigheter som ska skydda deras kultur och sätt att leva.

::: #109 ::::::::::::::::::::::::::::::

_I det här kapitlet får du läsa om
é vad ett minoritetsfolk är
é vilka _Sveriges fem nationella
minoriteter är och om dessa
gruppers kultur och historia
é vilka rättigheter de nationella
minoriteterna har i dag.

=== _Bildbeskrivning =====

_En kille och en tjej pratar:

-- _I de flesta länder bor många
ölika folk.

-- _Men vad är egentligen ett
folk?

=====

_Minoritetsfolk

_Ordet minoritet betyder mindre tal eller den mindre andelen av något.

_Ofta används ordet minoritet om en folkgrupp i ett land. _Det innebär att den gruppen människor är färre i antal än majoriteten av befolkningen i landet som de bor i.

_Många minoriteter i _Sverige

_Alla svenska medborgare är svenskar, men vissa människor kan samtidigt känna att de tillhör andra folk. _De kanske även är medborgare i ett annat land, eller så kommer deras föräldrar från ett annat land och de har släkt som bor kvar i det landet. _De talar kanske språket och firar högtider och traditioner som är vanliga där.

_I _Sverige har alla rätt att tillhöra den minoritet man vill och ingen ska behandlas illa för det.

_Det händer i _Sverige att människor som tillhör en viss minoritet har svårare att till exempel skaffa arbete eller bostad, men det är inte tillåtet att det är på det viset.

_Om någon behandlas illa, på grund av att den exempelvis tillhör ett visst minoritetsfolk, är det

_diskriminering. _Diskriminering är förbjudet enligt svensk lag.

_Romer är ett minoritetsfolk i _Sverige. _De firar sin nationaldag den #8 april.

_Ordlista

_Diskriminera är att behandla en viss grupp av människor orättvist.

::: #111 ::::::::::::::::::::::::::::

_Fem nationella minoriteter

_Det finns många minoritetsfolk i _Sverige, men alla räknas inte till _Sveriges nationella minoriteter.

_Vilka de nationella minoriteterna är har beslutats av riksdagen.

_Sveriges fem nationella

#111

#213

minoriteter är samer, sverigefinnar, tornedalingar, judar och romer. För att en folkgrupp ska få räknas som en nationell minoritet krävs att den har levt i Sverige under hundratals år. Medlemmarna i gruppen hör ihop genom språk, religion och kultur.

=== Bildbeskrivning =====

Foto av ett judiskt kafé i Stockholm med traditionell judisk mat.

=====

Diskriminering av nationella minoriteter

Sveriges fem nationella minoriteter har genom tiderna ofta blivit diskriminerade av samhället. Deras mänskliga rättigheter har kränkts på olika sätt. Många har förbjudits att till exempel använda sitt språk eller bo var de vill. Både den svenska staten, företag, föreningar och enskilda personer har diskriminerat de här grupperna.

I dag finns det lagar som värnar

#111

#214

de nationella minoriteternas rätt att få behålla och utveckla sina språk och sina traditioner. I många fall har dessa folk själva fått kämpa för att få de rättigheter de har i dag.

=== Bildtext =====

Lövikvantar är ett exempel på hantverk från Tornedalen. Det var Erika Aittamaa i Lovikka som uppfann vantarna år #1892.

=====

_Sveriges nationella minoritetsspråk

_De nationella minoriteterna har sina egna språk. Språken talas inte av alla inom gruppen eller endast av minoritetsgrupperna. Till exempel talar inte alla judar jiddisch och det är inte bara tornedalingar som talar meänkieli. En del människor kan också flera olika nationella minoritetsspråk. Dessa språk är nationella minoritetsspråk i Sverige:

jiddisch -- språk som talas av en
del judar
samiska -- flera olika språk som
talas av samer
finska -- sverigefinnarnas språk
romani chib -- ett språk som talas
av romer i _Sverige
meänkieli -- språk som talas i
_Tornedalen och _Malmfälten
:::: #112 ::::::::::::::::::::::

_Samer

_Samerna har levt i _Norden mycket
länge, långt innan gränser drogs
mellan _Nordens länder. _Det område
som samerna har levt på sträcker sig
över delar av fyra länder. _Samerna
kallar detta område för _S^apmi,
_Sameland.

_Samernas historia

_Samernas förfäder kom till
_Skandinavien under forntiden.
_Forskarna tror att den samiska

#112

#216

kulturen utvecklades någon gång för #2000 år sedan. Samerna hade länge inget skriftspråk. Det betyder att deras språk inte skrevs ner, utan bara talades. Därför finns inte så många historiska källor om samerna före #1600-talet, då prästerna började skriva in dem i kyrkböckerna. Fram till dess hade samerna en egen samisk religion.

I landskapet Lappland samt i delar av Jämtland och Härjedalen bodde det nästan enbart samer fram till #1700-talet, men det har alltid levt samer också i andra delar av Sverige. De levde sida vid sida med människor som talade svenska eller finska, medan samerna hade sitt eget språk, samiska.

Det gula på kartan visar området som kallas S[^]apmi.

Förr i tiden bodde samerna i kåtor. En kåta kunde vara fast eller flyttbar.

Se svällpappersbild.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av sju kåtor. _Det är tält med formen som koner. _I bakgrunden syns fjäll med lite snö.

=====

::: #113 :::::::::::::::::::::::

_Jagade, fiskade och samlade

_Samerna levde av jakt, fiske och samlande. _Det viktigaste jaktbytet var vildrenen. _Den gav kött att äta, skinn till varma kläder samt ben och horn att göra redskap av. _Samerna började också tidigt att tämja renar. _De mjölkades och användes för att dra pulkor eller bära packning. _Med hjälp av renarna kunde samerna flytta mellan olika boplatser för att hitta fisk, vilt, bär, mat till renarna och annat de behövde.

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Samisk familj i _Norge på #1890-talet. _Fotografiet är

#113

#218

färglagt för hand.

_Bildbeskrivning

_Foto av en samisk familj i
_Norge på #1890-talet. _De står
_framför sin kåta, ett tält med
_formen som en kon. _Det är mamma,
_pappa, farmor/mormor och fyra
_barn. _De är klädda i koltar (som
_en lång tröja) av päls eller
_ylletyg. _På huvudet har de
_samiska mössor dekorerade med
_tofsar och fina band.

=====

_Prästerna hjälpte till att
_kontrollera folket

_På medeltiden började svenska
_kungar ta hjälp av kyrkans präster
_för att kontrollera människor.

_Många samer bodde dock långt från
_närmaste kyrka och kunde därför
_länge hålla sig undan kontrollen.

_Om samerna bara betalade skatt
_kunde kungar, präster och bönder
_ofta acceptera att samerna hade sitt
_ eget sätt att tro och leva. _Samerna
_#113 #219

kunde till och med bli uppskattade för att de var duktiga hantverkare och utförde en del arbeten som andra inte ville göra.

På #1600-talet blev religionen mycket viktig i Sverige. Bibeln blev svensk lag och alla i landet måste vara kristna. Nu blev samerna tvungna att komma till kyrkorna och prästerna fick kontroll även över dem.

Behandlades illa

Samerna har genom historien behandlats illa på många sätt. Den gamla religionen motarbetades och försvann nästan helt. Under #1600-talet blev många samer tvingade att använda sina renar till att transportera malm från svenska gruvor i fjällen. Många samer rymde för att slippa det arbetet, som var så hårt att renarna ofta dog.

Till långt in på #1900-talet fick samiska barn inte tala samiska i skolan, utan bara svenska. Det gjorde att många samer kände att

#113

#220

deras språk var mindre värt och därför slutade de tala samiska.

=== Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_På #1600-talet kunde samer som använde religiösa trummor få dödsstraff. _Nästan alla trummor förstördes.

_Bildbeskrivning

_En trumma gjord av skinn. _På skinnet finns streckgubbar och djur ritade.

=====

::: #114 ::::::::::::::::::::::::::::

_Samer i dag

_I dag finns ungefär #80 #000 samer.

_De flesta bor i _Norge och cirka #20 #000 bor i _Sverige.

_Ungefär #2500 personer arbetar med renskötsel i _Sverige i dag.

_Renägarna måste ha stora hjordar om det ska vara lönsamt. _Renskötarna

vandrar inte så mycket längre. _På vintern kan de åka snöskoter och på

#114

#221

somrarna motorcykel. Ibland används helikopter eller drönare för att övervaka renarna.

De flesta samer arbetar inte längre med renar. Många bor i städer och är en del av det svenska samhället. Men många talar även samiska och känner glädje över sin samiska identitet.

Jojken är ett urgammalt samiskt sätt sättet att sjunga. Förr var jojken en del av det dagliga livet. Samerna sjöng för att minnas, för att lugna renarna eller bara för att må bra. Numera fungerar det som ett sätt att bevara samisk historia och kultur.

=== Bildtexter/beskrivningar =====

Bildtext

Renarna rör sig fritt i stora hjordar på sina beten. På sommaren går de i fjällen och på vintern i skogen. Innan de flyttar på hösten delas renhjorden upp mellan sina ägare. Det kallas renskiljning.

#114

#222

_ Bildbeskrivning

_ Foto av en man som kastar en lasso mot sin ren för att fånga den.

_ Bildtext

_ De flesta sameer arbetar inte med renskötsel nu för tiden. _ Ina _ Jonna arbetar som ambulans- sjuksköterska.

=====

::: #115 ::::::::::::::::::::::::::::

_ Rättigheter som urfolk

_ Sameer har i dag samma rättigheter som andra svenska medborgare.

_ Eftersom de räknas som en nationell minoritet och dessutom som _ Sveriges urfolk har de till och med fler rättigheter, enligt lagen. _ För att få bedriva renskötsel i _ Sverige måste man vara same. _ Sameer har rätt att fiska i fjällsjöar där alla andra måste söka tillstånd. _ Samiska barn har rätt att gå i sameskola.

_ Den är som andra skolor, men undervisar också om samisk kultur

#115

#223

och de samiska språken.

_Sametinget

_Samerna i _Sverige har ett eget
_.parlament som kallas _Sametinget.
_Sametinget ska representera samerna
i _Sverige och fatta beslut som är
av betydelse för dem. _Vart fjärde
år är det val till _Sametinget. _För
att få rösta i valet måste man vara
#18 år, ha släkt som talar samiska
och själv anse sig vara same.
_Sametinget arbetar bland annat för
att samer ska få behålla sina
rättigheter och för att utveckla den
samiska kulturen.

_S^apmis flagga

=== _Bildbeskrivning =====
_S^apmis flagga har ränder i rött,
grönt, gult och blått. _På den
finns en cirkel i blått och rött.
=====

_Cirkeln på flaggan symboliserar
solen och månen. _Månringen är blå
#115 #224

och solringen är röd. Det röda står för elden, värmen och kärleken, det gröna står för jordens växter, det gula står för ett långt liv och det blåa står för vattnet.

De samiska språken

Det samiska språket är egentligen flera språk. Det är stora skillnader mellan språken i de olika områdena av S[^]apmi, men alla de samiska språken är släkt med finskan.

=== Bildtext/beskrivning =====

Bildtext

Samernas traditionella kläddräkt, kolten, används vid högtider. De här barnen i Jokkmokk har precis fått sommarlov.

Bildbeskrivning

Foto av tre tjejer i kolt.

Kolt är som en lång tröja eller klänning som går till knäna.

Under den har de en slags polotröja och på den är kragen

#115

#225

dekorerad med broderier av
tenntråd. _I midjan har de ett
hemvävt band.

=====

_Ordlista

_Parlament är samma sak som riksdag.

_Ett parlament fattar beslut om
_lagar och annat som styr ett helt
land.

::: #116 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Sverigefinnar

_Sverigefinnar kallas de personer
som bor i _Sverige och har finska
som modersmål. _Några av dem har
invandrat från _Finland, andra är
födda i _Sverige av föräldrar som
talar finska.

_Det finns drygt en halv miljon
sverigefinnar och de är den största
nationella minoriteten i _Sverige.

_De utgör ungefär #7 procent av
_Sveriges befolkning.

_Sverigefinnarnas historia

_I ungefär #600 år var _Sverige och
_Finland samma rike. _Människor
rörde sig mycket mellan de båda
länderna. _Innan det fanns vägar var
båt det snabbaste färdmedlet.

_Därför bodde det bönder som talade
både svenska och finska på båda
sidorna av _Östersjön och
_Bottenviken.

_På #1600-talet flyttade många
människor från _Finland för att
arbeta i gruvorna i _Sverige. _Andra
blev svedjebönder i _Värmland,
_Dalarna eller _Norrländ.

_Svedjebönder brände ner skog för
att få odlingsmark. _Askan från
elden fungerade som näring åt jorden
i några år. _Sedan fick de bränna
ner ny skog för att få mer näring
till jorden.

=== _Bildbeskrivning =====

_Målning från #1800-talet som
visar svedjebönder. _De bränner
allt som växer på marken. _Alla i

#116

#227

familjen hjälptes åt att kontrollera elden. De använder långa pinnar för att slå och styra elden. De är sotiga och har trasiga kläder. På fötterna har de skor av näver för att kunna gå på glöden.

=====

_Det finska språket

_Det finska språket är inte släkt med svenskan eller de andra nordiska språken. Finska är släkt med estniska och samiska. Eftersom svenska och finska är så olika varandra har språken inte påverkat varandra så mycket. Sverigefinnarna lärde sig i stället att bli helt tvåspråkiga, alltså att kunna två språk.

::: #117 ::::::::::::::::::::::::::::

_Sverige delades

_År #1809 anföll Ryssland Sverige och i kriget förlorade Sverige den del som vi kallar Finland. Det var #117 #228

en tredjedel av rikets yta. Efter det tillhörde Finland Ryssland i mer än hundra år. #1917 blev Finland självständigt. Sedan dess har Sverige och Finland fortsatt att ha nära kontakt med varandra och människor har flyttat mellan länderna. Sverige och Finland har aldrig krigat mot varandra.

Finska barn kom till Sverige under kriget

Under andra världskriget anföll Sovjetunionen Finland och många finnar skickade sina barn till Sverige för att de skulle få skydd. Cirka #70 #000 finska barn kom till svenska familjer som "krigsbarn". Meningen var att barnen skulle återvända hem efter kriget, men ungefär #15 #000 barn fick stanna kvar i Sverige. Kanske hade föräldrarna dödats eller skadats i kriget så att de inte kunde ta hand om sina barn.

=== Bildbeskrivning =====

Foto av fem finska krigsbarn som kom till Gävle år #1947. De är mellan cirka #2 och #6 år gamla.

Om halsen har de ett snöre med en lapp med namn och adress.

=====

Sverige behövde arbetskraft

Efter andra världskriget gick det bra för många fabriker och företag i Sverige, bland annat tack vare att Sverige inte hade varit med i kriget. Företagen gick så bra att de behövde anställa fler arbetare.

Då flyttade många människor hit från Finland för att arbeta.

Mellan åren #1945 och #1980 kom flera hundra tusen finländare till Sverige. Många var unga, som kanske bara tänkte bo och arbeta här i några år och sedan flytta hem till Finland igen. Men de flesta bosatte sig här och bildade familj. Deras barn gick i svensk skola.

Kring vissa industrier byggdes det bostadsområden där det nästan

#117

#230

bara bodde människor från Finland.
Även om de lärde sig svenska kunde de fortsätta att umgås med andra som talade finska och hålla kvar sin gemenskap och sina traditioner.

Sverigefinnarna har tagit med sig kulturen att bada bastu till Sverige.

::: #118 ::::::::::::::::::::::::::::

Tornedalingar

Tornedalen är en dalgång där Torne älv flyter fram i Norrbotten.

Älven utgör gränsen mellan Sverige och Finland. De människor som bor i dalgången eller som kommer därifrån kallas tornedalingar.

Tornedalen är en dalgång. En dal är ett lågt område som ligger mellan berg och en dalgång är en lång dal.

Tornedalingarna har en egen flagga och ett eget språk. Språket heter meänkieli.

=== _Bildbeskrivning =====
_Tornedalens flagga har tre ränder
i gult, vitt och blått. _Det
symboliserar den gula solen, det
snövita landskapet och den
sommrarblå himmeln.

=====

_Egentligen tre folkgrupper

_Till tornedalingarna räknas även
två minoritetsgrupper som kallar sig
kväner och lantalaiset. _I _Sveriges
lag räknas de här två grupperna till
de övriga tornedalingarna, men
själva säger de att de har en egen
tillhörighet inom sitt folk, trots
att de talar meänkieli och bor i
eller nära _Tornedalen.

_Sammanlagt talar ungefär #75 #000
personer meänkieli och många av dem
talar även svenska, finska eller
samiska. _Vissa talar alla fyra
språk.

_Historia

_Under många hundra år var _Sverige och _Finland samma land, men år #1809 när _Ryssland anföll _Sverige, _ockuperade ryssarna hela _Finland.

_Det bestämdes att gränsen mellan _Sverige och _Ryssland skulle gå vid _Torne älv. _De som bodde på var sin sida om älven hamnade då i olika länder. _Det kunde vara vänner och släktingar som plötsligt delades upp mellan _Sverige och _Ryssland.

_#1917 blev _Finland självständigt från _Ryssland och blev ett eget land. _Sedan dess utgör alltså _Torne älv gränsen mellan _Sverige och _Finland.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av en man som står upp i en båt och fiskar (han har ingen flytväst). _Att fiska sik med håv är typiskt i _Tornedalen.

_Håvarna har långa skaft och har

sett likadana ut i hundratal år.

=====

_Se svällpappersbild.

_Förbjudet att tala sitt språk

_På #1800-talet bestämdes att alla barn i _Sverige skulle gå i skola.

_Till en början fick barnen i _Tornedalen undervisning på sitt språk. _Men i slutet av #1800-talet ville de styrande i _Sverige att tornedalingarna skulle bli mer svenska. _Därför anställdes lärare som bara undervisade på svenska.

_Eleverna fick inte längre tala sitt språk, inte ens på rasterna. _Många gick därför miste om att lära sig sin familjs språk. _Inte förrän #1957 blev det tillåtet igen.

_Myndigheterna tillät eleverna i _Tornedalen att använda läroböcker på finska, men finskan skiljer sig en hel del från meänkieli.

_År #1999 bestämde riksdagen att meänkieli ska räknas som ett av _Sveriges minoritetsspråk.

#119

#234

_Meänkieli

_Språket meänkieli har många gamla finska ord, men också svenska lånord. _Språket har tre olika varianter som skiljer sig till viss del.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av två vägs skyltar i
_Tornedalen. _De har namn på både svenska och meänkieli. _På dem står: _Torneälven _Tornionväylä och _Pajala

=====

_Ordlista

_Ockupera betyder att lägga beslag på. _När ett land ockuperar ett annat land tar de över makten där.

_Judar

_I Sverige bor omkring #18 #000 judar. _Judendom är en religion, men att vara jude är också att tillhöra ett folk. _Alla judar är inte troende.

_I religionskapitlet kunde du läsa om judarnas historia som den beskrivs i _Bibeln. _Ända fram till år #1948 var judarna ett folk utan ett eget land. _Trots att de levde utspridda i världen lyckades de behålla sin gemenskap som ett folk.

_Jiddisch

_De europeiska judarnas språk heter jiddisch, och är ett av _Sveriges minoritetsspråk. _Jiddisch är en blandning av språken tyska, polska och hebreiska. _Det skrivs med det hebreiska alfabetets bokstäver. _Man läser och skriver jiddisch från höger till vänster. _I dag talar

eller förstår ungefär #4 #000 judar
i _Sverige jiddisch.

_Judarnas historia i _Europa

_Under medeltiden levde många judar
i kristna länder i _Europa. _Enligt
den tidens präster fick inte kristna
utföra vissa sysslor. _Då kunde
judar och andra minoriteter få göra
dem i stället. _En sådan syssla var
att låna ut pengar och ta ut ränta
för det.

_Judar fick bara bo i särskilda
områden. _De levde alltså ofta vid
sidan av det övriga samhället. _Det
gjorde att rykten om dem kunde gro.
_När något hemskt drabbade en stad,
som svält eller en pandemi,
anklagade man ibland judarna för att
ha orsakat katastrofen. _Det hände
att de blev bortkörda eller till och
med dödade.

_Judarnas historia i _Sverige

_De första judarna kom till _Sverige
på #1600-talet. _På den tiden var
#120 #237

alla svenskar tvungna att vara kristna, så judar som ville bo här behövde konvertera till kristendomen. Det var inte så många judar som ville konvertera. Därför kom inte så många till Sverige då.

Många i Sverige märkte ändå att judarnas kunskaper inom olika områden var viktiga. Därför bestämde riksdagen på 1700-talet att judar skulle få behålla sin religion. Men judarna behandlades ändå orättvist. De fick bara ha vissa yrken och enbart gifta sig med andra judar. De fick inte sälja något på marknaden. Det dröjde ända till 1870 innan judar fick samma rättigheter som resten av befolkningen.

Sveriges första synagoga fanns innanför gallret i dörren till Fredriksborgs fästning på ön Marstrand.

Ordlista

Konvertera betyder att man lämnar en religion och går över till en annan.

_Förintelsen

=== Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Nazisterna byggde dödsläger där judar och andra människor fängslades. _Ett av lägren var _Auschwitz. _Fångarna fraktades på järnvägsvagnar som gick på räls in i lägret.

_Bildbeskrivning

_Foto av en låg byggnad i tegel. _Den ligger på landsbygden omgiven av grönt gräs.

=====

_När nazisterna tog makten i _Tyskland på #1930-talet började den värsta tiden i judarnas historia. _En av de viktigaste sakerna för nazisterna var hatet mot judar. _De lade ner mycket möda på att sprida onda rykten om judar. _När detta hade pågått under lång tid började många tro att judarna var mindre

värda. Den sortens tankar spred sig också bland människor i Sverige och de som tyckte illa om judar började fritt uttrycka det.

Under andra världskriget, på #1940-talet, genomförde det nazistiska riket ett gigantiskt folkmord på judar. Det kallas Förintelsen. Nazisterna ville utrota alla judar i världen och mördade under de här åren nästan sex miljoner judiska människor. Mer än hälften dödades i koncentrationsläger och ungefär två miljoner blev skjutna av speciella dödspatruller.

När kriget var över, kom cirka #12 #000 befriade judar till Sverige. Många valde att så småningom flytta vidare till det nya landet Israel, men en del blev kvar i Sverige.

Förintelsens minnesdag

Den #27 januari varje år samlas människor över hela världen för att minnas Förintelsens offer. Det är viktigt att man inte glömmer det som
#121 #240

hände, så att det aldrig händer igen.

=== _Bildtext =====

_Lyktor på _Raoul _Wallenbergs
_torg i _Stockholm på _Förintelsens
_minnesdag.

=====

::: #122 :::::::::::::::::::::::

_Romer

_Romerna är _Europas största
_minoritet. _De flesta bor i
_Östeuropa. _Ungefär #55 #000 romer
_bor i _Sverige.

_Romerna är inte en samlad
_folkgrupp, utan de är uppdelade i
_mindre grupper med ganska olika
_kulturer, _traditioner och _dialekter.
_Trots det har de en gemensam
_nationaldag, den #8 april, en flagga
_och en nationalsång.

=== _Bildbeskrivning =====

_Den romska flaggan har två ränder
i blått och grönt. _Över dem finns
ett rött hjul, ett chakra.

=====

_Romer har levt i _Europa under lång
tid

_De romska språken har många ord
från gamla språk i _Indien. _Därför
tror man att romerna har sitt
ursprung i just _Indien. _Troligen
flyttade de från _Indien för ungefär
tusen år sedan på grund av krig.

_Sedan dess har de saknat ett eget
land.

_Många grupper av romer tog sig
till östra _Europa. _Tusentals togs
som slavar i dagens _Rumänien.

_Slaveriet pågick i flera hundra år,
ända fram till #1800-talet.

_Andra romer tog sig till västra
_Europa. _De reste runt för att
hitta någonstans att bo, men på de
flesta platser blev de hotade och
bortkörda. _Eftersom de sällan fick
stanna länge på en plats kunde de

#122

#242

inte bli bönder, utan fick hitta andra sätt att få pengar till mat. Vissa blev hantverkare eller köpte och sålde hästar. En del uppträdde som musiker, dansare eller akrobater. Några romska familjer startade cirkusar och tivolin som de reste runt med.

Romer har behandlats illa

Européerna uppskattade den romska musiken, underhållningen och det som romerna sålde, men lät dem inte få samma rättigheter som andra. Romer fick inte döpas eller gifta sig i kyrkan, trots att de ofta var kristna. På många håll blev romer illa behandlade, förföljda och även dödade.

När nazisterna tog över makten i Tyskland #1933 drabbades romerna hårt. Hundratusentals romer dödades i koncentrationsläger under andra världskriget.

_Flera romska språk

_De romska grupperna har levt utspritt. _Därför har deras språk utvecklats olika. _Dialekterna skiljer sig åt så mycket att alla romer inte förstår varandra. _I Sverige kallas romernas språk för romani chib.

_Länge var de romska språken inga skriftspråk. _Det gör att det inte finns så många texter som kan berätta om romernas historia.

::: #123 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Romernas historia i _Sverige

_Romska grupper har kommit till Sverige sedan #1500-talet, men de har ofta haft svårt att leva här.

_Lagar har tvingat dem att resa från plats till plats och bo i vagnar och tält, som snabbt kunde flyttas.

_Under #1700-talet blev det lite lättare. _Romerna fick ha några yrken och kunde bland annat sälja vissa hantverk på marknader.

#123

#244

Under #1800-talet ändrades lagarna igen. Det blev förbjudet för romer att bo längre än tre veckor på samma plats. Det gjorde att de vuxna inte kunde få arbeten och barnen inte kunde gå i skolan. De flesta romer lärde sig därför inte att läsa eller skriva.

=== Bildtext =====

En romsk familj framför sin husvagn, Stockholm #1958.

=====

Kamp för rättigheter

Trots att många romska familjer hade bott i Sverige sedan #1500-talet, dröjde det innan de fick bli svenska medborgare. I mitten av #1950-talet började romer i Sverige att kämpa för sina mänskliga rättigheter, som till exempel rösträtt, rätt till skolgång och rätt till bostad. #1959 fick äntligen romer samma rättigheter som andra svenska medborgare. Trots det upplever många svenskromer

#123

#245

fortfarande att de diskrimineras när de söker arbete eller bostad.

_I östra _Europa har romerna inte samma rättigheter som resten av befolkningen. _Sedan _Rumänien gick med i __EU söker sig en del rumänska romer till _Sverige för att få hjälp.

=== _Bildtexter/beskrivningar =====

_Bildtext

_Att tillverka föremål i silver var ett traditionellt romskt yrke.

_Det här smycket har silversmeden

_Rosa _Taikon gjort.

_Bildbeskrivning

_En ring dekorerad med många små kulor.

_Bildtext

_Matlagning i _Folkets _Park i

_Malmö på den romska

nationaldagen.

=====

_Anna- _Lena _Stålnacke
_Maria _Bergman
_Peter _Kinlund
_Marianne _Abrahamsson
_Göran _Körner
_Per _Lindberg
_Anna _Götlind

_Puls __SO #5
_Grundbok

_Överförd från första upplagan,
utgiven av _Natur & _Kultur,
_Stockholm, #2021, med
__ISBN #978-#91-#27-#45748-#5

_Specialpedagogiska skolmyndigheten
#2022

_Volym sju av nio

_Till punktskriftsläsaren

_Först i boken finns text från originalets insida pärm, här finns _Europafakta och en tidslinje över _Sveriges historia från år #1050.

_Nytt kapitel börjar alltid på ny sida. _Markera gärna med ett gem var du är i boken.

_Det finns bildbeskrivningar till många bilder.

_Boken har många svällpappersbilder. _Se till att du har dem nära tillhands så att du snabbt kan få fram rätt svällpappersbild.

_Du behöver också en eller flera _Europakartor. _Din lärare behöver visa och markera olika saker som nämns i bokens text.

_Om det saknas bilder eller du vill få något förklarat kan du be din lärare rita en enkel bild på din ritmuff/_Blackboard.

_Tveka aldrig att fråga din mentor om det är något som du undrar över!

_Skicka gärna dina synpunkter på
anpassningen av denna bok till
anpassningsfunktionen~àspsm.se

_Innehåll volym sju

_Siffran inom parentes hänvisar
till svartskriftsbokens sidor.

_Nyckel:

sh = samhällskunskap

ge = geografi

re = religion

hi = historia

_Till punktskriftsläsaren	I
hi _Vasatiden (#124).....	#247
_Gustav _Vasa -- _Sveriges	
_kung (#126).....	#250
_Kungen och kyrkan (#128).....	#254
_Bönder gjorde uppror (#130).....	#258
_Vasatidens slott (#132).....	#262
_Gustav _Vasas söner och	
_döttrar (#134).....	#267
_Riksdagen och de fyra	
_ståndet (#138).....	#277
_Livet för bönderna (#140).....	#281
_Källor: _Olaus _Magnus	
_skriver om _Sverige (#142).....	#285
_Ute i världen: _Böcker kunde	
_sprida idéer (#144).....	#289
	_Iii

_Vasatiden

_Historia

_Efter _Stockholms blodbad år #1520 är _Kristian __II kung i både _Danmark och _Sverige. _Men många svenska stormän tycker illa om att styras av den danske kungen. _De behöver en stark person som kan leda ett uppror mot danskarna. _Den personen blir _Gustav _Vasa.

_Gustav _Vasa ser till att _Sverige lämnar _Kalmarunionen och blir ett självständigt land. _Han själv blir kung med väldigt stor makt.

_Åren #1523--#1611 styrs _Sverige först av _Gustav _Vasa och sedan av hans söner. _Därför kallas den här tiden för _Vasatiden.

_Tidslinje

år #1050--#1523 _Medeltiden

år #1523--#1611 _Vasatiden

år #1611--#1718 _Stormaktstiden

år #1718--#1772 _Frihetstiden och
gustavianska tiden

år #1800-talet

år #2000-talet _Här är vi nu.

::: #125 ::::::::::::::::::::::::::::

_I det här kapitlet får du läsa om

é hur _Sverige blir ett själv-
ständigt land och ett arvrike

é när _Sverige lämnar den katolska
kyrkan och blir ett protestantiskt
land

é riksdagen och de fyra stånden:

adel, präster, borgare och bönder

é livet för människor på #1500-
talet.

=== _Bildbeskrivning =====

_En kille och en tjej tittar på dator:

_Datorn: _Innan _Gustav _Vasa blev kung var han med om flera spännande äventyr i _Dalarna.

_Han gömde sig i ett hölass ...

_Tjejen: _Vänta! _Hur vet vi att det verkligen har hänt?

_Killen: _Vem har skrivit ner de har berättelserna?

=====

_Gustav _Vasa -- _Sveriges kung

_Gustav _Eriksson tillhörde en gammal adelssläkt från _Uppland som hette _Vasaätten. _I historien är han känd som _Gustav _Vasa.

_Gustav hade kämpat på _Sturepartiets sida mot den danske kungen _Kristian __II redan före _Stockholms blodbad. _Under kampen hade han blivit tillfångatagen och skickats till _Danmark. _I två år satt han inspärrad på ett danskt slott innan han lyckades fly.

=== _Bildbeskrivning =====

_Målning från #1908 av _Carl _Larsson. _Gustav _Vasa rider in i _Stockholm. _Han har en rustning i plåt på sig. _Bakom honom syns fotsoldater och fler hästar med riddare i plåtrustningar. _I _Stockholm bugar borgarna sig för honom.

_Målningar som den här skulle
#126 _____ #250

göra svenskarna stolta över sin historia.

=====

_Hjälp från _Hansan

_När _Gustav fick veta att hans far och många fler hade halshuggits i _Stockholms blodbad blev han rasande. _Han bestämde sig för att befria _Sverige från det danska styret.

_För att kunna genomföra ett uppror mot den danske kungen behövde _Gustav _Vasa hjälp. _Hansestaden _Lübeck i _Tyskland lånade honom pengar till soldater och krigsskepp. _Handelsförbundet _Hansan ville nämligen försöka knäcka den nordiska unionen, _Kalmarunionen, som länge hade hindrat deras handel på _Östersjön.

::: #127 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Ett självständigt land

_Gustav _Vasa tog sig till _Dalarna, där det fanns många som stödde

#127

#251

_Sturepartiet. _Gustav övertalade befolkningen där att hjälpa honom i upproret mot _Kristian __II. _Snart deltog alla _Sveriges landskap i upproret mot den danske kungen och efter ett år var nästan hela landet befriat.

_Vid ett möte med flera av _Sveriges stormän i _Vadstena #1521 valdes _Gustav till riks-föreståndare. _Två år senare valdes han till _Sveriges kung vid ett möte i _Strängnäs. _Det blev det definitiva slutet för _Kalmarunionen. _Detta hände den #6 juni #1523 och är en av anledningarna till att #6 juni är _Sveriges nationaldag.

_Gustav _Vasa var _Sveriges kung #1523--#1560.

_Om _Gustav _Vasas äventyr i _Dalarna

_Året är #1520. _Den danske kung _Kristian gör allt han kan för att fånga _Gustav _Vasa, som har flytt till _Dalarna. _Kristian utlovar en #127 #252

stor belöning åt den som griper den svenske adelsmannen. Och Gustav känner sig inte säker någonstans. Gång på gång flyr han till nya gömställen ...

När Gustav Vasa blev gammal berättade han för biskopen Peder Swart hur det hade gått till när han hade överlistat de danska soldaterna och gjort Sverige till ett eget land. Det blev boken "Gustav Vasas krönika". Gustav Vasas äventyr har också berättats vidare som sagor hos det svenska folket under många hundra år. Vad som är sant i dessa berättelser är svårt att veta. Gustav Vasa ville förstås gärna att man skulle minnas honom som modig och listig. Ingen skulle tvivla på vem som var hjälten när Sverige befriades från danskarna.

Skidtävlingen Vasaloppet sägs gå i Vasas "skidspår", samma sträcka som Gustav Vasa tog när han samlade Dalarnas bönder till uppror mot den danske kungen.

_Kungen och kyrkan

_Efter alla krigen mot _Danmark var
_Sverige ett mycket fattigt land.
_. _Statskassan var tom, och att
bygga upp ett nytt försvar var dyrt.
_Armén behövde knektar, det vill
säga yrkessoldater som inte var
bönder. _Borgar och befästningar
måste byggas, och försvaret behövde
en stor _flotta med egna krigs-
skepp. _Dessutom skulle alla
skulderna till _Lübeck betalas
tillbaka.

_Kyrkan var rik

_Varifrån skulle _Gustav _Vasa få
pengar till allt detta? _Jo, kyrkan
var rik. _Under flera hundra år hade
den samlat på sig massor av stora
gårdar och guld. _Kungen tvingade
biskoparna och klostren att lämna
ifrån sig sina rikedomar.

_Biskoparna fick inte längre ha

några egna borgar. En del av borgarna delade kungen ut till adelsmän som stödde honom. Några borgar behöll han för sig själv.

Klostren stängdes och många munkar och nunnor flydde utomlands.

Kanske kunde de ta sig till Frankrike eller något annat katolskt land.

Kungen blev kyrkans chef

Gustav Vasa förstod att det skulle vara lättare att styra folket om det var han som hade makten över kyrkan.

Därför bestämde han att kyrkan skulle vara en svensk statskyrka.

Kungen skulle vara kyrkans högste chef, i stället för påven i Rom.

Sedan såg Gustav Vasa till att Bibeln översattes från latin till svenska. Latinet försvann ur gudstjänsterna också. Allt skulle vara på svenska så att alla kunde förstå.

=== Bildbeskrivning =====
_Första sidan i den första svenska
_bibeln. _Det står: _Biblia, _Thet
är: _All then _Helgha _Scriff̄t, på
_Swensko _Tryckt i _Upsala #1541.
=====

_Ordlista

_Statskassan är de pengar kungen har
_för att styra riket.

_Flotta är en samling skepp, ofta
_menar man krigsskepp.

::: #129 ::::::::::::::::::::::::::::

_Reformationen

=== Bildtext =====
_Gustav _Vasa och hans äldste son
_Erik tar emot den första bibeln
på svenska. _Målningen är gjord
under #1800-talet på en vägg i
_Uppsala domkyrka.
=====

_Den svenska kyrkan blev nu
_protestantisk i stället för katolsk.

_Protestantismen var en ny sorts

#129

#256

kristendom som hade börjat i
_Tyskland med munken _Martin _Luther
och snabbt spridit sig även till
_Sverige. _Denna förändring kallas
reformationen.

_Att överge den katolska läran och
införa en statskyrka kunde leda till
dödsstraff, men _Gustav _Vasa var
inte rädd för påven och den katolska
kyrkan. _Under början av #1500-talet
förlorade nämligen påven alltmer av
sin makt i norra _Europa. _Läs mer
om _Martin _Luther och reformationen
på sidan #145.

_Prästerna efter reformationen

_Under medeltiden hade präster varit
tvungna att leva i celibat, vilket
betydde att de inte fick gifta sig.
_Efter reformationen kunde de gifta
sig och bilda familj. _Prästen i byn
var ofta son till en präst.

_Efter reformationen var präster
inte längre befriade från skatt.

_Biskopar fick inte längre vara med
i kungens råd. _I gengäld kunde
vanliga präster delta i riksdagens

#129

#257

arbete. _Läs mer om riksdagen på sidan #138.

::: #130 ::::::::::::::::::::::::::::

_Bönder gjorde uppror

_Efter befrielsen från det danska styret var _Gustav _Vasa en hjälte för bönderna. _Men när det visade sig att kungen höjde skatterna och ökade sin makt över bönderna, blev de både arga och besvikna. _Flera uppror mot kungen startade.

_Klockupproret

_Klockupproret i _Dalarna startade år #1531. _Kungen hade bestämt att varje kyrka skulle lämna ifrån sig en kyrkklocka som en extraskatt. _Bönderna skyddade sina kyrkor och gjorde våldsamt motstånd. _Då red _Gustav _Vasa själv dit, fast besluten att krossa upproret. _Flera av ledarna avrättades, trots att de var gamla vänner till kungen sedan upproret mot danskarna. _Men kungen

#130 #258

var hård, nu gällde det att skrämma alla motståndare till lydnad.

=== _Bildbeskrivning =====

_Teckning som visar att djupt inne i skogarna byggde bönderna fällor och bakhåll, till exempel genom att fälla träd för att sedan anfälla kungens knektar (soldater) från flera håll. _Bönderna gömmer sig bakom träden och skjuter på knektarna med armborst (som en liten pilbåge).

=====

::: #131 ::::::::::::::::::::::::::::

_Dackefejden

_Sommaren #1542 startade ett uppror i _Småland. _De småländska bönderna var arga över att _Gustav _Vasa och hans fogdar hade börjat bestämma hur de skulle sköta jordbruket, jakten och handeln. _Sådant var de vana vid att få sköta själva. _De tyckte inte heller om hur kungen plundrade kyrkorna och höjde skatterna.

_Ledaren över smålänningarna hette #131 #259

_Nils _Dacke och han hade tusentals
_arga bönder med sig. _Det tog över
ett år innan kungen och hans knektar
hade slagit ner upproret, som kallas
_Dackefejden. _Nils _Dacke
avrättades och hans huvud sattes upp
på en påle utanför stadsporten i
_Kalmar. _Det var en varning:

"_Så går det om du trotsar kungen!"

_Dackefejden är det största
bondeupproret i _Sveriges historia.

=== _Bildbeskrivning =====

_Teckning som visar _Nils _Dackes
_avhuggna huvud, i en bok av _Joen
_Petri _Klint år #1543. _Dackes
_huvud har mycket hår och skägg,
det är uppsatt på en påle.

=====

_Var _Gustav _Vasa en bra kung?

_Gustav _Vasa var envis, misstänksam
och sträng. _Allt som köptes och
såldes på olika håll i landet höll
han reda på genom sina fogdar. _Han
kontrollerade noga att alla skatter
kom in.

#131

#260

När kungen stängde klostren försvann skolor och sjukhus, som munkarna och nunnorna hade skött.

Även klostrens bibliotek förstördes.

När Gustav Vasa dog, år #1560, hade han styrt Sverige i #37 år och hunnit göra allt han tyckte var viktigt:

é Han hade skapat fred och ordning i riket.

é Han hade byggt upp ett starkt försvar.

é Den katolska kyrkans makt var krossad och kyrkans rikedomar hade fyllt på den svenska statskassan.

Under Gustav Vasas tid föddes ett nytt, självständigt Sverige, och därför kallas Gustav Vasa ibland "Sveriges landsfader".

Ångrade han sig?

Det sägs att den döende kungen bad Gud om förlåtelse för sitt hårda styre:

#131

#261

"_Jag bekänner mig hava intet så regerat i mitt konungstliga välde som mig borde. _Herre _Jesus, _Du som allsmäktig äst, missskunda dig över mig syndare."

_Men inför människorna fortsatte historikerna länge att visa upp bilden av en god kung, precis som _Gustav _Vasa ville när han lät skriva sin egen historiebok (se s. #127).

::: #132 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Vasatidens slott

_De kungliga slotten som byggdes under _Vasatiden var ofta borgar från medeltiden som byggdes om så att de blev ännu större.

_Ett _Vasaslott var inte lätt att erövra: _Ytterväggarna var av sten eller tegel, och ofta flera meter tjocka. _Eftersom krigarna hade börjat skjuta med kanoner byggdes slotten med runda torn, som var

#132

#262

svårare att skjuta sönder. I tornen stod det kanoner i alla skottgluggar. Runt flera av slotten fanns djupa vallgravar fyllda med vatten.

Varje rum hade en stor öppen spis, men på vintern måste det ändå ha varit mörkt och ruggigt kallt bakom de tjocka murarna. De små fönstren släppte inte in mycket ljus.

I slottskällaren var det kallt och fuktigt. Där satt kungens fångar i kolmörka fängelsehålor medan de väntade på sin dom.

Slottsfogden var slottets chef. Hans viktigaste uppgifter var att leda slottets försvar och samla in de skatter som folket i trakten skulle betala.

=== Bildtexter/beskrivningar =====

_ Bildtext

_ Kalmar slott är ett av slotten som byggdes om under Vasatiden.

_Bildtext

_Många av _Vasaslotten var gamla medeltida borgar som _Gustav _Vasa och hans söner lät bygga om.

_Bildbeskrivning

_Här visar en karta var _Vasaslotten ligger. _De flesta ligger i södra _Sverige (men inga i _Skåne, _Blekinge, _Halland eller på _Gotland). _Det finns två slott i dagens _Finland, ett i _Åbo och ett på _Åland, _Kastelholm.

_Slotten i _Sverige är:
_Slottet _Tre _Kronor i
_Stockholm, _Nyköpingshus,
_Stegeborg, _Linköping,
_Jönköping, _Kronoberg, _Borgholm,
_Kalmar, _Bergkvara, _Älvsborg,
_Skaraborg, _Läckö, _Vadstena,
_Gripsholm, _Örebro, _Västerås,
_Uppsala, _Örbyhus.

=====

_Vad gjorde kungen på slottet?

_Gustav _Vasa lät förstärka och bygga om över #20 stora slott runt om i landet. _Det förnämsta slottet var _Tre _Kronor i _Stockholm.

_Precis som medeltidens kungar reste _Gustav _Vasa hela tiden omkring i landet, från det ena slottet till det andra. _Så här kan det ha gått till när han besökte ett av sina slott:

_Kungen ser efter vad som finns i slottets spiskammare (skafferier) där mat, vin och öl förvaras. _Knektarna får visa att de kan använda sina vapen och att de kan skjuta med slottets kanoner. _Kungen tittar in i stallarna och räknar hästarna.

_Under flera dagar sitter han och granskar slottsfogdens kassaböcker för att kontrollera att det inte har fuskats med skatterna.

=== Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Fest på ett _Vasaslott. _Bordet är pyntat med vackra silversaker. _Tallrikarna är av trä eller tenn. _Varje gäst har med sig sin egen kniv och sked; gafflar har inte börjat användas.

_Bildbeskrivning

_Teckning som visar en fest på ett _Vasaslott. _Kungen sitter i högsätet, ett bord längst fram i rummet. _Längs väggarna finns bord så att alla kan se kungen. _Borden är pyntade med vackra silversaker. _Tallrikarna är av trä eller tenn. _Varje gäst har med sig sin egen kniv och sked, gafflar har inte börjat användas. _Tjänstefolk bär in mat och spelmän spelar på harpa och blåsinstrument. _Några hundar lufsar runt!

=====

_Gustav _Vasas söner och döttrar

_Vid en riksdag år #1544 i _Västerås beslutades att _Sverige skulle vara ett arvrike, det vill säga att riket skulle ärvas från far till son. _Tre av _Gustav _Vasas fyra söner skulle komma att bli kungar: _Erik, _Johan och _Karl.

_Erik __XIV

_Alla _Vasasönerna fick den bästa utbildning som gick att få. _Erik, som var äldst, kunde flera språk och var även duktig på att teckna och spela luta. _Han kunde rida och fäkta, och han älskade fester och praktfulla kläder.

_Erik var kung i åtta år och nästan hela tiden var _Sverige i krig mot _Danmark. _Kriget kostade så mycket att statskassan tömdes på nästan allt som _Gustav _Vasa hade sparat ihop.

__Ett sätt att snabbt få in pengar
var att gifta sig rikt. __Därför
bestämde sig __Erik för att fria till
drottning __Elisabet __I i __England.
__Hans syster __Cecilia var den som
fick resa dit för att ställa den
viktiga frågan. __Med sig hade
__Cecilia en målning av __Erik. __Men
resan var förgäves. __Elisabet ville
inte gifta sig med honom.

=== __Bildbeskrivning =====

__Teckning av __Erik __XIV (__Erik
den fjortonde) som han ville se
sig själv: lärd, mäktig och
modern. __Byxorna kallas
pluderhosor och hörde till det
senaste modet. __Det är ett slags
shorts men med mycket tyg så de
har formen som ballonger. __Till
det en jacka med en kort mantel
över axlarna. __Där byxorna slutar
finns rosa strumpor och på
fötterna ett par röda skor.

=====

_Bröderna _Erik och _Johan blev
_fiender

_En av _Sveriges fiender var _Polen.
_De var nämligen i _allians med
_Danmark, som _Sverige var i krig
med. _När _Eriks bror _Johan gifte
sig med den polska prinsessan
_Katarina _Jagellonica, blev _Erik
rasande. _Erik låste in _Johan och
_Katarina på _Gripsholms slott. _Där
fick de stanna i fyra år.

_Erik friade till flera utländska
prinsessor, men alla tackade nej. _I
stället gifte han sig med en
tjänsteflicka som hette _Karin
_Månsdotter. _Karin var dotter till
en fattig knekt, och att kungen
gifte sig med en "vanlig" flicka
retade adeln. _Kort efter bröllopet
avsattes _Erik, och _Johan blev kung
i stället.

_Erik satt inlåst på olika slott i
nio år. _När han plötsligt dog var
det många av hans vänner som trodde
att han blivit mördad. _Det gick
rykten om att _Johan hade serverat

honom en tallrik förgiftad ärtsoppa.

=== _Bildbeskrivning =====
_Sveriges riksregalier som användes när _Erik ___XIV kröntes till kung: riksäpplet, kronan, spiran och riksnyckeln. _De är tillverkade av guld och pryds med ädelstenar.

=====

_Ordlista

_Allians betyder förbund. _Om två länder har en allians är de överens om att hjälpas åt.

::: #135 ::::::::::::::::::::::::::::

_Johan ___III och _Katarina
_Jagellonica

_Johan ___III regerade i #24 år.
_Kriget mot _Danmark avslutades, men i stället drogs _Sverige in i ett krig mot _Ryssland.

_Katarina var katolik, och förmodligen påverkade det _Johan.

_Han försökte göra den svenska

#135

#270

kyrkan mer lik den katolska. Han
lät också rusta upp många gamla
kyrkor och kloster som hade
förstörts under reformationen.

Även Vasaslotten byggdes om
under den här tiden. De blev lyxiga
palats med stiliga möbler och vackra
vävnader på väggarna.

Johan och Katarina ville att
Sverige och Polen skulle samarbeta
om makten över Östersjön. Efter
Johans död blev deras son
Sigismund kung i både Polen och
Sverige.

Johan III (Johan den tredje)
är känd som "byggarkungen".

Gripsholms slott var ett av de
slott som byggdes om under Johans
tid.

::: #136 :::::::::::::::::::::::

Karl IX

När kung Sigismund befann sig i
Polen var det hans farbror Karl
som var riksföreståndare i Sverige.

Men Karl hade en önskan om att få
ännu större makt. Han gjorde uppror
#136 #271

mot Sigismund och lyckades få honom avsatt år #1599. Sedan hämnades Karl på de adelsmän som hade hjälpt Sigismund. Han kallade dem landsförrädare och lät halshugga dem i Linköping år #1600. Det kom att kallas Linköpings blodbad.

Karl IX var den tredje av Gustav Vasas söner som blev kung.

Flera krig

#1600-talet började illa för Sverige. Riket var svagt och splittrat och hamnade i krig med flera länder. Den polske kungen Sigismund ville ha sin svenska tron tillbaka, så Polen och Sverige krigade mot varandra under många år.

Makten över handeln på Östersjön var viktig eftersom den som styrde över hamnstäderna kunde ta ut tull. Under Karl IX:s tid (#1599--#1611) startade därför flera krig mellan Sverige, Danmark och Ryssland. Karl IX blev känd som en av de krigarkungar som skulle göra Sverige till en stormakt.

#136

#272

=== Bildbeskrivningar =====
_Täckning av _Karl __IX (_Karl den
_nionde) var känd som en sträng
kung. _Här är han klädd helt i
svart- och gulrandigt. _Han har
jacka, pluderhosor (shorts),
strumpor och skor. _Frisyren är
lite märklig, han har kammat upp
hår från sidorna för att dölja sin
flint!

_Släktträd

_Gustav _Vasa var gift tre
gångar och fick många barn.

é _Med _Katarina av _Sachsen-
_Lauenburg fick han barnet _Erik
_XIV

é _Med _Margareta _Leijonhufvud,
fick han #8 barn: _Johan __III,
_Katarina, _Cecilia, _Magnus,
_Anna, _Sofia, _Elisabet, _Karl
__IX, (+ #2 barn som dog
tidigt).

é _Med _Katarina _Gustavsdotter
(_Stenbock) fick han inga barn.

_Vasaättens vapensköld. _Den har
_tre ränder i rött, vitt och blått.
_Mitt på skölden finns en vase,
ett knippe med strån.

=====

_Ordlista

_Tull var en slags skatt som
_handelskeppen betalade när de kom
till hamnen.

::: #137 :::::::::::::::::::::::

_Vasadöttrarna

_Tre av _Gustav _Vasas söner blev
kungar, och även hans döttrar fick
göra viktiga saker för _Sverige och
för släkten _Vasa.

_Alla de fem prinsessorna gifte
sig med tyska grevar och _hertigar.

_De flesta tyska _furstendömena var
motståndare till _Danmark, precis
som _Sverige var. _Därför var det
viktigt att hålla sig väl med dem.

_När prinsessorna flyttade utomlands
kunde de lättare knyta viktiga

#137

#274

kontakter i de rikena än vad deras
bröder kunde, som blev kvar i
_Sverige.

_Som gifta skulle de också styra
över sina stora hushåll. _I deras
utbildning ingick därför arbets-
ledning och språk. _De fick även
lära sig att spela musik, rida och
dansa.

_Cecilia

_När _Cecilia var #24 år gifte hon
sig med en tysk greve som hette
_Kristoffer. _Han arbetade för
_Cecilias bror, kung _Erik __XIV.

_Kristoffer och _Cecilia reste
till _England för att förhandla om
giftermål mellan _Erik och den
engelska drottningen _Elisabet _I.

_När _Cecilia och _Kristoffer var i
_England tog deras pengar slut. _De
lånade nya, men blev osams med dem
som ville ha tillbaka sina pengar.

_Till slut jagades de ut ur landet.

_När de kom tillbaka till _Sverige
var det _Johan som var kung. _Johan

lät _Cecilia få styra över _Ärboga

#137

#275

stad och en del andra landområden.
_Hon drev gruvor, järnbruk och
_handel, och ägde också två fartyg.
_Dessa använde hon för att sjöröva
_med på _Östersjön. _Hon plundrade
_utländska fartyg och smugglade
_vapen. _På så sätt tjänade hon extra
_pengar. _Hon tyckte om prakt och
_stora fester, så pengar behövdes.

_Cecilia och _Kristoffer fick sex
_barn innan _Kristoffer dog. _Då var
_Cecilia #35 år gammal. _Fyra år
_senare lämnade hon _Sverige för att
_bo i _Baden i _Tyskland, där
_Kristoffers släkt ägde land. _Där
_hade _Cecilia ofta brist på pengar.
_Hon reste runt för att be personer
_hon kände om lån och hjälp. _Det
_finns många berättelser om hur hon
_jagades av personer hon lånat pengar
_av. _Cecilia blev #87 år gammal.

_Ordlista

_Hertig är en titel som den som är
_bror till en kung brukar få.

_Furstendöme är ett litet land som
_stys av en furste, till exempel

#137

#276

en greve eller hertig. _Vid den här tiden bestod _Tyskland av många små furstendömen.

::: #138 :::::::::::::::::::::::

_Riksdagen och de fyra stånden

_Under medeltiden brukade kungen samla landets mäktigaste stormän och biskopar till möten när viktiga beslut behövde fattas. _Mötena kallades herredagar och kunde handla om krig, skatter och lagar. _I slutet av medeltiden fick även en del borgare och bergsmän vara med. _Men det var först under _Vasatiden som större delen av befolkningen var representerad vid mötena.

_De fyra stånden

_Under _Vasatiden bestod samhället av fyra grupper som kallades de fyra stånden: adel, präster, borgare och bönder.

é _Adeln bestod av de frälse-
familjer som vuxit fram under
medeltiden.

é _Till prästeståndet hörde
präster och biskopar. _Liksom
adeln ägde kyrkan mycket jord
och hade därför stor makt.

é _Borgarståndet bestod av
handelsmän och hantverkare i
städerna.

é _Till bondeståndet hörde de
bönder som ägde sin egen jord.
_De bönder som brukade
adelsmännens jord fick inte höra
till bondeståndet.

::: #139 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Riksdagarna

_Under _Vasatiden började man samla
representanter från alla de fyra
stånden vid mötena, som nu kom att
kallas riksdagar. _Dessa varade
under en eller ett par veckor och
det kunde gå flera år mellan
riksdagarna. _Senare bestämdes att
riksdagar skulle hållas vart tredje

#139

#278

år och mötena blev allt längre. På #1600-talet brukade de pågå under flera månader.

De som inte tillhörde något stånd

Tanken var att folket skulle representeras vid riksdagarna, men under #1600-talet skulle det bli allt fler grupper som inte var representerade. Det gällde både fattiga och rika grupper. Bland de rika fanns utbildade personer med "fina" yrken som inte tillhörde något stånd, till exempel läkare och sjökaptener.

Till de fattiga hörde drängar, arbetskarlar och torpare. Och det skulle dröja ända till #1921 innan någon kvinna fick delta i riksdagens arbete.

Befolkningen på landet och i städerna

I slutet av #1500-talet bodde ungefär en miljon människor i det svenska riket. Även det som i dag

#139

#279

är Finland hörde till Sverige. De flesta människorna bodde i små byar eller ensamma gårdar ute på landsbygden. Ungefär 90 % av befolkningen var bönder. Endast en halv procent hörde till adeln.

I jämförelse med bönderna i resten av Europa hade de svenska bönderna större politiskt inflytande, eftersom de hade rätt att delta i riksdagen.

De städer som fanns var små. I slutet av 1500-talet bodde ungefär 10 000 personer i Stockholm.

Husen i städerna var ofta enkla, omålade och byggda av trä. I städerna fanns ett rådhus där de som styrde i staden samlades, ett torg där man köpte och sålde varor samt en kyrka. Städernas invånare bestod av handelsmän, hantverkare, pigor och drängar.

Se svällpappersbild.

=== Bildtext =====

Norden i slutet av 1500-talet.

Det gröna området visar Sverige.

=====

_Livet för bönderna

_Livet för folket på landsbygden förändrades mycket långsamt. _Det var ingen större skillnad för bönder som levde under #1500-talet än för dem som levde flera århundraden tidigare. _De bodde ungefär likadant, och försörjde sig på samma sätt.

_När den svenske prästen _Olaus _Magnus var i _Rom år #1544, utsåg påven honom till ärkebiskop i _Sverige. _Olaus _Magnus hoppades att den svenska kyrkan en dag skulle bli katolsk igen, så att han kunde flytta hem. _Men så blev det inte.

_Olaus _Magnus berättade ofta om _Norden för sina nyfikna italienska vänner. _Till slut skrev han ner alltsammans i en hel serie böcker.

_Här har vi förenklat hans texter lite, men ungefär så här ritar och berättar han om barn och vuxna på #1500-talet:

=== _Bildbeskrivning =====

_Täckning av en bondgård på #1500-talet. _Bondgården består av boningshus, lador och uthus.

_Husen bildar en fyrkant med en gårdsplan i mitten. _På

gårdsplanen finns en brunn med vatten. _Husen är byggda med stockar som ligger på varandra.

_Ett hus har en trappa till en övervåning, det är en loftbod.

_Där förvarades mat och kläder.

=====

::: #141 :::::::::::::::::::::::

_Om midsommar

_När alla skogar, ängar och fält står i grönska brukar folk samlas på städernas torg eller ute på ängar för att dansa i skenet av eldar som tänds överallt. _Under dansen brukar man sjunga visor som handlar om forntida hjältar, eller om mördare och skurkar.

_Sedan brukar flickorna sjunga om allt dumt som män gör: _De spelar tärning, slåss på krogen och dricker

#141

#282

sig fulla. _De unga männen svarar med att sjunga om hur lata, grälsjuka och skvalleraktiga kvinnor är.

_Om arbetet på gården

_På gården är det kvinnorna som lagar mat, bakar bröd och brygger öl. _De sköter barnen och har ansvar för gårdens djur.

Männen sköter åkerbruket, _tröskar, tämjer hästar och sätter upp _gårdsgårdar. _Om en man försöker göra sådant som är "kvinnogöra" kör kvinnorna genast i väg honom. _Männen ska hålla sig till sitt, tycker kvinnorna.

_Om snöbollskrig

_När det är snö på marken samlas pojkarna på en kulle. _De föser samman en massa snö och bygger en fästning med små gluggar i murarna.

_Sedan håller de vatten över fästningen för att den ska frysa till is och bli hård och stark.

_Därefter delar pojkarna in sig i

lag. _Det ena laget tar plats i fästningen för att försvara den, och det andra laget stannar utanför för att angripa den. _Sedan startar en glad strid som inte förs med andra vapen än snöbollar som kastas.

_Lägger någon in sten eller is i sin snöboll straffas han med att naken doppas i iskallt vatten. _Om några drar sig ur striden och flyr sin väg, stoppar de andra snö innanför kläderna på dem, om de lyckas fånga in dem.

_Olaus Magnus böcker är viktiga källor till #1500-talets Sverige. _Du kan läsa mer om dem på nästa sida.

_Ordlista

_Tröska är när man slår loss fröna från säden.

_Gärdsgårdar är staket runt åkrar och ängar.

_Källor: _Olaus _Magnus skriver om
_Sverige

_I slutet av #1400-talet kom de
första tryckta böckerna, och år
#1555 kom "_Historia om de nordiska
folken", som berättar om livet i
_Norden. _Författare är _Olaus
_Magnus, en svensk präst som i flera
år bodde i _Rom. _Det var där han
skrev sina böcker, som är på latin.
_Sammanlagt #22 böcker blev det. _De
innehåller många bilder.

_Olaus _Magnus skriver om allt
möjligt -- om natur och djur, krig
och monster och jättar. _Fakta
blandas med en hel del fantasi och
olika myter. _Det gäller därför att
läsa kritiskt och fundera på om det
han skriver verkligen kan stämma.

_Ibland berättar _Olaus _Magnus om
barn. _I bok #16 skriver han om de
första skolorna. _Olaus _Magnus
visste mycket om skolan.

_Det var nämligen kyrkan som
#142

ordnade skolor vid denna tid.

_Kyrkan valde ...

... skolemästare eller pedagoger,
det är öfningsledare, hvilka såväl
själfva som genom sina
underordnade hafva att undervisa
två- till trehundra gossar och
ynglingar af olika ålder, äfven om
de äro stormanssöner, i allahanda
goda lärospån samt jämväl med spö
eller ris aga dem, därest de ej
vilja skicka sig väl ...

_Texten är inte lätt att förstå
eftersom översättningen till svenska
är hundra år gammal. _Men vi får
veta att lärarna kallades
"skolemästare", att det främst var
söner till stormän som fick gå i
skolan -- och att det var tillåtet
att bestraffa de pojkar som inte
skötte sig med spö eller ris.

=== _Bildbeskrivning =====

_Teckning som visar två klassrum.

_I ena bilden sitter skolmästaren
i sin kateder med en uppslagen

#142

#286

bok. _I ena handen håller han en pekpinne. _Eleverna sitter på golvet med varsin bok. _I den andra bilden visar hur en pappa undervisar sina söner i hemmet. _Pappan sitter i en stol och sönerna på knä på golvet.

=====

::: #143 :::::::::::::::::::::::

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Olaus _Magnus karta över _Norden från år #1539. _Det är den första någorlunda korrekta kartan över _Norden. _Den färglades för hand senare. _Lägg märke till de märkliga djuren ute i havet.

_Bildbeskrivning

_Den tecknade kartan visare hela _Norden och är full av detaljer, som inte är så vanliga på kartor idag. _Vi ser förstås berg, sjöar, och vattendrag. _Men där syns också hus, träd och buskar och djur. _Människor åker båt, åker skridskor, skidor, jagar sälar och

#143

#287

hjordtar eller arbetar på fält. I
haven syns märkliga fantasidjur
som stora sjöormar, jättehunnar
och andra simmande sjödjur.

Ländernas form stämmer inte
med hur vi ser kartor idag.

Namn på kartan: Scandia,
Norvegia, Svecia, Dalacarl,
Dania, Gothia, Mare Goticvm,
Mare Glacial, Finmarchia,
Lappia, Botnia, Mare Botnic,
Livonia, Esthia, Gotlandia,
Middelpadia

=====

_Ute i världen: _Böcker kunde sprida idéer

_På medeltiden skrev man alla böcker för hand. _Det var dyrt och tog lång tid.

_I mitten av #1400-talet kom en uppfinning som gjorde att böcker kunde spridas till allt fler människor -- tryckpressen.

_Boktryckarkonsten

_Det var tysken _Johann _Gutenberg som först lärde sig konsten att trycka böcker. _Han kom på att han kunde gjuta lösa bokstäver i metall. _Bokstäverna pusslade han ihop till rader och sidor. _Sedan lade han färg på bokstäverna och tryckte texten på papper. _Tryckpressen var uppfunnen.

_Metallbokstäverna kallades typer. _Efter tryckningen kunde typerna återanvändas. _När man behövde fler
#144 #289

typer var det lätt att gjuta nya.

Den här uppfinningen gjorde att man kunde trycka samma bok i hundratal exemplar, snabbt och billigt. Det nya sättet att göra böcker spred sig i hela Europa på bara några år. Senare började man även trycka tidningar på samma sätt.

Böckerna blev billigare tack vare tryckpressen, vilket ledde till att fler människor fick råd att köpa böcker. Därmed kunde nya tankar och kunskaper spridas mycket snabbare än vad de hade gjort tidigare.

=== Bildbeskrivning =====

Tryckpressen från #1400-talet från Gutenbergmuseet i Mainz i Tyskland. Med den här kan man trycka text. En platta med typer, bokstäver trycks mot ett papper. Typerna är löstagbara och kan sättas om i en ny platta. Med en vev pressas plattan mot pappret.

=====

=== _Bildtext =====
_En sida ur den första tryckta
_bibeln, _Gutenbergs bibel, från
#1454.

=====
::: #145 :::::::::::::::::::::::

_Martin _Luther och reformationen

_I början av #1500-talet tyckte den tyske prästen _Martin _Luther att påven och hela den katolska kyrkan misskötte sig. _De följde inte längre _Bibeln, ansåg _Luther.

_Han ville därför att kristendomen skulle renas och förnyas. _Denna förnyelse av kyrkans lära kallas reformationen.

_Eftersom man kunde trycka böcker spred sig _Luthers tankar snabbt. _Dessutom hade _Luther många elever, även från _Norden. _En sådan elev var _Olaus _Petri, som berättade om den lutherska läran för _Gustav _Vasa.

_I länder som _Holland och _Schweiz förstördes många helgonbilder och andra föremål under

#145

#291

reformationen. _Så var det inte i
_Sverige, men de placerades ibland
på kyrkvinden. _Målningar på
väggarna behölls oftast, men målades
ibland över långt senare.

_Kyrkan delades

_Påven ville att kejsaren skulle
gripa _Luther och bränna honom på
bål som kättare, men furstarna i
norra _Tyskland skyddade honom.

_Alla som var emot påven och
den katolska kyrkan kallades
protestanter. _Nu startade en lång
rad krig mellan protestanter och
katoliker. _Krigen pågick till långt
in på #1600-talet. _De kallas ibland
"religionskrig", men i verkligheten
handlade de om vilka som skulle ha
makten i _Europa.

_Kyrkan i västra _Europa delades.
_Norra _Europa är fortfarande
protestantiskt, medan södra _Europa
är katolskt. _Kyrkan i östra _Europa
är sedan länge grekiskortodox.

==== Bildbeskrivning =====
_Målning av en predikan i en
protestantisk gudstjänst, av en
okänd konstnär i en dansk kyrka
#1561. _Här syns ett barn som döps
och människor som får nattvard
(prästen ger dem bröd och vin). _I
tysk propaganda är det _Luther
själv som står i predikstolen, men
förmodligen är det en vanlig präst
som konstnären har målat.

=====

_Anna- Lena _Stålnacke
_Maria _Bergman
_Peter _Kinlund
_Marianne _Abrahamsson
_Göran _Körner
_Per _Lindberg
_Anna _Götling

_Puls __SO #5
_Grundbok

_Överförd från första upplagan,
utgiven av _Natur & _Kultur,
_Stockholm, #2021, med
__ISBN #978-#91-#27-#45748-#5

_Specialpedagogiska skolmyndigheten
#2022

_Volym åtta av nio

_Till punktskriftsläsaren

_Först i boken finns text från originalets insida pärm, här finns _Europafakta och en tidslinje över _Sveriges historia från år #1050.

_Nytt kapitel börjar alltid på ny sida. _Markera gärna med ett gem var du är i boken.

_Det finns bildbeskrivningar till många bilder.

_Boken har många svällpappersbilder. _Se till att du har dem nära tillhands så att du snabbt kan få fram rätt svällpappersbild.

_Du behöver också en eller flera _Europakartor. _Din lärare behöver visa och markera olika saker som nämns i bokens text.

_Om det saknas bilder eller du vill få något förklarat kan du be din lärare rita en enkel bild på din ritmuff/_Blackboard.

_Tveka aldrig att fråga din mentor om det är något som du undrar över!

_Skicka gärna dina synpunkter på
anpassningen av denna bok till
anpassningsfunktionen~àspsm.se

_Innehåll volym åtta

_Siffran inom parentes hänvisar
till svartskriftsbokens sidor.

_Nyckel:

sh = samhällskunskap

ge = geografi

re = religion

hi = historia

_Till punktskriftsläsaren_I

hi _Stormaktstiden (#146).....#294

_På _Gustav __II _Adolfs tid
_ (#148).....#297

_Soldater, kanoner och skepp
_ (#150).....#302

_Vasaskeppet (#151).....#304

_Sverige i trettioåriga
_ kriget (#152).....#307

_Vad ledde trettioåriga
_ kriget till? (#154).....#311

_Drottning _Kristina (#155)...#314

_Skånelanden blev svenska
_ (#156).....#316

_Iii

_Karl __XI -- en enväldig	
_kung (#158).....	#321
_Kristendom och häxjakt	
_(#160).....	#326
_Karl __XII -- soldatkungen	
_(#162).....	#330
_Anfallet på _Norge (#164)....	#336

_Stormaktstiden

_Historia

_På #1600-talet blir _Sverige en av
_Europas stormakter. _Därför kallas
den här tiden i svensk historia för
stormaktstiden. _En stormakt är ett
rikt och mäktigt land med en stark
krigsmakt.

_Under stormaktstiden är _Sverige i
_krig med grannländerna runt
_Östersjön nästan jämt. _Ute i
_Europa strider protestantiska och
_katolska länder mot varandra i det
som kom att kallas det trettioåriga
kriget. _Sverige deltar i kriget på
protestanternas sida.

_Stormaktstidens sista två
regenter är enväldiga. _Det betyder
att de struntar i riksdagen och
bestämmer allting själva.

_Tidslinje

år #1050--#1523 _Medeltiden

år #1523--#1611 _Vasatiden

år #1611--#1718 _Stormaktstiden

år #1718--#1772 _Frihetstiden och
gustavianska tiden

år #1800-talet

år #2000-talet _Här är vi nu.

::: #147 ::::::::::::::::::::::::::::

_I det här kapitlet får du läsa om

é hur _Sverige blir en stormakt

é de många krigen och hur de

påverkar människor på olika sätt

é hur kungen blir enväldig

é hur adelns makt först ökar och

sedan minskar

é de grymma häxjakterna.

=== _Bildbeskrivning =====

#3 _barn tittar på en kanon och
säger:

-- _Tänk att _Sverige var det
största och mäktigaste landet i
norra _Europa.

-- _Mm, som krigade nästan hela
tiden ...

-- _Vad var det som gjorde att
just _Sverige kunde bli så
mäktigt?

=====

_På _Gustav ___II _Adolfs tid

_Karl ___IX:s son blev kung år #1611.
_Han var då #16 år gammal och fick
kunganamnet _Gustav ___II _Adolf.

_När _Gustav _Adolf växte upp hade
han inte mycket tid för att leka och
ha roligt. _Istället studerade han,
framför allt språk, politik och
krigskonst.

_Adelsmannen _Axel _Oxenstierna
hjälpste den unge kungen att regera.
_Axel _Oxenstierna skulle fortsätta
vara en viktig person för _Sveriges
styrning under en stor del av
#1600-talet.

_Gustav ___II _Adolf (_Gustav den
andre _Adolf) gifte sig med den
tyska prinsessan _Maria _Eleonora.

_Så styrdes _Sverige

_Till riksdagarna kom representanter
för de fyra stånden -- adel,
präster, borgare och bönder.

_Där beslutade man bland annat om skatter och nya lagar.

_Gustav ___II _Adolf styrde riket med hjälp av ett riksråd. _Riksrådet bestod av riksämbetsmän som hade ansvar för var sitt viktigt område.

_De var ungefär som ministrar i en regering. _De ansvarade för domstolarna, armén, flottan och ekonomin. _Axel _Oxenstierna var rikskansler i rådet och den som ledde arbetet. _Alla hade sina kontor på det kungliga slottet i _Stockholm.

_Riket delades in i län, och i varje län fanns en landshövding som samlade in skatterna. _Lands- hövdingarna bodde ofta i de gamla slotten från _Vasatiden.

::: #149 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Nya städer

_Gustav ___II _Adolf ville att handel och tillverkning av varor skulle öka och att det skulle bli fler svenska affärsmän och företagare. _Därför grundade han många nya städer, till

#149

#298

exempel Göteborg, Umeå och Piteå.
Med hjälp av invandrade holländare
växte Göteborg snabbt till en
storstad. Men de andra nya städerna
växte mycket långsammare. De flesta
svenskarna fortsatte att vara bönder
och bergsmän.

=== Bildtext/beskrivning =====

Bildtext

Nya städer i Sverige på
#1600-talet.

Bildbeskrivning

Karta över #1600-talets
Sverige. Till Sverige hör även
Finland.

Längs norrlandskusten: Torneå,

Luleå, Piteå, Umeå,

Sundsvall, Söderhamn

I Svealand: Falun, Säter,

Vaxholm, Sala, Eskilstuna,

Lindesberg, Kristinehamn,

Askersund

I Götaland: Åmål, Vänersborg,

Göteborg, Alingsås, Gränna,

Karlskrona, Karlshamn,

#149

#299

Kristianstad

I Finland: Kajana, Brahestad,
Gamla Karleby, Jakobstad,
Nya Karleby, Kristinestad,
Tavastehus, Lappstrand,
Veckelaks.

I dagens Ryssland: Nyen

=====

Skolor i städerna

När Gustav Vasa hade stängt klostren på #1500-talet hade också klosterskolorna försvunnit. På Gustav II Adolfs tid öppnades många nya skolor i städerna. För handelsmännens söner fanns det skriv- och räkneskolor. I de större städerna fanns gymnasier där bland annat präster utbildades.

För barn till fattiga bönder fanns det inga skolor ännu.

Snabbare förbindelser

År #1636 infördes posten, som var mycket viktig för brevväxlingen mellan riksrådet och

#149

#300

landshövdingarna. Särskilda postbönder var brevbärare. En postbonde ansvarade för att ta posten två mil, till nästa postbonde. Fort skulle det gå. Ett brev från Stockholm till södra Sverige fick bara ta fyra dagar. Postbönderna fick ingen lön, men de slapp bli soldater.

Vägarna var ibland bara små stigar, så det var inte lätt att ta sig fram. Bönderna fick därför i uppdrag att bredda vägarna. Vid ungefär varannan mil fanns det gästgivargårdar där resande kunde få mat och byta till utvilade hästar.

=== Bildbeskrivning =====

Teckning av en ung postbonde som springer. Postbonden hade ett spjut för att skydda sig mot vilda djur och överfall.

=====

Kungens nyheter

Alla gick i kyrkan på söndagarna.

Då läste prästen upp nyheter och meddelanden, men han läste bara upp

#149

#301

sådant som kungen ville att folket skulle känna till. _Sveriges första tidning, som kom ut #1645, innehöll bara kungens och riksrådets nyheter. :::: #150 ::::

_Soldater, kanoner och skepp

_Kung _Gustav __II _Adolf rustade ständigt för krig. _Kanoner och alla andra vapen som armén behövde tillverkades i _Sverige.

_Hur kungen skaffade soldater

_Soldaterna valdes ut genom utskrivningen. _Kungens tjänstemän reste runt i landet och "skrev ut" män mellan #18 och #40 år. _Det var de starkaste männen som togs ut till krig.

_För att ingen skulle komma undan måste alla präster i landet föra noggranna listor över vilka som bodde i deras församlingar. _Det kallades att prästen gjorde kyrkobokföring.

#150

#302

Det räckte inte med de svenska och finska soldaterna. Kungen behövde också hyra utländska soldater, till exempel tyskar, engelsmän och skottar. De var yrkessoldater och slogs mot vem som helst, bara de fick bra betalt. Sådana soldater kallades legoknektar.

Skickliga hantverkare

Affärsmannen Louis De Geer startade tillverkning av kanoner och andra vapen i Finspång och Norrköping. Under flera år köpte den svenska armén alla sina vapen från hans fabriker.

Vallonerna, en folkgrupp från området vid nuvarande Belgien, var duktiga på att smida järn och tillverka stål. Louis De Geer anställde många valloner i sina fabriker. Vallonerna lärde svenskarna många tekniska nyheter som var viktiga för vapentillverkningen och Sveriges möjlighet att bli en stormakt.

_Vapentillverkningen satte fart på gruvorna i _Bergslagen. _Falu koppargruva blev den största i hela _Europa.

_Långt nere i gruvorna var det kol svart, vått och trångt, och många gruvarbetare omkom i olyckor. _Utan dessa gruvarbetare och all den malm de fick upp hade _Sverige aldrig blivit någon stormakt.

=== _Bildtext =====

_Den här kanonen är tillverkad på #1600-talet och står i _Kalmar.

=====

::: #151 :::::::::::::::::::::::

_Vasaskeppet

_Gustav ___II _Adolf beställde också stora krigsskepp. _Ett sådant skepp var _Vasa, som var tänkt att bli den svenska flottans stolthet. _Prakten skulle imponera på fienden och alla svenskar skulle känna sig stolta.

_Stora krigsfartyg som _Vasa användes för att försvara _Sveriges #151 #304

kuster, men också för att täppa till fiendens hamnar runt Östersjön.

Inga handelsfartyg fick segla ut i Östersjön utan att först betala tull till Sverige.

Tungt lastad

Under flera veckor lastades Vasa inför sin första resa, sin jungfrutur. Matförråden fylldes med saltad fisk, saltat fläsk och skeppsskorpor. Massor av öltunnor rullades ombord.

Det fanns gott om kulor och krut till skeppets #64 kanoner. Bara en enda kanonkula kunde väga närmare #12 kg. Vasa var verkligen tungt lastad.

Söndagen den #10 augusti #1628 lade Vasa ut från kajen nedanför Stockholms slott. Folk hade samlats längs stränderna. De hörde fartygets kanoner skjuta salut och såg hur hon sakta gled ut på vattnet. Hon var ståtlig med sina mäktiga master, prydda med blågula flaggor.

#151

#305

_Skeppet sjönk

_När skeppet kom ut på öppet vatten
_krängde hon till. _Strax kom nästa
_stöt och nu krängde hon våldsamt.

_Vattnet forsade in genom de öppna
_kanonluckorna. _Vasa lade sig på
_sidan och sjönk sedan snabbt till
_botten.

_De flesta människor klarade sig,
_men cirka #40 personer miste livet.

_Flytvästar fanns inte och det var
_inte vanligt att kunna simma.

_Olyckan berodde på att skeppet
_var felaktigt byggt. _Den del av
_skeppet som låg ovanför vattenytan
_var för tung, särskilt när den tunga
_lasten var ombord.

_#333 år efter förlisningen
_bärgades _Vasaskeppet upp till ytan
_igen. _I dag har hon ett eget
_museum: _Vasamuseet.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av en matskål i trä med sju
_träskedar som flera sjömän delade
_på och en läderstövel som man har

#151

#306

hittat ombord på _Vasaskeppet.

=====

_Ordlista

_Salut är en militär hälsning som görs genom att man skjuter med ett oladdat vapen, oftast för att fira något. _När man skjuter salut med en kanon smäller det högt utan att det kommer någon kanonkula.

::: #152 ::::::::::::::::::::::::::::

_Sverige i trettioåriga kriget

_I _Tyskland rasade ett krig mellan katoliker och protestanter. _Det pågick #1618--#1648 och kom att kallas det trettioåriga kriget. _Den tyske kejsaren stödde påven och slogs för katolikerna, och hans soldater trängde allt längre norrut. _De närmade sig _Östersjön.

_Sedan _Gustav _Vasas tid var _Sverige ett protestantiskt land, och nu var landet hotat. _Gustav

_II _Adolf bestämde sig för att gå

#152

#307

med i kriget. _Han ville hjälpa protestanterna i norra _Tyskland att slå tillbaka katolikerna. _Han ville också erövra nya områden till _Sverige.

_Sommaren #1630 landsteg _Gustav __II _Adolf i _Tyskland. _Med sig hade han en väldig armé på över #30 #000 man.

=== Bildtext =====

_Slaget vid _Breitenfeld. _I den svenska armén fanns #4650 svenskar och finnar. _Resten var inhyrda yrkessoldater. _I följet fanns också vissa soldaters familjer, både kvinnor och barn.

=====

_Gustav __II _Adolf sågs som hjälte

_Gustav __II _Adolf och hans armé vann ett stort slag över kejsarens soldater vid _Breitenfeld år #1631. _Sedan fortsatte svenskarna vidare, ända ner till staden _München i södra _Tyskland. _Där bodde kungens .hov över vintern.

#152

#308

Den svenske kungen blev snabbt berömd i hela Europa. Det kom sändebud med pengar från tyska småfurstar som ville hjälpa "Lejonet från Norden" att krossa kejsaren.

=== Bildtext =====

I krig användes fanor för att hålla ihop trupperna. Den här tyska fanan togs som krigsbyte under slaget vid Breitenfeld. Idag finns den på Armémuseum i Stockholm.

=====

Ordlista

Hovet är de personer som finns närmast den kungliga familjen.

Fana är en flagga som är fäst på en stång, tänkt att bäras.

_Kungens död

_Kejsarens trupper började samla sig igen. _Det var dags för ett nytt stort slag, den här gången vid den lilla staden _Lützen i norra _Tyskland.

_Tidigt på morgonen den #6 november #1632 stod de båda arméerna mitt emot varandra. _Det var kallt och dimmigt. _Kanonerna började mullra, och snart var striden i full gång.

_Plötsligt upptäckte svenskarna att deras kung var mitt inne bland fienderna. _I dimman och röken hade _Gustav __II _Adolf ridit fel och dödades omedelbart av kejsarens soldater. _Till slut lyckades svenskarna ändå vinna slaget.

_Slaget vid _Lützen var ytterligare en hemsk människoslakt. _Efter slaget låg tusentals döda och sårade människor kvar på marken. _De fick bara ligga där. _Arméerna hade inte med sig läkare eller

sjukvårdare.

__Gustav __II __Adolfs jacka, som han hade på sig när han dog, visar spår av de skador han fick. __Hans häst, __Streifff, dog på väg hem till __Sverige och bevarades genom att den stoppades upp. __Både jackan, strumpan och hästen finns i dag på __Livrustkammaren i __Stockholm.

::: #154 :::::

__Vad ledde trettioåriga kriget till?

__Gustav __II __Adolfs enda barn hette __Kristina. __Hon var bara sex år när fadern dog och hon blev genast __Sveriges drottning. __Kungens gamle vän __Axel __Oxenstierna ledde en __förmyndarregering tills __Kristina blev myndig år #1644.

__Kriget fortsatte i över femton år efter __Gustav __II __Adolfs död. __De svenska trupperna leddes av hans generaler. __Hemma i __Sverige skrev man hela tiden ut nya soldater för att ersätta de som dog. __Till slut var det brist på män. __De flesta

#154 #311

vuxna män hade redan försvunnit till krigen, så snart blev även tonåringar och åldringar tvungna att ge sig iväg.

—Många soldater blev så svårt skadade att de inte kunde arbeta.

—De fick tigga mat och pengar.

—Adeln tjänade på kriget, men inte bönderna

—Det behövdes mer och mer pengar till krigskassan. —Drottning

—Kristina lånade därför pengar av adelsmän och affärsmän, som fick statens gårdar i pant för lånen.

—Krigsmakten behövde också fler adelsmän som .officerare. —Därför .adlade —Kristina många familjer och delade ut statens gods och gårdar till dem. —Krigsbytena och gåvorna från drottningen gjorde de rika adelsfamiljerna ännu rikare och mäktigare. —De levde som småkungar i lyx och överflöd.

—Samtidigt fick bönderna det sämre. —Bönderna på adelns gårdar måste nu betala skatt till

adelsmännen i stället för till kungen. Män ur bondefamiljerna skrevs ut som soldater och många av dem stupade i kriget. Hemma på gården fick kvinnorna sköta det mesta arbetet.

Äntligen fred

År #1648 blev det äntligen fred i Europa, och man bestämde att Sverige skulle få några tyska områden vid Östersjön. Danmark hade slutit fred med Sverige redan tre år tidigare. Då fick Sverige landskapen Jämtland, Härjedalen och Halland samt öarna Gotland och Ösel.

Ordlista

Förmyndarregeringen styr landet när den som ska bli kung eller drottning inte är tillräckligt gammal för att regera.

Officerare är ett befäl i det militära, alltså ett slags chef för militärer.

_Kröningsfesten varade i fyra dagar, och blev den pampigaste och mest påkostade i _Sveriges historia. _Hela _Stockholm firade.

_Drottningen lät kasta ut pengar på gatorna och folket bjöds på helstekt ox och uppträdanden. _Bland spektaklen fanns till och med lejon som slogs mot björnar.

_Riksdagen ville att _Kristina snabbt skulle gifta sig så att _Sverige kunde få en arvinge, men _Kristina ville inte. _Om hon gifte sig skulle hon förlora sin makt.

_Adjö till _Sverige

_När _Kristina hade regerat i tio år bestämde hon sig för att abdikera, det vill säga lämna tronen. _I hemlighet hade hon blivit katolik och kunde inte längre vara svensk drottning. _Hon lämnade _Sverige och reste till _Rom.

_Skandal, tyckte många när det blev känt att hon blivit katolik.

_Hon var ju dotter till "_Lejonet från _Norden" som gett sitt liv i

kampen mot katolikerna.

Men i Rom hittade Kristina vad hon sökte. Där träffade hon mäktiga och lärda människor. Hon hyllades av påven och katolikerna. I Rom njöt hon av konst, musik och teater. Hennes boksamling var en av de största i Europa.

Kristina dog #1689 och ligger begravd i Sankt Peterskyrkan i Rom.

=== Bildbeskrivning =====

Foto av Kristinas mantel som hon bar vid sin kröning. Den har ett långt släp och är blå med vita kanter. Tyget är mönstrat med kronor. Runt halsen finns vit päls.

=====

::: #156 ::::::::::::::::::::::

Skånelanden blev svenska

Under Kristinas regeringstid tog det trettioåriga kriget slut. Men freden varade inte så länge.

#156

#316

_Den nye kungen, _Kristinas kusin
_Karl _X _Gustav, _startade nya krig.

_Sverige anföll _Danmark

_Danmark passade på att anfälla
_Sverige medan den svenska armén var
upptagen med att kriga i _Polen. _Då
vände _Karl _X _Gustav sin armé mot
_Danmark och gick genom _Tyskland in
i det danska landskapet _Jylland.

_Den danske kungen trodde att det
skulle dröja innan den svenska armén
skulle nå _Köpenhamn, eftersom de
hade flera vatten att passera. _Men
det blev en mycket kall vinter och
svenskarna kunde marschera över
isarna. _På ett par ställen brast
isen, och soldater och hästar
försvann ner i det svarta djupet.

_Men nästan hela armén klarade sig
ändå över till andra sidan och kunde
fortsätta mot _Köpenhamn.

_Freden i _Roskilde

_I _Köpenhamn blev den danska armén
övertaskad och hann inte samla ihop

#156

#317

sitt försvar ordentligt. Den danske kungen var tvungen att be om fred för att rädda Köpenhamn och sitt land. Freden slöts i staden Roskilde år #1658, och Danmark fick betala ett högt pris: Sverige fick Skåne, Blekinge och Halland. Dessa tre landskap kallades Skånelanden. Även Bohuslän blev svenskt.

Ett par år senare dog Karl X Gustav plötsligt i lunginflammation, men kampen mellan Danmark och Sverige var inte över.

=== Bildtext/beskrivning =====

_ Bildtext

_ Den svenska armén gick över flera sund, med början över Lilla Bält, och intog ö efter ö på sin väg mot Köpenhamn.

_ Bildbeskrivning

_ Karta. En lång röd pil visar arméns väg, från Polen, genom Tyskland och upp genom Danmark. På kartan är de svenska landskapen Halland, Skåne och

ner hela byar, trots att byborna ofta var helt oskyldiga.

_Det har skrivits många äventyrsböcker om snapphanarna.

_Se svällpappersbild.

=== Bildtext =====

_Efter freden i Roskilde #1658 var Sverige som störst.

=====

_De nya svenskarna

_Människorna i landskapen som hade tillhört Danmark tvingades att bli svenskar. De skulle lyda svenska lagar och betala skatt till den svenske kungen.

_Det bestämdes att prästerna skulle predika på svenska. Barnen var tvungna att lära sig läsa och skriva på svenska, och föräldrar som inte hjälpte sina barn med det straffades.

_Med hjälp av ABC-BOKEN lärde sig barnen i Skånelanden att läsa och skriva svenska. I boken är tuppen ett sagodjur som hjälper

#157

#320

barnen. Han kunde lägga ägg, men bara till de flitigaste.

::: #158 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Karl __XI -- en enväldig kung

_Karl __XI var son till _Karl _X
_Gustav, och han ärvde tronen. När
_Karl __XI var liten hade landet en
förmyndarregering som bestod av hans
mamma _Hedvig _Eleonora och höga
adelsmän i riksrådet. Under den här
tiden fick staten enorma skulder
medan adelsmännen själva samlade på
sig stora rikedomar och landområden.
_Nu ägde adeln nästan all den jord
som _Gustav _Vasa en gång hade tagit
från kyrkan.

_Adeln straffades

_Några år efter att _Karl __XI
började regera straffade han
adelsmännen i förmyndarregeringen
med höga böter, för att de hade
skött sitt arbete så dåligt. Sedan
tvingade han adeln att lämna

#158

#321

tillbaka all jord som tidigare tillhört staten. Denna händelse kallas för reduktionen.

Adeln fick bara behålla det som räknades som "gammal" adelsjord, alltså den jord som en adelsfamilj ägt sedan lång tid tillbaka. Detta gjorde att staten, adeln och de självägande bönderna nu ägde var sin tredjedel av Sveriges jord. På det viset räddade kungen Sverige från en ekonomisk katastrof.

=== Bildbeskrivning =====

Målning av Karl XI (Karl den elffte), klädd som en romersk härförare, #5 år gammal. Han har på sig en rustning på överkroppen och under den en klänning. Han har långt lockigt hår. Bredvid honom står två lejon i guld.

=====

Hedvig Eleonora

Hedvig Eleonora var #18 år när hon gifte sig med Karl X Gustav och blev Sveriges drottning. Efter
#158 #322

bara fem år dog hennes man, men
_Hedvig _Eleonora levde i
ytterligare #55 år och fick stor
betydelse för kungamakten under den
tiden.

_Drottningen satt med i sin sons
förmyndarregering, men hade svårt
att få makt över adeln där. _När
_Karl __XI blev kung betydde hans
mor mycket för honom. _Han lyssnade
på vad hon hade att säga och hon
hade ofta åsikter om beslut som
skulle fattas. _Hon tyckte illa om
krig och hade stort intresse för
konst och kultur.

_När _Karl __XI dog fick _Hedvig
_Eleonora sitta i ytterligare en
förmyndarregering. _Den här gången
för sin sonson _Karl __XII.

::: #159 :::::::::::::::::::::::

_Kungen bestämde allt

_Med reduktionen förlorade adeln
mycket av sin makt, men kungen blev
desto mäktigare. _Så småningom
skötte _Karl __XI landet utan att
fråga riksdagen eller adelsmännen i
#159 #323

rådet. Han blev en enväldig kung.
Det betydde att han bestämde allt.
Karl XI ville ha fred. Men han förstod att landet måste ha en egen armé som snabbt kunde rycka ut om det kom ett anfall. Därför bestämde han att varje by i hela landet skulle ha ett soldattorp med en liten åker och betesmark. På .torpet skulle en soldat och hans familj kunna bo. Byn ansvarade för att försörja familjen. I fredstid arbetade soldaten med jordbruk.

Flottan fick en egen stad, Karlskrona i Blekinge, som blev en av Sveriges största städer. År #1700 låg det #38 krigsfartyg av samma storlek som Vasaskeppet i Karlskronas hamn.

"Gråkappan" inspekterade militären

Karl XI krävde mycket av dem som arbetade i statens tjänst. Alla måste vara flitiga, pålitliga och sparsamma med statens pengar.

Många kallade Karl XI för "Gråkappan". Namnet kom av att

kungen sägs ha rest runt i landet klädd som en vanlig människa.

Enligt legenden klädde han sig så för att ingen skulle känna igen honom, men i dag tror forskarna att det inte stämmer. Han reste runt för att kontrollera rikets regementen, alltså platserna där militärerna utbildades. Förmodligen var han inte särskilt hemlig när han reste.

Omtyckt av bönder

De sista åren av Karl XI:s liv blev svåra. Sverige drabbades av missväxt och hungersnöd, och kungen gjorde allt han kunde för att köpa brödsäd från andra länder.

Karl XI var bara 41 år när han dog år 1697. Han hade då skapat ordning och reda i landet. Bönder uppskattade att kungen hade varit hård mot de rika adelsmännen. Armén och flottan var starka, och Sverige hade haft fred i över 20 år. Det var den längsta freden sedan Gustav Vasas dagar.

=== Bildbeskrivning =====
Foto av Karl XI:s hatt som är
en vit enkel hatt. Den bar han
vid slaget vid Lund #1676, under
ett krig mot Danmark. Det kriget
blev hans sista krig.

=====

Ordlista

Torp är en stuga med lite mark.
::: #160 ::::::::::::::::::::::::::::

Kristendom och häxjakt

Karl XI använde kyrkans präster
för att lära folket att lyda både
kyrkans och statens lagar och
bestämmelser. Det var viktigt att
se till att alla skötte sitt arbete
och gick i kyrkan varje söndag.

Prästen fungerade som en sorts
kontrollant över människorna i sin
församling. Han hade rätt att
straffa dem som inte följde kyrkans
regler.

Tjuvar och mördare togs till

#160

#326

tinget för att få sina domar. Där dömdes de till straff som var lika hårda som på medeltiden.

Kyrkan ansvarade för folks utbildning

#1686 infördes en lag om att alla svenskar skulle lära sig läsa.

Detta gällde både pojkar och flickor, och det blev klockarens uppgift att undervisa dem.

Klockaren var prästens medhjälpare i kyrkan. Många bönder tyckte att det var onödigt att barnen skulle lära sig bokstäver. De hade viktigare saker att göra hemma på gården.

Prästen kontrollerade att alla i församlingen kunde läsa katekesen.

Katekesen var en liten lärobok med frågor och svar om Luthers kristna lära. Prästen besökte gårdarna och höll förhör, så kallade husförhör.

Katekesen fanns i varje familj.

Den förklarade den kristna tron så att alla skulle förstå den.

=== _Bildbeskrivning =====

_Täckning av ett husförhör hos en
_bondfamilj. _Prästen förhör
gårdens invånare. _De skulle visa
för prästen att de kunde texter ur
katekesen utantill, bland annat
bönen _Fader vår och de tio
budorden.

=====

::: #161 :::::::::::::::::::::::

_De grymma häxjakterna

_I slutet av #1600-talet började
människor peka ut vissa kvinnor och
beskylla dem för att vara häxor.

_Häxjakt hade redan pågått i andra
delar av _Europa under flera hundra
år.

_Rykten gick om att de utpekade
kvinnorna var i förbund med
djävulen. _Man trodde att de använde
magi och trolldom. Tusentals
kvinnor anklagades i _Sverige för
häxeri, och ungefär #300 dömdes till
döden och avrättades.

_Vid rättegångarna brukade man
använda små barn som vittnen.

#161

#328

De fick berätta hur häxorna hade lurat med dem till Blåkulla. Där hade häxorna festat hela natten tillsammans med djävulen, och de hade hånat Gud och Jesus, sa barnen.

Kvinnorna förhördes och torterades ända tills de "erkände" allt som de anklagades för.

Till slut satte vetenskapsmän och präster stopp för häxjakterna. De förklarade att kvinnorna hade dödats på falska anklagelser och rena fantasier. Det visade sig att många barn hade blivit lurade att ljuga under rättegångarna, och fått belöningar för att hitta på historierna.

=== Bildtext =====

Ur en fransk bok från #1400-talet. Redan på medeltiden berättades om hur häxor flög på kvastar.

=====

_Ordlista

_Tortera är att plåga någon, ofta
för att tvinga fram en bekännelse.
:::: #162 ::::::::::::::::::::::

_Karl __XII -- soldatkungen

_När _Karl __XI dog blev hans son
_Karl kung, trots att han bara var
#15 år. _Han fick kunganamnet _Karl
__XII.

_Strax efter _Karl __XI:s död
brann _Tre _Kronor, slottet i
_Stockholm, ner. _Stora delar av
_riksarkivet med viktiga brev och
räkenskaper förstördes. _Det
ståtliga tornet med de tre kronorna
i toppen rasade ihop i ett regn av
gnistor.

_Tre mot en

_Olyckorna fortsatte. _År #1700
anfölls _Sverige av _Danmark, _Polen
och _Ryssland samtidigt. _Det stora
#162 #330

nordiska kriget hade börjat, ett krig som skulle pågå i tjugo år.

Varför anföll de? Jo, alla tre ville vinna tillbaka stora landområden som de hade förlorat under de tidigare krigen med Sverige. De ville också ha bort Sveriges kontroll över handeln på Östersjön.

I alla byar och städer var det dags för soldater att dra på sig uniformerna och lämna sina soldattorp och sina familjer.

Under Karl XII:s (Karl den tolfte) tid som kung var det krig nästan hela tiden.

Karl utbildades för att bli kung

=== Bildbeskrivning =====

Teckning som Karl XII gjort.

Här finns djur ritade och namnen på svenska och latin:

é Unicornis Enhörning

é Testudo Sköldpadda

é Erinaceus Igelkott

é Melis Grävling

#162

#331

é _Crocodilus
é _Alces älg
é _Cerpens _Orm

=====
_När _Karl ___XII var barn hade han en egen lärare som undervisade om allt han behövde kunna för att bli kung. _Prinsen fick lära sig om hur landet styrdes och hur man förde krig. _Han fick lära sig flera språk och historia.

_Det finns några brev bevarade som _Karl skrev när han var liten, och en teckning där han har ritat olika djur. _Intill varje bild har han skrivit djurets namn på både latin och svenska. _Det var viktigt att kunna latin eftersom det var den tidens internationella språk, ungefär som engelska är i dag.

_I dag finns teckningen i _Riksarkivet i _Stockholm.

_Ordlista

_Arkiv är en plats där man förvarar viktiga dokument.

#163

#332

_Seger på seger

_Efter en snabb seger mot _Danmark förde _Karl _XII över sina trupper till _Estland. _Där slog de en mycket större rysk armé vid _Narva och marscherade sedan in i _Polen. _Efter flera år av strider var den polske kungen tvungen att sluta fred med _Sverige.

_Svåra motgångar

_Kriget mot _Ryssland fortsatte och _Karl _XII bestämde sig för att tåga mot _Moskva, _Rysslands huvudstad. _Han var övertygad om att det enda sättet att snabbt få slut på kriget, var att anfälla _Ryssland och krossa landet en gång för alla.

_Det beslutet ledde till stora problem. _De svenska soldaterna behövde mat och hästarna behövde foder, men överallt längs svenskarnas väg hade den ryska armén bränt och förstört böndernas förråd.

_Svenskarna hittade knappt någonting
att leva på. _Vintern #1709
tvingades de därför att vända
söderut. _Där fanns det mat, men där
drabbades de i stället av en
ovanligt hård och kall vinter.
_Halva armén frös ihjäl.

_Slaget vid _Poltava

_När svenskarna _belägrade staden
_Poltava sårades kungen i foten och
kunde inte leda sina soldater som
han brukade. _Sommaren #1709 kom en
stor rysk armé för att göra slut på
svenskarna. _Resterna av den svenska
armén besegrades, och de som
överlevde blev krigsfångar. _Kungen
lyckades fly.

=== _Bildtext/beskrivning =====
_Bildtext
_De röda pilarna visar ungefär
hur _Karl _XII och hans armé drog
kors och tvärs genom _Europa.

_Bildbeskrivning

_Karta över _Europa. _Röda pilar
går från _Stockholm, via _Skåne,
mot _Baltikum (som är en del av
_Sverige), vidare till _Polen,
_Tyskland. Åter till _Polen, till
_Ryssland, ner till _Turkiet,
genom _Ungern, _Österrike,
_Tyskland. Upp genom västra
_Sverige till _Norge.

=====

_Hemma i _Sverige

_Hemma i _Sverige fick soldaternas
fruar fortsätta att slita på torpen.
_De flesta skulle aldrig se sina män
igen. _De blev krigsänkor.
_Krigsänka är en kvinna vars man har
dött i kriget.

_Ännu en fiende -- pesten

_År #1710 slog pesten till igen,
samma fruktansvärda böldpest som på
medeltiden hade kallats digerdöden.
_Pesten krävde fler människoliv än
alla _Karl __XII:s krig tillsammans.
#163 #335

_Den drabbade främst de större städerna. _Bara i _Stockholm dog #20 #000 människor, en tredjedel av stadens befolkning.

_Ordlista

_Belägra betyder att omringa en befästning eller stad innan man planerar att anfälla den.

::: #164 :::::::::::::::::::::::

_Anfallet på _Norge

_Efter slaget vid _Poltava flydde kungen söderut, till _Turkiet. _Där stannade han i flera år för att övertala sultanen, den muslimske härskaren, att anfälla _Ryssland. _Sultanen anföll faktiskt _Ryssland två gånger medan _Karl ___XII var hans gäst, men anfällen lyckades inte. _Till slut red _Karl ___XII hela den långa vägen hem till _Sverige, år #1714.

_Kungens sista strid

_När _Karl __XII kom hem samlade han genast ihop en ny armé för att försöka erövra _Norge från _Danmark.

_Karl __XII:s soldater kallades karoliner.

_En del av armén gick över fjällen mot staden _Trondheim. _Kungen själv ledde anfallet mot södra _Norge.

_Där, nära gränsen till _Sverige, ligger en fästning som heter

_Fredriksten. _Svenskarna omringade fästningen, och soldaterna grävde ner sig i _skyttegravar för att skydda sig mot fiendens kulor.

_Den #30 november år #1718, när kungen inspekterade grävandet, träffades han av en kula som gick rakt genom huvudet. _Han dog omedelbart. _Ingen såg vem som sköt.

=== _Bildbeskrivning =====

_Foto av uniformen som _Karl __XII hade på sig när han blev dödad.

_Den finns på _Livrustkammaren i _Stockholm.

#164

#337

_Uniformen är blå med en lång
rock och en lång slängkappa/
mantel. _Hatten är trekantig och
ridstövlarna är höga upp till
knäna. _Leran på kappan är
fortfarande kvar!

=====

_Ordlista

_Skyttegrav är en djup gång i marken
som soldater gräver för att skydda
sig mot beskjutning.

::: #165 :::::::::::::::::::::::

_Dödsmarschen i fjällen

_Efter kungens död drog sig
svenskarna tillbaka från
_Fredriksten. Även de #5 #000 man
som stod utanför _Trondheim vände
hem. _De gick över fjällen för att
komma in i _Jämtland.

_De möttes av en fruktansvärd
snöstorm. _Soldaterna gjorde allt
för att skydda sig mot de iskalla
vindarna, men ovädret fortsatte i
tre dagar. _Soldaterna var inte

#165

#338

utrustade för att klara så mycket kyla. _Över #3000 män frös ihjäl.

_Ryssland -- den store vinnaren

_När det äntligen slöts fred var det slut på det svenska stormaktsväldet. _Sverige fick lämna ifrån sig alla sina områden öster om _Östersjön, utom _Finland.

_Ryssland var den store vinnaren. _Nu kunde den ryske _tsaren, _Peter den store, bygga färdigt sin nya huvudstad _Sankt _Petersburg längst in i _Finska viken. _Svenska krigsfångar tvingades hjälpa till.

_Olika bilder av _Karl __XII

_Historikernas bilder av _Karl __XII har sett olika ut:

é _Han är ett avskräckande exempel -- så här går det om kungen är enväldig och hetsar till krig.

é _Han är en hjälte och förebild för att stärka den nationella känslan hos svenskarna.

#165

#339

_Ulrika _Eleonora

_Karl ___XII hade krigat i nästan hela sitt vuxna liv. _Han var inte gift och hade inga barn som kunde ärva tronen.

_I stället var det hans lillasyster _Ulrika _Eleonora som fick efterträda honom som regent. _Hon valdes till drottning på villkor att hon skulle låta riksdagen bestämma i alla viktiga frågor. _Många var nämligen trötta på att ha en enväldshärskare som regent. _De ville vara med och bestämma, och de ville ha fred. _Det kungliga enväldet var slut.

_Ordlista

_Tsar kallades den ryske härskaren. _Det är en rysk form av ordet kejsare.

_Anna- _Lena _Stålnacke
_Maria _Bergman
_Peter _Kinlund
_Marianne _Abrahamsson
_Göran _Körner
_Per _Lindberg
_Anna _Götlind

_Puls __SO #5
_Grundbok

_Överförd från första upplagan,
utgiven av _Natur & _Kultur,
_Stockholm, #2021, med
__ISBN #978-#91-#27-#45748-#5

_Specialpedagogiska skolmyndigheten
#2022

_Volym nio av nio

_Till punktskriftsläsaren

_Först i boken finns text från originalets insida pärm, här finns _Europafakta och en tidslinje över _Sveriges historia från år #1050.

_Nytt kapitel börjar alltid på ny sida. _Markera gärna med ett gem var du är i boken.

_Det finns bildbeskrivningar till många bilder.

_Boken har många svällpappersbilder. _Se till att du har dem nära tillhands så att du snabbt kan få fram rätt svällpappersbild.

_Du behöver också en eller flera _Europakartor. _Din lärare behöver visa och markera olika saker som nämns i bokens text.

_Om det saknas bilder eller du vill få något förklarat kan du be din lärare rita en enkel bild på din ritmuff/_Blackboard.

_Tveka aldrig att fråga din mentor om det är något som du undrar över!

_Skicka gärna dina synpunkter på
anpassningen av denna bok till
anpassningsfunktionen~àspsm.se

_Innehåll volym nio

_Siffran inom parentes hänvisar
till svartskriftsbokens sidor.

_Nyckel:

sh = samhällskunskap

ge = geografi

re = religion

hi = historia

_Till punktskriftsläsaren_I

_Källor: _Barn registrerades
_ i kyrkböcker (#166).....#341

_Källor: _En adelsflickas
_ barndom -- självbiografi
_ (#168).....#344

_Ute i världen: _Europas
_ stormakter (#170).....#348

_Register (#172).....#354

_Iii

_Källor: _Barn registrerades i kyrkböcker

_År #1686 kom en lag som sade att prästen skulle föra anteckningar om människorna i den egna församlingen. _I särskilda böcker skrev prästen ner när alla föddes, gifte sig och dog. _Vi brukar kalla dessa anteckningar för kyrkböcker.

_Kyrkböcker som viktiga källor

_Den som vill veta mer om sin släkt eller historien om till exempel ett hus eller en plats brukar använda kyrkböcker som källor. _Kyrkböcker är också ett källmaterial till barns historia.

_I födelse- och dopboken skulle prästen anteckna det nyfödda barnets namn, födelsedatum, dopdatum, föräldrarnas namn och vilka som var faddrar. _Faddrar var andra viktiga vuxna vars uppgift var att följa

barnet under livet och finnas där som stöd. Dessutom antecknade prästen att föräldrarna hade betalat doppenning. Kyrkan ville ha betalt för att låta döpa ett barn. I dag är dopet gratis.

Här följer ett exempel från födelse- och dopboken för Enköpings-Näs församling från år #1705. Prästen har skrivit med snirkliga bokstäver, och det krävs mycket träning för att kunna läsa texten. Varje nyfött barn skulle skrivas in i kyrkboken.

Tvillingarna Gabriel och Hedwig

Så här skrev prästen kyrkoboken: Varje barn som föddes under året fick ett nummer, som står i kanten längst till vänster. I den första kolumnen får vi veta när barnet föddes, när det döptes och vad föräldrarna hette. I mittenkolumnen hittar vi barnets namn och längst till höger finns namn och yrken på faddrarna.

Tvillingarna Gabriel och Hedwig
#166 #342

föddes den #4 februari och döptes dagen därpå. _Pappan hette _Lars _Carlsson och mamman _Marit, och de betalade #8 öre i doppenning.

_Barnen fick fina faddrar: en fogde, en trädgårdsmästare, prästfrun och ett antal "högvälborna" kvinnor med adliga efternamn som _Sack, _Kruus och _Gyllenanckar.

_Om vi vill veta hur det gick för _Gabriel och _Hedwig kan vi i bästa fall följa deras liv i andra kyrkböcker. _Där kan vi till exempel få reda på om de gifte sig och fick egna barn.

::: #167 ::::::::::::::::::::::::::::::

_Blank sida.

_Källor: _En adelsflickas barndom --
självbiografi

_På #1600-talet var det bara de rikas barn som fick möjlighet att lära sig att skriva. _En av dem var _Agneta _Horn. _Som vuxen skrev _Agneta en berättelse om sitt liv, en självbiografi. _I den kan vi läsa att hon hade en mycket svår barndom.

_Agneta skrev med liten stil och det svenska språket var annorlunda än i dag. _Det är därför svårt att tyda hennes text. _Men som tur är finns den renskriven och översatt till modern svenska.

_Flyttade runt i _Europa

_Agneta föddes #1629 i _Riga i _Lettland, som bara några år tidigare hade blivit en del av _Sverige. _Hon var dotter till en av _Gustaf ___II _Adolfs fältherrar.

_Ganska snart fick hon en

lillebror, Ax^l.

Familjen flyttade runt i Europa, till de platser där Agnetas pappa var med den svenska krigshären.

När Agneta var två år dog hennes mamma i pesten och kort därefter dog också Ax^l. Sen blev hennes pappa fånge i Tyskland. Hon skulle inte få träffa honom på sju år.

::: #169 ::::::::::::::::::::::::::::

Växte upp hos släktingar

Agneta fick växa upp hos släktingar i Sverige, och hon reste runt i landet mellan flera olika hem. Hon gick inte i skola men hon fick ändå lära sig att läsa och skriva.

Agneta skriver att en del av släktingarna var elaka mot henne.

De lät henne gå i "stygg^a" (dåliga) kläder och de slog henne. En gång när Agneta satt och stickade råkade hon tappa en maska -- en "ränemaska" -- i sin stickning, och hon skriver hur hennes moster Karin ledde in henne i kammaren och slog henne med ett knippe ris:

#169

#345

tog migh i min arm och lede mig i kamaren och slet et helt ris på migh för den ränemaskan

_Att växa upp hos släktingar -- och att bli slagen -- var något som många barn fick uppleva vid denna tid. _Men _Agneta var en överlevare. _När hon var fem år fick hon smittkoppor, en farlig sjukdom som i dag är utrotad. _När hon var fjorton år ville släktingarna gifta bort henne, men _Agneta sade nej. _Till slut fick hon den man hon ville ha och en egen familj.

=== _Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Det finns inget porträtt av _Agneta som liten, så vi vet inte hur hon och hennes "styggga" kläder såg ut. _Men det finns bilder av hennes yngre halvsysstrar. _Här ser du _Maria _Eleonora _Horn, som bara blev fyra år gammal.

_Bildbeskrivning

_Målning av en liten flicka
klädd i en hellång klänning med
ett förkläde över. _På huvudet har
hon en liten hätta (mössa) i
spets.

=====

_Ute i världen: _Europas stormakter

_På #1600-talet blev flera av
_Europas kungar enväldiga och kunde
bestämma allting själva. _De ansåg
att de hade fått sin makt av _Gud.
_Här får du läsa om två enväldiga
härskare: den franske kungen _Ludvig
__XIV och den ryske tsaren _Peter
den store.

_Ludvig __XIV i _Frankrike

_Frankrike var _Europas mäktigaste
och folkrrikaste land. _Kungen,
_Ludvig __XIV, var enväldig och
regerade #1661--#1715. "_Staten, det
är jag", sa han. _Ludvig __XIV kal-
lades "_Kung _Sol", och överglänste
alla andra kungar vid den här tiden.

_Ludvig __XIV lät bygga det
storslagna slottet _Versailles,
som ligger ett par mil utanför
_Paris. _Där bodde han tillsammans
med sitt hov, som bestod av

hundratal adelsfamiljer

_Lyx i överflöd

_Runt kungen levde alla i en fantastisk lyx. _Hovets enda "jobb" var att hålla kungen sällskap. _På dagarna roade de sig med utflykter eller jakt i kungens skogar. _På kvällar och nätter fick de tiden att gå med massor av mat och vin, teater och musik. _Ludvig __XIV:s middagar varade ofta i flera timmar.

_Gästerna satte i sig massor av läckra rätter som ostron, lammhjärta, grodlår, gåslever och sniglar. _En särskild läckerhet var potatisen, en nyhet från _Sydamerika. _Den serverades ibland som pommes frites.

_Allt franskt beundrades

_Kungar och adelsmän i hela _Europa beundrade och härmade det franska hovet. _Det blev "inne" att tala franska och att följa det franska modet.

#170

#349

Även den franska byggnadsstilen blev på modet -- barockstilen.

Slottet Drottningholm, utanför Stockholm, byggdes om i barockstil i slutet av #1600-talet, för att likna Versailles. Det var drottning Hedvig Eleonora som tog initiativ till bygget.

=== Bildtext/beskrivning =====

Bildtext

Ludvig XIV:s peruk, kläder, mat, konst och musik blev mode för kungar och adelsmän i hela Europa.

Bildbeskrivning

Målning av Ludvig XIV. Han har på sig en väldigt stor mantel som är fodrad med päls. Mantels tyg är broderat med franska liljor i guld. Runt halsen har han en stor krage i spets. På benen sitter tunna vita strumpbyxor och på fötterna nätta skor med klack. Håret är stort, långt och lockigt (antagligen en peruk).

=====

#171

#350

_Peter den store i _Ryssland

_Ryssland hade väldigt liten kontakt med andra länder. _Det berodde delvis på att ryssarna var instängda, att de inte kom ut till havet.

_Svenskarna stängde till _Östersjön. _Turkarna stängde till _Svarta havet och havet i norr var oftast fruset.

_Men med _Peter den store kom en ny tid. _Han var tsar #1682--#1725 och som ung reste han runt i

_Europa. _Bland annat arbetade han en tid på ett skeppsvarv i _Holland för att lära sig att bygga moderna fartyg. _Han hade nämligen en plan om att modernisera både flottan och armén i framtidens _Ryssland.

_När han kom hem tvingade han på ryssarna många västerländska nyheter. _Adelsmännen vid hans hov blev arga. _Plötsligt måste de raka sig och klä sig västerländskt.

_Att förnya armén och flottan kostade mycket pengar. _Peter den store införde därför skatter på allt
#171 #351

möjligt, till och med på skägg och
likkistor.

=== _Bildtext =====

_Peter den store var över två
meter lång. _Här rusar han omkring
för att inspektera byggena i
_Sankt _Petersburg.

=====

_Ryssland öppnar sig

_En av _Rysslands mäktigaste grannar
var _Sverige. _Men _Peter den store
besegrade _Karl ___XII och
svenskarnas välde vid _Östersjön
krossades. _Äntligen blev hans dröm
uppfylld -- _Ryssland kom fram till
havet. _Vid _Östersjön lät han bygga
en ny rysk huvudstad, _Sankt
_Petersburg.

_Men många ryssar var arga. _De
ville varken bli västerländska eller
betala en massa skatter. _Peter den
store slog ner flera uppror, och
liksom de flesta härskare på den
tiden var han enväldig. _Han var
grym och hänsynslös. _När han

#171

#352

misstänkte att hans egen son,
_Alexej, tillhörde upprorsledarna,
lät han mörda honom.

_Ryssland sträckte sig långt in i
_Asien, ända bort till _Kina. _Peter
den store gjorde _Ryssland till en
stormakt.

=== Bildtext/beskrivning =====

_Bildtext

_Ryssland erövrade stora områden
vid _Östersjön. _På kartan är de
markerade med mörkare rosa färg.

_Bildbeskrivning

_Enkel karta över _Europa. _Fyra
stora riken är markerade. _Sverige
sträcker sig fortfarande även över
dagens _Finland, men _Baltikum,
dagens _Estland, _Lettland,
_Litauen är markerat med mörkrosa,
och har alltså erövrats av
_Ryssland. _I Europas mitt finns
_Polen, och hela sydöstra delen av
_Europa, från _Balkanhalvön och
österut tillhör _Turkiet
(_Osmanska riket).

=====

#172

#353

_Register

_A

_Abraham #66, #67
ābrahamitiska religionerna #66
adel #138, #148, #154, #158, #168
advent #90
_Allah #96, #99, #106
altare #66, #93, #94

_B

bank #21, #23
bar/bat mitzva #78
barnbidrag #16, #18, #20, #22
_Barnombudsmannen #12
_begravning #79, #93, #105
bergskedja #34, #35, #47, #60
_Bergslagen #150
_Bibeln #84, #129
bidrag #18, #20, #25
boktryckarkonsten #142, #144

bonde #41, #130, #131, #138, #140,
#154, #158
borgare #138, #148
__BRIS #12
budget #22
budorden #71, #88, #160
bön #73, #88, #102, #107, #160

_C

_Cecilia _Vasa #137
chanukka #77

_D

_Dackefejden #131
_Dalarna #116, #127, #130
_Danmark #58, #59, #126, #134, #136,
#154, #156, #157, #162
davidsstjärna #68, #81
_De _Geer, _Louis #150
delta #38
diskriminering #110
dop #85, #92, #166

#172

#355

_E

_Egypten #70, #71, #77
eid al-adha #104
eid al-fitr #104
ekonomiska kretsloppet #20, #21
endogen kraft #34
_England #89, #134, #137
enväldig #146, #158, #159, #165,
#170, #171
_Erik ___XIV #134
erosion #38
_Europeiska unionen, ___EU #57
evangelium #84
exogen kraft #38, #40

_F

fabrik #16, #56, #117, #150
familj #9
fasta #89, #103
_Finland #53, #58, #59, #116,
#117--#119, #139, #165
finska språket #111, #117
flod #38, #47, #52, #53
flyttblock #43
fossilt bränsle #53
#172

#356

framtid #26, #27
_Frankrike #57, #170
fyndighet #52
_Färöarna #58, #59
_Förintelsen #121
förmyndarregering #154, #158
förnybar resurs #52
försörjning #18, #56

_G

glaciär #43
_Golfströmmen #49
grupp #8
gruva #150
gräns #47
_Grönland #47, #58, #59
gudstjänst #81, #95
_Gustav _Eriksson _Vasa #126--#131
_Gustav __II _Adolf #148--#153
_Gutenberg, _Johann #144
_Göteborg #149

_H

_Hagar #67
handel #17, #57, #98, #126, #139,
#149, #162
#172 #357

_Hansan #126
_Hedvig _Eleonora #158, #170
husförhör #160
hushåll #18, #19, #20, #22--#24,
#137
häxjakt #161
högtid #76, #90, #104

_I

icke-förnybar resurs #52
imam #107
industri #17, #53, #56, #117
inkomst #18, #22
inlandsis #42, #51
inlandsklimat #49
islam #64--#67, #96--#107
_Island #35, #37, #43, #58, #59
_Israels folk #70--#72, #82
_isräfflor #43
__IT #56

_J

_Jerusalem #65, #72, #86, #101
_Jesus #64, #82--#92, #100
_jiddisch #111, #120
_Johan __III #134, #135
#172

#358

konfirmation #93
konservativa judar #75
konsumera #19
kontinent #32, #33
kontinentalplattor #33--#35
konvertera #69, #120
_Koranen #67, #98, #101, #102
_kors #59, #82, #86, #87, #95
kosher #74
krater #37
krigsänka #163
kristendom #64--#67, #82--#95, #129,
#145, #160
_Kristina, drottning #154, #155
_Kristus #64, #83
_kulturlandskap #40, #41, #54
kustklimat #49
kvinnors arbete #141, #154, #163
kyrka #94, #128
kyrkbok #112, #166, #167
källa, historisk #142, #143,
#166--#169
kärna (jordens) #31

_L

landhöjning #41, #42
lava #31, #35, #37
#173

#360

levnadsstandard #24
_Ludvig __XIV #170
_Luther, _Martin #129, #145, #160
_lån #19, #21, #23
_lärjungar #85, #86, #91
_lön #16, #18, #20

_M

macchia #55
magma #31, #35, #37
mantel (jordens) #31
_Margareta _Leijonhufvud #136
_Medelhavet #33, #48, #53, #55, #66
_Medina #65, #100
_Mekka #65, #99, #103
menora #81
_Messias #72, #82
meänkieli #111, #119
midsommar #141
minaret #102, #106
mineral #31
minoritetsfolk #110, #111
missionera #69, #82
monoteism #64
_Mose #70, #71, #88
_Moseböckerna #70, #73, #74
moské #106
#173

#361

_ Muhammed #98--#100
_ mänskära #96, #107
_ mäns arbete #141

_ N

nattvard #92
naturlandskap #40, #41, #54
naturresurs #52
nederbörd #48, #49
_ Nils _ Dacke #131
_ Norden #58, #59
_ Nordiska ministerrådet #59
_ Norge #53, #54, #58, #59, #114,
_ #164
norm #10, #11
_ Nya testamentet #87
nötning #38

_ O

odlingsmark #51, #52
offentlig sektor #17
_ Olaus _ Magnus #140--#143
ortodox kristen #89, #145
ortodoxa judar #75
_ Oxenstierna, _ Axel #148, #154

#173

#362

_P

_Palestina #64, #68, #72

_Pangea #32

pesach #77

pest #163, #168

_Peter den store #165, #171

pingst #91

plattetektonik #33--#35

polarzon #48

_Polen #52, #134--#136, #156, #162,
#163

_Poltava #163

polyteism #64

post #149

predika #81, #85, #94, #95, #107,
#145, #157

profet #67, #72, #73, #99, #100

protestant #89, #129, #145, #152

präst #92, #95, #129, #138, #160,
#166

påsk #77, #91

påve #89, #129, #145

#173

#363

_R

rabbin #81
ramadan #97, #103, #104
rauk #33
reduktionen #158, #159
reformationen #129
reformerta judar #75
renskötsel #114, #115
riksdag #138, #139, #148, #159
riksrådet #148, #149, #158
rit #78, #92, #105
robot #26, #27
roll #8
_Rom #72, #89, #155
romani chib #111, #122
romer #122, #123
rosh hashana #76
rullstensås #42
_Ryssland #30, #47, #53, #117, #119,
#135, #136, #162--#165, #171
ränta #21, #23, #120

_S

sabbat #75
samer #112--#115
_Sametinget #115
samiska språken #111, #115
_S^apmi #112, #115
_Sara #66, #67
shiit #103
_Sigismund #135, #136
självbiografi #168
skatt #16, #20, #84, #102,
#130--#132, #138, #148, #154,
#157, #171
skilsmässa #11
skog #17, #41, #51, #53, #54, #56
skola #8, #27, #131, #142, #149,
#160
_Skåne #156, #157
_slav #70--#72, #77, #122
slätt #46, #51, #52
snapphanar #157
socialisation #10
soldat #128, #150, #159, #162--#165
stat #16, #20
_Stockholms blodbad #126
#174 #365

stånden #138, #139, #148
stäpp #51
subtropisk zon #48
sukkot #76
sunnit #103
_Svanen #59
_svedjebonde #116
_Svenska kyrkan #83, #93
sverigefinnar #116, #117
_Sveriges nationaldag #127
symbol #81, #95, #107
synagoga #80, #120
syskon #9

_T

tajga #51
_Tanakh #73
tempel #72, #81, #86
tempererad zon #48
ting #160
tjänst #17, #20
_Tora #73, #78, #80, #81
tornedalingar #118, #119
torp #159, #163
torpare #139
transport #17, #38, #43, #53, #56
_Tre _Kronor #133, #162
#174

#366

trettioåriga kriget #152, #153
trosbekännelse #102
tsunami #36
tull #136, #151
tundra #51
turism #56
_Tyskland #89, #121, #126, #129,
_ #137, #145, #152, #156

_U

_Ulrika _Eleonora #165
uppror #86, #126, #127, #130, #131,
_ #136, #171
urfolk #115
utgift #18, #19, #22

_V

vallfärd #102
valloner #150
valuta #57
vara #17, #20
_Vasaloppet #127
_Vasaskeppet #151
_Vasaslott #132, #133, #135
vegetation #50
_Vesuvius #37
#174

#367

vigsel #79, #93, #105, #106
vilodagen #75, #83
vittring #39
vulkan #31, #35, #37
välsignelse #75
världsdel #32
världsreligion #62

_Y

_Yathrib #100
yrke #16, #17, #26

_Z

zakat #102

_Å

å #61
_Åland #58, #59
årstid #58

_Ä

ängel #84, #87, #99

#174

#368

_ö

_Östersjön #126, #135, #136, #137,
#151, #154, #162, #165, #171

#174

#369